

www.competencemap.bg

Европейски съюз

ПРОЕКТ BG051P0001-2.1.06. "Разработване и внедряване на информационна система за оценка на компетенциите на работната сила по браншове и региони"
Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма "Развитие на човешките ресурси", съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Инвестира във вашето бъдеще

Европейски социален фонд

www.bia-bg.com

Секторен анализ на сектор „Строителство“

Текущи тенденции, проблеми и потребности

София, август 2013 г.

РЕЗЮМЕ

Настоящият анализ е разработен в рамките на проект „Разработване и внедряване на информационна система за оценка на компетенциите на работната сила по браншове и региони”, който се осъществява в периода 2009-2013 г. от БСК в съответствие с договор № BG051P0001-2.1.06/23.10.2009 г. по мярка BG 051P0001-2.1.06 „Повишаване гъвкавостта и ефективността на пазара на труда чрез активни действия на социалните партньори” по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси” 2007-2013, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд и Европейския фонд за регионално развитие. Партньори по проекта са Конфедерация на независимите синдикати в България (КНСБ) и Конфедерация на труда „Подкрепа”.

В анализа се акцентира върху текущото състояние на компетенциите на работната сила. Освен това той съдържа и краткосрочна прогноза за тяхното развитие. Анализът се състои от осем раздела: „Въведение”, „Основни показатели за сектора”, „Основни фактори, влияещи върху развитието на човешките ресурси и състояние на работната сила в сектора”, „Стратегии и подходи за управление и мотивиране на човешките ресурси, повишаване компетенциите на работната сила”, „Административна среда. Препоръки, включително за промяна в нормативната уредба”, „Изводи и заключения”, „Литературни източници” и „Приложения”.

В първи раздел „Въведение” се посочва целта на проекта, а именно „повишаване на адаптивността, ефективността и балансиране на търсенето и предлагането на пазара на труда чрез изграждане на система за оценяване на компетенциите на работната сила на браншово и регионално ниво”. Освен това се представят целта на документа и връзката му с другите проучвания/изследвания/анализи, целта на анализа, използваните основни термини, източници на информация и дефиниции, както и методологията, по която се извършва изследването на компетенциите на работната сила в сектор „Строителство”.

Във втори раздел „Основни показатели за сектора” се изследват основните показатели за състоянието на сектора. Показва се мястото на сектора в икономиката на Европа и ролята на България в неговото развитие. Представят се структурните характеристики на сектора за петгодишен период от време.

На основата на данни от Евростат се правят множество изводи относно условията, в които се развива европейското и респективно българското строителство. Представят се най-съществените изводи и прогнози, отнасящи се до българския строителен бизнес и компетенциите на човешките ресурси, заети в него. Очертани са основните тенденции в развитието на сектор

„Строителство“ в ЕС, които се отнасят пряко до българските строителни предприятия.

На базата на данни от НОИ и НСИ се изследват основните икономически показатели, характеризиращи развитието на сектор „Строителство“ в България през периода 2008-2012 г. Систематизират се основните изводи от анализа, които засягат насоката на развитие и компетенциите на човешките ресурси. Правят се изводи относно значимостта на сектора за българската икономика.

*В **трети раздел** „Основни фактори, влияещи върху развитието на човешките ресурси и състояние на работната сила в сектора“ се прави обстоен анализ на влиянието на основните икономически показатели на българската икономика върху работната сила в сектора. Изследват се демографските особености на българското население и други рискови фактори, които неминуемо ще дават отражение върху нея през следващите години.*

Анализира се състоянието на заетостта в сектор „Строителство“ в България, като се акцентира върху възрастовата, образователната, професионално-квалификационната, половата и регионалната структура на работната сила. Изследва се структурата на сектора според броя на заетите лица по подсектори и дейности.

В този раздел се анализира състоянието на професиите, знанията и уменията в сектора и наличието на компетентностни модели на работната сила. Представя се информация за основните работни места в сектора според НКПД, за ключовите знания, умения и компетенции на заетите според ЗПОО и ДОО. Освен това се правят изводи за тяхното съответствие с ЕКР и НКР. Представят се появилите се през изминалия петгодишен период (2008-2012) и очакваните да се появят в бъдеще работни места.

Правят се прогнози за развитие на сектора, промяна на технологиите и организационната структура в средно и дългосрочен период. Представят се изводи за наличните и очакваните да се проявят нови професии, специалности и работни места. Дефинират се дефицитни професии и специалности в сектор „Строителство“ в четири класа – ръководители, специалисти, техници и приложни специалисти и квалифицирани работници.

*В **четвърти раздел** „Стратегии и подходи за управление и мотивиране на човешките ресурси, повишаване компетенциите на работната сила“ в контекста на целта на анализа се акцентира върху три основни момента: политиките и системите на управление, заплащане и стимулиране; инвестициите в развитието на човешките ресурси и образователната система. Дефинират се изводи във връзка с влиянието на посочените фактори върху повишаването на компетенциите на работната сила в сектор „Строителство“.*

*В **пети раздел** „Административна среда. Препоръки, включително за промяна в нормативната уредба“ се правят предложения за промени в нормативната уредба. Извеждат се основни препоръки към нормативната база и системата на професионално обучение в сектора, които могат да се приложат както незабавно, така и в бъдещ период.*

*В **шести раздел** „Изводи и заключения“ се систематизират основните изводи относно състоянието на икономическата и конкурентната среда, на сектор „Строителство“ и компетенциите на работната сила, заета в него. Изводите и предложенията се обобщават в шест основни направления:*

- място на сектора в икономиката на Европа и на България в неговото развитие;*
- място на сектора в икономиката на България;*
- икономическа и конкурентна среда;*
- технологии и организационна структура на сектора;*
- професии и работни места в сектора;*
- бизнес и регулаторен климат.*

*В **седми раздел** „Литературни източници“ се представят източниците, послужили при разработването на анализа, в т.ч. 28 броя литературни източници и 10 интернет сайта.*

*В **осми раздел** „Приложения“ се представят 35 таблици, разработени въз основа на официални информационни източници.*

Заглавие на анализа:	Секторен анализ на сектор „Строителство“
Срок за изпълнение:	31.08.2013 г.
Дата на представяне:	30.08.2013 г.
Наименование на дейността:	Провеждане на основни анализи и проучвания
Задача:	5.3.3.10 - Секторен анализ на компетенциите на работната сила в сектор „Строителство“
ISBN	978-954-9636-43-7
Версия:	☐ Чернова ☐ Междинна версия ☒ Финална версия
Тип:	Анализ
Ниво на разпространение:	☒ Публично ☐ Ограничено
Изготвил:	Доц. д-р Румен Калчев
Отговорник:	Кирил Желязков
Ръководител на дейността:	Силвия Тодорова
Партньор:	☐ КНСБ ☐ КТ „Подкрепа“
Редактори:	Доц. д-р Иван Йовчев, Екатерина Попова
Коректор:	Анета Алашка
Кратко резюме:	Целта на този документ е да представи състоянието и тенденциите в развитието на процесите в сектор „Строителство” през периода 2008 - 2012 г. с оглед на изследване на състоянието на работната сила в сектора и необходимостта от нови знания, умения и компетенции. Използвани са национални и международни източници – НСИ, НОИ, Евростат. Извеждат се основни препоръки към нормативната база и системата на професионално обучение в сектора, които могат да се приложат както незабавно, така и в бъдещ период. Систематизират се изводи относно състоянието на икономическата и конкурентната среда, на сектор „Строителство” и компетенциите на работната сила, заета в него.
Ключови думи :	Строителство, професия, длъжност, специалност, заети, управление на човешките ресурси, знания, умения, компетенции.

Съдържание

Резюме	2
Раздел 1. Въведение	8
1.1. Цел на документа и връзка с другите проучвания/ изследвания/ анализи.....	8
1.2. Цел на анализа	8
1.3. Дефиниции, терминология и източници на информация	9
1.4. Методология.....	10
Раздел 2. Основни показатели за сектора	12
2.1. Основни показатели за състоянието на сектора: секторът в икономиката на Европа и място на България в неговото развитие.....	12
2.2. Секторът в икономиката на България.....	23
Раздел 3. Основни фактори, влияещи върху развитието на човешките ресурси и състояние на работната сила в сектора.....	40
3.1. Влияние на икономическите показатели върху работната сила в сектора	40
3.2. Демографски особености и други рискови фактори	44
3.3. Заети в сектора, възрастова, професионално-квалификационна и регионална структура на работната сила.....	53
3.3.1. Динамика и структура на заетите в сектора.....	53
3.3.2. Състояние на професиите, знанията и уменията в сектора и наличието на компетентностни модели на работната сила.....	64
3.3.2.1. Основни работни места в сектора.....	64
3.3.2.2. Ключови знания, умения и компетенции на заетите в сектора.....	66
3.3.3. Нови работни места – характеристики и качество	68
3.4. Прогнози за развитие на сектора, промяна на технологиите и организационната структура в средно и дългосрочен период	70
3.5. Изводи за наличните и очакваните да се проявят нови професии, специалности и работни места	74
3.6. Дефиниране на дефицитни професии и специалности в сектора	76
Раздел 4. Стратегии и подходи за управление и мотивиране на човешките ресурси, повишаване компетенциите на работната сила.....	79
4.1. Стратегии за управление на дефицитите в човешкия капитал.....	79
4.1.1. Политики и системи на управление, заплащане и стимулиране (вкл. изследване на налични и съществуващи за сектора компетентностни модели на национално ниво)	79
4.1.2. Инвестиции в развитието на човешките ресурси	86
4.2. Образователна система и човешки ресурси	101
Раздел 5. Административна среда. Препоръки, включително за промяна в нормативната уредба....	106
Раздел 6. Изводи и заключения.....	109
Раздел 7. Литературни източници	113
Раздел 8. Приложения.....	115

Използвани съкращения:

<i>Съкращение</i>	<i>Описание на съкращението</i>
БВП	- Брутен вътрешен продукт
БДС	- Брутна добавена стойност
БСК	- Българска стопанска камара – съюз на българския бизнес
ДДС	- Данък добавена стойност
ДМА	- Дълготрайни материални активи
ДОИ	- Държавни образователни изисквания
ЕКР	- Европейска квалификационна рамка
ЕС	- Европейски съюз
ЗПОО	- Закон за професионалното образование и обучение
КДБ	- Консолидиран държавен бюджет
КИД-2008	- Класификация на икономическите дейности
КСБ	- Камара на строителите в България
КТ	- Кодекс на труда
МСКО	- Международна стандартна класификация на образованието
НАПОО	- Национална агенция за професионално образование и обучение
НИРД	- Научноизследователска и развойна дейност
НКПД	- Национална класификация на професиите и длъжностите
НКР	Национална квалификационна рамка
НС	- Народно събрание
НСИ	- Национален статистически институт
ППО	- Продължаващо професионално обучение
РЗ	- Работна заплата
СМР	- Строително-монтажни работи
ХИПЦ	- Хармонизиран индекс на потребителските цени
ЦПО	- Център за професионално обучение
ЦПРС	- Централен професионален регистър на строителя

Раздел 1. ВЪВЕДЕНИЕ

1.1. ЦЕЛ НА ДОКУМЕНТА И ВРЪЗКА С ДРУГИТЕ ПРОУЧВАНИЯ

Секторният анализ е подготвен по проект „Разработване и внедряване на информационна система за оценка на компетенциите на работната сила по браншове и региони“ (MyCompetence). Проектът се осъществява в периода 2009-2013 г. от Българска стопанска камара - съюз на българския бизнес (БСК), в съответствие с договор № BG051PO001-2.1.06/23.10.2009 г. по мярка BG 051PO001-2.1.06 „Повишаване гъвкавостта и ефективността на пазара на труда чрез активни действия на социалните партньори“ по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд и Европейския фонд за регионално развитие. Партньори по проекта са Конфедерация на независимите синдикати в България (КНСБ) и Конфедерация на труда „Подкрепа“.

Проектът се реализира чрез няколко основни етапа:

1. Анализ и оценка на състоянието на пазара на труда, нагласите на бизнеса, отношението към квалификацията и обучението, включително и секторни анализи.
2. Изграждане на Националната референтна мрежа, съставена от 20 секторни консултативни съвети със социалните партньори и 10 регионални центрове за оценка на компетенциите.
3. Определяне на ключовите длъжности и позиции за всеки сектор. Разработване на секторен компетентностен модел, отразяващ стандартите в най-малко 200 длъжности за обхванатите от проекта 20 пилотни сектора. Създаване за всяка длъжност на компетентностен профил, представляващ стандарт за професионално трудово представяне.
4. Изграждане на онлайн базирана информационна система, включваща секторните компетентностни модели и каталози с компетенции, длъжностни профили и стандарти, електронна платформа за е-обучение и оценяване, платформа за анализи на пазара на труда, ресурсен каталог за развитие и др.

Основната цел на проекта е повишаване на адаптивността, ефективността и балансиране на търсенето и предлагането на пазара на труда чрез изграждане на система за оценяване на компетенциите на работната сила на браншово и регионално ниво.

1.2. ЦЕЛ НА АНАЛИЗА

Анализът е разработен от експерт, предложен от ръководството на браншова организация „Български врати и прозорци“. В третия етап от изготвянето на секторни анализи през 2013 г. основна задача на анализа е да задълбочи и обобщи изследването на тенденциите в управлението на човешките ресурси в сектора, като се отчетат очакваните промени в технологично и организационно отношение. Водещи акценти в изследването са прогнозата на вероятностните нови умения, компетенции и професии в сектора, едновременно с очертаване на дефицитните работни места, професии, специалности, умения и компетенции, както и необходимите промени в образователната и квалификационните системи.

Резултатите от настоящото изследване ще послужат и за агрегиране на национално равнище на данните при разработването на други предстоящи за разработване материали по Проекта, в т.ч. най-малко на:

- Анализ на възможностите и тенденциите за технологично развитие на българските предприятия, 2013 г.;
- Проучване на пазара на труда в България, 2013 г.;
- Анализ на основните проблеми при развитие и управление на национално, секторни и регионално ниво на оценяването на компетенциите на работната сила, 2013 г.;
- Подготовка на предложения за промени в приложимата нормативна уредба, свързана с насърчаването на ученето през целия живот и кариерното развитие като основен компонент на гъвкавата сигурност, 2013 г.

1.3. ДЕФИНИЦИИ, ТЕРМИНОЛОГИЯ И ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФОРМАЦИЯ

Основни дефиниции, които имат отношение към изследването на компетенциите на работната сила в сектор „Строителство”:

Длъжност (длъжностно наименование) – съвкупност от функции, задачи и други изисквания към лицето като знания и умения за конкретен вид трудова дейност, изпълнявани на работно място.

Заети лица – лицата, които са в трудово правоотношение съгласно Кодекса на труда и в служебно правоотношение съгласно Закона за държавния служител, по силата на които получават възнаграждение в пари или натура под формата на работна заплата за работа по постоянен или временен договор, на пълно или непълно работно време; лицата, които имат работа, но не са работили през наблюдавания период поради болест, майчинство и др.; лицата, които управляват собствено предприятие, фирма или стопанство или извършват някаква работа за лична изгода или за получаване на смесен доход – наети лица по граждански договор, работещи само в отчетната единица; лицата, работещи без заплащане в предприятия на роднини, които са членове на техните домакинства.

Знания – съвкупност от факти, принципи, теории и практики, които са свързани с определена сфера на работа или обучение. Резултат от усвояване на информация в процеса на учене.

Професионална квалификация – мярка за степента на владение на знания, умения и професионално значими качества, придобити чрез обучение или трудов опит.

Професионални компетенции – качества на личността, формирани на основата на придобити знания и умения, които способстват за проявяване на инициатива, за работа в екип и за качествено упражняване на определена професия според държавните образователни изисквания за придобиване на квалификация по професия.

Професия – съвкупност от сходни знания и умения, придобити в резултат на обучение или трудов опит и определящи способността за реализация в определен вид трудова дейност.

Специалност – съвкупност от знания и умения за конкретен вид трудова дейност, включена в една професия.

Строителство – сектор на общественото производство, който създава дълготрайни активи с производствено и непроизводствено предназначение или извършва разширение,

реконструкция, модернизация и основен ремонт на съществуващи, работите по монтажа на машините и съоръженията в тях, както и подготвителните работи на строителните площадки.

Умения – способност за прилагане на знанията и използване на ноу-хау при изпълнение на задачи и решаване на проблеми.

Управление на човешките ресурси – дейност, включваща: планиране, набиране и подбор, наемане на работната сила, форми и системи за заплащане и условия на труд, обучение, мотивиране, задържане и уволняване на работната сила

Като основни източници на информация за разработването на настоящия анализ са ползвани:

1. Доклади и анализи по Проекта, в т.ч.:
 - Анализ на състоянието и перспективите пред икономиката на Република България (2013);
 - Анализ на състоянието и развитието на българските предприятия по сектори и региони (2013).
2. Статистически източници:
 - НСИ;
 - НОИ;
 - Евростат.
3. Други източници:
 - данни от браншови асоциации, сдружения и др. на местно, регионално, национално и международно равнище;
 - най-добри практики;
 - документи и решения на регулаторни органи, държавни ведомства и институции;
 - специализирани изследвания от неправителствени организации, агенции за пазарни проучвания и др.;
 - анкети и интервюта, проведени с основни участници на пазара и потребители;
 - издания на европейски и международни организации;
 - собствени експертни заключения и оценки.

1.4. МЕТОДОЛОГИЯ

Настоящият анализ се базира основно на опита на автора в сферата на строителството, както и на изследванията му в областта на развитието на човешките ресурси. Ползват се първични данни от вече проведени предварително други изследвания и анализи с източници: НСИ, Евростат, БСК, НОИ, отчети и публикации по теми, засягащи обекта на настоящия анализ и др. В хода на работа се използват системният и прогнозният подход, методите на наблюдението, сравнението, анализа, синтеза, индукцията, дедукцията и др.

Задачата на настоящия анализ е чрез проследяване на актуалните тенденции в икономическото и технологично развитие на сектора и особено в професионалната, квалификационната, образователната и регионалната структура на заетите да се оцени състоянието, търсенето, предлагането и конкурентоспособността на работната сила, както и прогнозното развитие на професиите, длъжностите и компетенциите.

Основните задачи на анализа са определянето и оценката на:

- насочване към определен продукт и географски пазар;
- продукт, цени, търсене, предлагане, бариери, поведение на потребители или доставчици;
- изменения в условията на търсенето и предлагането в резултат на промени в държавното регулиране, нормативната уредба, общата икономическа обстановка в страната и др.;
- очертаване на тенденции, специфични за сектора (отрасъла, подотрасъла, региона);
- сценарии и прогнозни очаквания за бъдещите потребности от умения, познания, професии;
- състояние и развитие на икономическите дейности, включени в сектора;
- тенденции в развитието на предприятията в сектора (икономическата дейност);
- изменения в структурата на заетите: по възраст, квалификация, професии;
- състояние и развитие на образователната и професионално-квалификационна структура на заетите в сектора и отделните икономически дейности;
- дефицитни професии и длъжности в сектора, включително по водещи предприятия;
- сравнение със секторен анализ в рамките на ЕС.

Раздел 2. ОСНОВНИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА СЕКТОРА

2.1. ОСНОВНИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА СЪСТОЯНИЕТО НА СЕКТОРА: СЕКТОРЪТ В ИКОНОМИКАТА НА ЕВРОПА И МЯСТО НА БЪЛГАРИЯ В НЕГОВОТО РАЗВИТИЕ

Република България е страна от ЕС¹ с функциониращо пазарно стопанство. Това обстоятелство предопределя обвързаността между икономиката на нашата страна и икономиките на страните от евросъюза, както и с тези от останалия свят. Процесите, които се извършват в българското строителство и в системата от човешки ресурси в сектора, са пряко или косвено повлияни от случващото се в Европа и по света.

С цел обосноваване на състоянието на сектор „Строителство“ в ЕС и мястото на България в неговото европейско развитие анализът се съсредоточава в две основни направления: а) анализ на макроикономическата рамка на развитие на строителството в ЕС и б) анализ на развитието на сектор „Строителство“ в ЕС.

А) Анализ на макроикономическата рамка на развитие на строителството в ЕС

Икономическото събитие с най-голямо отражение върху съвременния свят безспорно е световната икономическа и финансова криза от 2008 г., настъпила след години на растеж и просперитет. Обикновено строителството е най-тежко пострадалият сектор по време на криза и това се отразява в негативен план на човешките ресурси, заети в него. Обемът на поръчките и строително-монтажните работи се влияе от необходимостта и възможността на публичните власти и гражданите да инвестират в сгради и строителни съоръжения, а тя е функция от степента на развитие на икономиката. Сред най-важните индикатори, характеризиращи състоянието на дадена икономика, са показателите за БВП, заетостта, инфлацията, доходите и др. Основните резултати от анализа на макроикономическата рамка на развитието на сектор „Строителство“ биха могли да се систематизират по следния начин:

1. БВП. От данните за **обема на БВП** (вж. приложение 1) могат да се направят следните важни изводи:

- обемът на БВП по текущи цени във всички страни от ЕС бележи понижение през 2009 г. спрямо 2008 г.;
- през 2012 г. БВП възстановява равнището от 2008 г. навсякъде освен в Чехия, Ирландия, Гърция, Испания, Хърватия, Италия, Латвия, Унгария, Португалия, Румъния и Словения;
- само в Хърватия и Гърция тенденцията на намаление е непрекъсната;
- непрекъснато повишение се отчита в Македония и Швейцария.

Информацията за **обема на БВП на човек от населението** (вж. приложение 2) показва, че:

- Република България е държавата с най-изостанала икономика в ЕС. Въпреки тенденцията на непрекъснато увеличение БВП на човек от населението у нас през 2012 г. е от 2 до 16 пъти по-нисък от всички страни в ЕС с изключение на Румъния. Северната ни съседка надвишава България по този показател през 2012 г. с 15%.
- От представените страни само Македония и Сърбия са с по-ниски равнища на БВП.

¹ В настоящия анализ ЕС се разглежда като съставен от 28 страни след приемането на Хърватия като член на 01.07.2013 г.

- Стойностите на показателя от 2008 г. се достигат и надминават още през 2010 г. от някои стари членове на ЕС – Белгия, Германия, Люксембург, Австрия и др., докато страните, които понастоящем се намират в рецесия (Гърция, Италия, Испания, Португалия, Ирландия), все още не могат да достигнат предкризисния максимум. Същото се отнася и за някои от постсоциалистическите страни – Чехия, Хърватия, Унгария, Румъния и Словения.
- Единствено в Гърция тенденцията на понижение е непрекъсната.

От представените данни за **динамиката на БВП** (вж. приложение 3) се вижда, че:

- икономиката на ЕС все още не може да се възстанови от кризата;
- след регистрираните отрицателни стойности през 2009 г. във всички страни от ЕС през 2010 и 2011 г. в мнозинството от тях се наблюдават положителни тенденции;
- през 2012 г. в половината страни темпът на изменение на БВП е отрицателен;
- в Германия, Естония, Франция, Литва, Люксембург, Малта, Австрия, Полша, Словакия, Швеция и Великобритания в периода 2010-2012 г. прирастът на БВП е положителен, но неравномерен, а в повечето случаи и затихващ.

Данните за **участието на отделните страни в БВП на ЕС** (вж. приложение 4) са показателни за величината на икономиката на съответната страна. От тях може да се заключи, че икономиката на България е съпоставима с тази на Люксембург и Словения – страни с няколко пъти по-малко население и територия. В същото време страни с почти еднакви територия и население с България като Чехия, Унгария, Австрия и др. я превъзхождат неколkokратно.

2. Заетост. Един от основните показатели, характеризиращи особеностите на макроикономическата политика, е заетостта. „Заетостта е функция от икономическия растеж и условие за неговото нарастване.“² Данните за **броя на заетите лица в ЕС** (вж. приложение 5) дават основание за следните изводи:

- заетостта нараства през целия разглеждан период само в Германия и Люксембург;
- непрекъсната тенденция на понижение се наблюдава в България, Дания, Ирландия, Гърция, Испания, Хърватия, Португалия и Словения;
- равнището на заетостта през 2010-2012 г. се стабилизира и надминава предкризисното в Малта, Австрия, Швеция и Великобритания.

3. Производителност на труда. Информацията за **производителността на труда** (вж. приложение 6) е обезпокоителна за нашата страна:

- Въпреки непрестанното повишение през периода тя остава най-ниска от всички представени страни, включително и Румъния. С такива показатели е трудно да се намери достойно място в глобалната икономика.
- На първо място през 2012 г. е Люксембург, следван от Ирландия и Белгия.
- Над средните са стойностите във всичките стари 12 страни-членки, а към тях се присъединява и Ирландия.
- Вижда се, че Гърция изостава с 8%, а Словакия, Хърватия и Словения са с най-високи показатели от бившите социалистически страни. Причините за тези факти могат да

² Белева, И. Политиката по заетостта и безработицата в България в преходния период: Анализ, оценки и перспективи. София: „Марин Дринов“, 2001, с. 63.

се потърсят в различни посоки – равнище на техническа и технологична наситеност на производството, структура на икономиката, национални традиции и др.

4. Инфлация. Проблем, с който трябва да се справя европейската икономика, е **нарастването на потребителските цени** (вж. приложение 7). От данните се вижда следното:

- През изследвания период средното нарастване на цените в рамките на ЕС през периода е около 10 процентни пункта. В голяма част от страните, включително и в България, нарастването варира около тази стойност.
- С най-високи нива на растеж се отличават Чехия (15%), Ирландия, Люксембург и Португалия (16%), Малта (23%), Словения (27%).
- Темпът на нарастване през периода може да се окачестви като умерен. Явно е, че повишаващата се безработица след настъпването на кризата, както и рестриктивната политика по доходите на правителствата оказват задържащ ефект.

5. Доходи. Средният нетен доход на човек от населението (вж. приложение 8) е най-висок в старите страни-членки на ЕС. Той е най-нисък в бившите социалистически страни, а на първо и второ място в тази своеобразна класация са Румъния и България. Единствено в Словения равнището на доходите доближава това на развитите страни, по-високо е от това в Малта и Португалия, а през 2012 г. и от това в Гърция, но въпреки това е едва около 70% от средното за ЕС.

6. Спестявания. От данните за **размера на спестяванията на населението** (вж. приложение 9) и сравнението с данните за доходите се вижда, че жителите на страните с най-малки доходи всъщност са между най-големите спестители в ЕС за 2010 г. Жителите на ЕС спестяват средно по около 1000 EUR или 6% от нетния си годишен доход. По абсолютния размер на спестяванията през 2012 г. България е наравно с Испания и Словения, а изпреварва Чехия, Литва и Словакия, както и страните с отрицателни спестявания, между които Гърция, Италия, Великобритания. Румънците спестяват почти 60% от нетния си доход, а българите държат с 11.68% седмото място след тях и след естонци, холандци, австрийци, поляци и шведи.

Б) Анализ на развитието на сектор „Строителство“ в ЕС

Сектор „Строителство“ заема важно място в европейската икономика. развитието на човешките ресурси в сектора несъмнено се влияе от значението, което обществото отдава на строителството, от неговото състояние и развитие. Основните резултати от анализа могат да се сведат до следното:

1. БДС в сектор „Строителство“. Най-важният индикатор за значението на всеки сектор в икономическата система е БДС, създадена в него. Анализът на БДС, произведена във всички сектори, с известна условност позволява да се открие значението им за икономиката. Прегледът на **данните за БДС, създадена в секторите на икономиката съгласно класификацията „NACE-R2“** (вж. приложения 10 и 11) показва, че:

- Със стойности 6.8% и 5.9% съответно през 2008 и 2012 г. сектор „Строителство“ се намира на шесто място в ЕС. Тук не бива да се забравя обаче, че в класацията строителството е самостоятелен сектор и е изпреварено от групи сектори, някои от които се финансират от държавата. Единственият самостоятелен сектор с по-добра позиция е „Операции с недвижими имоти“, който е тясно свързан с него.
- Във всички страни на ЕС с изключение на Германия и Великобритания сектор „Строителство“ редуцира относителния дял на създадената БДС в икономиката.

- Заслужава да се отбележи много силната позиция на строителството в Словения, Испания и Финландия.
- Прави впечатление сравнително ниският дял на строителството (под 5%) в икономиките на Германия, Дания, Холандия, Австрия – страни с развита икономика. Това се дължи на разликата, която съществува в степента на изграденост на инфраструктурата и материалната база на бизнеса, във високата степен на удовлетвореност на жилищните потребности на населението.
- В България строителството намалява своя дял за 4 години с 3.4% и от четвърто вече заема шесто място. Явно ефектът на кризата у нас е много силен и спадът в икономиката оказва влияние в посока отслабване позициите на българското строителство.

Данните за размера на **БДС в строителството в ЕС** (вж. приложение 12) позволяват да се отчете още следното:

- След постигнатия максимум през 2008 г. секторът не може да възстанови равнището си въпреки подобрението, регистрирано през последните две години. Такова е състоянието и в редица страни – Дания, Италия, Латвия, Литва, Румъния и Финландия.
- В друга група страни след отбелязването на максимума на БДС, независимо дали това става през 2008 или 2009 г., започва намаление, което през 2012 г. не е приключило – България, Гърция, Испания, Хърватия, Кипър и др.
- В Белгия, Австрия, Полша, Швеция предкризисното ниво е надхвърлено през 2010 или 2011 г.
- Германия е единствената страна от ЕС, в която не се отбелязва намаление през нито една година от изследвания период. Същото е положението в Швейцария и Македония.

2. Заетост. От данните за броя и относителния дял на заетите в сектор „Строителство“ (вж. приложения 13 и 14) могат да се направят следните изводи:

- Броят на заетите лица в строителния сектор на ЕС, както и останалите досега анализирани показатели бележи своя връх през 2008 г., след което започва стремително да намалява, за да се стигне до понижение с около три милиона души (15%) за четиригодишен период.
- Най-големи са пониженията в Ирландия (58%), Латвия (52%), Испания (54%), Литва (47%), Гърция (47%), България (42%). Най-малки са те във Франция (2%), Словакия (4%), Чехия (2%), Холандия (8%) и др.
- Страните, в които през всички години се наблюдава увеличение на броя на заетите в строителството, са Германия, Белгия и Австрия.
- В Полша се редуват повишение с понижение, а в края на периода броят на заетите е почти равен на този в началото.
- Едва в 5 държави от ЕС (Белгия, Германия, Люксембург, Австрия и Швеция) броят на заетите в строителството през 2012 г. надвишава този през 2008 г. Към тях се причислява и Норвегия.

- Относителният дял на заетите в строителството на ЕС е с тенденция на намаление (1.1 пункта) за периода 2008-2012 г. От това не са засегнати Белгия, Германия, Австрия и Швеция.
- Други страни регистрират непрекъснато понижаване, което достига различни величини: България (2.5 пункта), Ирландия (5.7 пункта), Гърция (2.8 пункта), Испания (5.4 пункта), Кипър (2.5 пункта), Люксембург (0.5 пункта) и др.
- В Белгия и Германия през целия анализиран период относителният дял на заетите е около 6%.
- Процентът на заетите в българското строителство през първите две години е почти еднакъв с този в ЕС, но през останалите години на периода е значително под него.

3. Производителност на труда. БДС, създадена от един зает, е най-използваният показател за измерване на производителността на труда в даден сектор. Данните за **БДС на едно заето лице в строителството в ЕС** (вж. таблица 1) дават основание за някои основни констатации и изводи:

Таблица 1 **БДС на едно заето лице в сектор „Строителство“ в ЕС и други страни от Европа (2008-2012 г.), в хил. EUR**

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
ЕС (28)		43.423	42.194	42.548	44.695	45.768
Белгия		66.900	65.502	65.692	67.978	68.885
България		9.266	10.214	9.955	11.170	11.623
Чехия		19.935	18.689	20.435	20.067	18.690
Дания		61.651	58.649	55.862	62.610	61.379
Германия		39.778	39.639	42.144	43.750	43.734
Естония		19.573	17.126	19.892	19.520	23.390
Ирландия		:	:	:	:	:
Гърция		35.957	28.614	21.025	18.273	17.452
Испания		55.242	66.534	62.709	69.906	76.510
Франция		60.644	58.054	57.196	60.069	61.962
Хърватия		:	:	:	:	:
Италия		45.560	44.398	43.626	45.676	46.965
Кипър		48.475	39.949	37.817	35.949	33.787
Латвия		16.195	16.976	13.502	16.644	19.838
Литва		19.651	12.993	15.704	19.369	20.236
Люксембург		53.350	52.672	54.709	55.299	57.469
Унгария		14.286	12.846	12.604	12.667	11.711
Малта		25.729	26.042	26.000	25.806	25.761
Холандия		61.130	61.726	57.713	60.313	56.226
Австрия		64.080	61.248	60.633	63.007	65.235
Полша		20.061	17.423	20.229	20.858	20.688
Португалия		20.401	20.289	20.216	19.322	19.128
Румъния		20.791	17.194	16.162	16.556	16.336
Словения		29.989	26.999	24.419	25.806	25.327
Словакия		32.315	30.155	29.739	31.850	30.523
Финландия		61.460	58.633	56.358	58.650	59.827
Швеция		51.323	44.572	52.967	60.101	64.850
Великобритания		51.541	45.428	50.555	52.902	55.383

Норвегия	75.658	73.200	82.128	89.850	101.552
Швейцария	54.118	58.207	65.842	75.246	:
Македония	:	10.058	10.746	13.270	:

Източник: Собствени изчисления по данни от Евростат; : - няма данни

- През 2009 г. се наблюдава спад на средната производителност в сектор „Строителство” на ЕС с 2.83 %, но още през следващата година започва нарастване и през 2012 г. средната производителност надвишава тази през 2009 г. с 8.47%.
- В Белгия, Дания, Франция, Испания, Италия, Люксембург, Холандия, Австрия, Финландия, Швеция и Великобритания през целия период БДС, създадена от едно заето лице в строителството, е по-висока от средната за съюза. Същото се отнася за Швейцария и Норвегия. Във всички останали държави тя е по-ниска.
- Германия регистрира минимално изоставане, което през 2012 г. е 4.4%.
- Швейцария и Македония са страните, които бележат постоянен ръст на БДС на едно заето лице.
- Испания е държавата с най-голям ръст за периода – 38%. През 2011 г. тя е с най-висока производителност от всички страни в ЕС. Явно е, че в сектора преди кризата е имало излишна работна сила и съкращенията оказват благотворно влияние.
- Гърция е с най-голям спад сред страните от ЕС – 51%.
- България е страната с най-ниска производителност от всички страни в ЕС. Дори Македония през две от годините, за които има данни, е с по-висока БДС на заето лице в строителството. Това е лош сигнал за българското строителство. Причините за изоставането на производителността са комплексни и могат да се потърсят в размера на инвестициите за иновации; качеството на работната сила; използваните строителни технологии; сравнително по-ниските цени, по които се реализира строителната продукция у нас; неефективното използване на производствените фактори и др.

4. Строителни предприятия. Данните за броя на строителните предприятия в ЕС (вж. приложение 15) сочат следното:

- През 2009 г. броят им намалява с 3.3% в сравнение с 2008 г., което е логично с оглед настъпването на кризата. През 2010 г. той се покачва и превишава този от 2008 г.
- Максимален брой строителни предприятия се отчита в различните страни по различно време в зависимост от това колко мащабни са проявленията на кризата.
- За някаква обща за европейските страни тенденция не може да се говори. Така например в Белгия, Чехия, Холандия, Австрия, Швеция и Норвегия тя е изцяло положителна. В Дания, Испания, Италия, Латвия, Унгария, Португалия, Великобритания и Швейцария се наблюдава непрекъснато намаление. В останалите страни, между които и България, минимумите и максимумите са по различно време.
- Най-висок процент повишение на броя на строителните предприятия за периода се наблюдава във Франция – 46% и в Холандия – 28%³. Най-голямо намаление има в Литва – 45% и Ирландия – 32%.

³ Тук Словакия се изключва, защото очевидно има грешка в базата данни на Евростат.

- В повечето европейски страни, сред които е България, повишението или намалението на общия брой на строителните предприятия спрямо началото на периода е до 10%. В нашата страна за 2008-2011 г. броят на предприятията намалява с 9.15%.

При съпоставката на данните в приложения 13 и 15 може да се получи **броят на заетите в едно строително предприятие** (вж. таблица 2).

Таблица 2 Среден брой заети лица в едно предприятие от сектор „Строителство” в ЕС и други страни от Европа (2008-2011 г.), бр.

Страна	Година	2008	2009	2010	2011
ЕС (28)		5.36	5.25	4.85	:
Белгия		3.58	3.31	2.96	3.00
България		13.83	11.48	10.54	9.89
Чехия		3.01	3.01	2.90	2.71
Дания		5.41	5.25	5.03	5.05
Германия		9.91	9.78	9.97	10.07
Естония		8.73	6.33	4.97	5.83
Ирландия		5.07	3.35	3.77	:
Гърция		:	3.27	:	:
Испания		5.85	5.07	4.50	4.03
Франция		4.29	4.66	4.07	2.89
Хърватия		:	:	:	:
Италия		3.12	3.13	3.15	:
Кипър		6.41	6.55	5.53	5.52
Латвия		16.91	11.03	9.22	9.08
Литва		7.40	10.10	7.63	7.46
Люксембург		13.26	12.77	12.43	13.34
Унгария		4.16	4.20	4.08	4.15
Малта		:	:	:	:
Холандия		5.07	4.43	3.80	3.64
Австрия		9.58	9.58	9.22	9.39
Полша		5.10	5.66	5.37	5.38
Португалия		4.56	4.57	4.39	4.21
Румъния		12.34	12.05	14.22	15.58
Словения		4.74	4.68	4.30	3.89
Словакия		33.30	34.25	2.01	1.93
Финландия		4.54	4.29	4.37	4.42
Швеция		3.79	3.61	3.46	3.46
Великобритания		7.30	7.39	7.29	7.13
Лихтенщайн		:	:	:	:
Норвегия		4.15	3.87	3.79	3.82
Швейцария		:	15.51	16.21	16.81

Източник: Собствени изчисления по данни от Евростат; : - няма данни

Изчисленията показват, че:

- Строителните предприятия у нас са сред най-многочислените в ЕС. Въпреки постоянно намаляващия среден брой българските строителни предприятия с около

10 заети през 2011 г. се нареждат до тези в Германия, Латвия и Австрия, а отстъпват незначително само на Люксембург, Румъния и Швейцария.

- На противоположния полюс са Чехия, Франция, Италия, Белгия и др.
- Средният показател за ЕС е около 5 души.
- Това класиране показва, че, що се отнася до броя на заетите, в нашата страна строителните предприятия са сравнително големи, с достатъчно заети в тях човешки ресурси и респективно с възможности за осъществяване на мащабни проекти. За целта, разбира се, те трябва да разполагат с необходимата техника.

5. Обем произведена продукция в сектор „Строителство”. Данните (вж. приложение 16) показват следното:

- За строителния бизнес 2008 г. е най-силна в по-голямата част от ЕС с изключение на Германия, Франция, Полша, Словакия, Финландия и Швеция, за които 2011 е пикова, а за Белгия – 2010 г.
- Голямо намаление между 2008 и 2011 г. се отчита в България (40.6%), Испания (57.2%), Латвия (47.6%), Литва (49.3%) и Словения (38%).
- В същото време прави впечатление относително малкият обем произведена строителна продукция в Германия. През 2011 г. най-голямата европейска икономика се нарежда на четвърто място след Италия, Франция и Великобритания, като им отстъпва значително в обемите. И ако за първите две държави обяснението може да се потърси в големия обем курортно и инфраструктурно строителство вследствие на това, че поради благоприятния си климат те са предпочитани дестинации за туризъм и постоянно местоживееене, то същото не важи за Великобритания. Тук трябва да се отчете и високата степен на изграденост на материалната база на предприятията в Германия, което прави ненужно влагането на големи инвестиции в промишлено и инженерно строителство.

6. Индексът на обема на строителната продукция (вж. приложение 17)⁴ е добър ориентир за страните, в които може да се навлиза и да се прави строителен бизнес. Стойностите му са показателни за влошаващото се състояние на сектора в рамките на ЕС. От данните могат да се направят следните по-важни заключения:

- Индексът реализира спад през 2009 г. спрямо 2008 г. от 8.5. Следва известно стабилизиране, а през 2012 г. отново се наблюдава значителен спад от 5.3 спрямо 2011 г.
- В 12 държави от ЕС индексът намалява непрекъснато, като понижението за периода е драстично – България (51), Чехия (20), Ирландия (147), Гърция (118), Испания (65), Хърватия (45), Италия (34), Кипър (51), Унгария (30), Португалия (42), Словения (90) и Словакия (32).

⁴ Следва да се уточни, че при анализ на данните от приложения 17, 18, 19 и 20, при динамиката на съответните показатели измененията не са нито в процент, нито в пунктове – става въпрос за сравняване на нива (стойности). Дължи се на факта, че базовата година, възприета от Евростат е средната 2010 в периода 2008-2012 г. Самите таблици дават информация за изменения в процент, но точният процент при сравняване на 2008 г. и 2012 г. например е друг (бел. ред.)

- Друга група страни (Естония, Латвия, Австрия, Румъния, Швеция, Норвегия, Черна гора, Македония и Турция) отчитат повишение на обема на строителната продукция през 2012 г. спрямо 2011 г.
- В трета група (Дания, Германия, Литва, Полша и Финландия) въпреки известното понижение на индекса през 2012 г. той остава по висок от този през 2010 г., т.е. пазарът в тях остава относително стабилен.
- Единствената страна с постоянно нарастващ индекс от представените в приложението е Македония, чието повишение за четиригодишен период има стойност 71.

7. Представата за състоянието на строителния сектор в ЕС се допълва от данните за **индексите на строителството на сгради и на гражданското/инженерното строителство** (вж. приложения 18 и 19). Паралелният преглед на двете приложения показва, че:

- Инженерното (в т.ч. инфраструктурното) строителство до 2011 г. е подвластно в по-малка степен на ефектите на кризата в сравнение със строителството на сгради, но през 2012 г. спадът в сградното строителство в рамките на ЕС е по-малък от този в инженерното (съответно 4.6 и 8.4).
- Сградното строителство (въпреки вариациите през отделните години) запазва стабилни позиции в Дания, Германия, Естония, Франция, Латвия, Литва, Австрия, Полша, Румъния, Финландия, Швеция, Великобритания, Норвегия, Черна гора, Турция и Македония.
- В някои страни тенденцията при сградното строителство е изцяло низходяща през целия период и индексът бележи сериозни спадове – България (84), Чехия (23), Ирландия (190), Гърция (179), Испания (67), Хърватия (53), Кипър (66), Унгария (39), Словения (100) и Словакия (35).
- Промените в индекса на инженерното строителство през 2008-2012 г. са значително по-малки в сравнение със сградното. Това е така, защото, независимо от състоянието на икономиката, инфраструктурата трябва да се поддържа и обновява, а това е задължение на публичните власти, които разполагат с необходимите средства, докато сградното, особено жилищното строителство е преди всичко грижа на гражданите и бизнеса. На инженерното строителство се дължи липсата на тотален срив и запазването на добрите позиции на строителния сектор в икономиката на някои страни след 2008 г. Основна роля за това имат правителствата и усвояването на средствата по европейските фондове. Типичен пример е България – за разлика от сградното, намалението на стойността на индекса на инженерното строителство за 2008-2012 г. е само 10 единици.
- Очертава се група страни със стабилни и/или нарастващи по време на кризата обеми на инженерното строителство – Дания, Германия, Естония, Латвия, Литва, Австрия, Полша, Румъния, Финландия, Норвегия, Македония.
- Друга група се отличава с непрекъснато намаление на индекса на инженерното строителство – Ирландия, Гърция, Испания, Хърватия, Португалия и Словения.

8. Инвестиции в машини и оборудване. Те са показателни (вж. таблица 3) за стремежа на строителните предприемачи да увеличават производствените си възможности.

Таблица 3 **ИНВЕСТИЦИИ В МАШИНИ И ОБОРУДВАНЕ НА ЕДНО ЗАЕТО ЛИЦЕ В СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО” В ЕС И ДРУГИ СТРАНИ ОТ ЕВРОПА (2008-2011 г.), в хил. EUR**

Страна	Година	2008	2009	2010	2011
Белгия		44.411	12.276	13.051	:
България		1.990	1.037	0.781	:
Чехия		2.156	1.542	1.941	:
Дания		4.287	3.559	3.129	:
Германия		1.575	1.524	1.674	:
Естония		2.017	0.872	1.484	:
Ирландия		1.383	0.571	8.597	:
Гърция		:	1.071	:	:
Испания		1.845	1.474	1.382	:
Франция		:	:	:	:
Хърватия		:	:	:	:
Италия		2.901	2.099	2.710	:
Кипър		2.969	1.561	1.868	:
Латвия		:	:	:	:
Литва		1.450	0.597	0.665	:
Люксембург		1.947	:	:	:
Унгария		0.867	0.897	0.631	:
Малта		:	:	:	:
Холандия		3.731	3.243	3.039	:
Австрия		2.438	2.121	2.164	:
Полша		1.226	0.811	0.953	:
Португалия		2.378	2.328	1.856	:
Румъния		3.477	1.248	1.554	:
Словения		3.368	1.462	1.264	:
Словакия		0.644	0.253	0.307	:
Финландия		5.857	3.867	3.921	:
Швеция		3.683	2.950	3.623	:
Великобритания		0.872	0.716	0.489	:
Норвегия		4.452	3.323	3.970	:
Швейцария		:	2.535	3.322	:

Източник: Собствени изчисления по данни от Евростат; : - няма данни

От данните се стига до извода, че българските предприемачи правят много за достигане равнището на строителните компании от развитите страни. По размер на инвестициите сме на 14-то място от представените страни през 2008 г., която е годината с най-добри показатели за повечето европейски страни. Изпреварваме такива държави като Германия, Люксембург и Великобритания, които са изявени технологични лидери. Не бива да се забравя, че в горепосочените страни процесът на техническо и технологично усъвършенстване е започнал преди много години, докато нашият нов строителен бизнес е с кратки традиции и все още малки възможности. Въпреки тенденцията на понижение през 2009 г. сме 18-и, а през 2010 г. – 20-и. Абсолютен първенец през всички години е Белгия.

9. Издадени разрешителни за строеж на нови жилища. Те са индикатор за строителната активност. Данните (вж. приложение 20) сочат, че:

- В ЕС като цяло от 2008 г. започва намаление, а през 2011 г. индексът бележи незначително покачване. През 2012 г. отново се вижда сериозен спад – с 13 единици.
- Наблюдава се една група страни, в които индексът в края на периода е по-висок от този в началото, т.е. кризата в жилищното строителство вече е преодоляна – Германия, Люксембург, Финландия и Норвегия.
- Има и още няколко държави, в които индексът остава сравнително стабилен със стойности около 100 през последните две години – Белгия, Естония, Франция, Латвия, Австрия, Великобритания.
- Германия е единствената страна, в която жилищното строителство бележи непрекъсната възходяща тенденция.
- Нашата страна заема челното място в негативната класация за най-съществен спад в издадените разрешителни за строителство през 2008-2012 г. – с цели 307 единици, следвана от Ирландия (302) и Испания (196).

Наличните данни позволяват да се направят множество разнопосочни изводи относно условията, в които се развива европейското и респективно българското строителство. Най-съществените изводи и прогнози, отнасящи се до българския строителен бизнес и компетенциите на човешките ресурси, заети в него, могат да се систематизират по следния начин:

1. След кризата, макар и бавно, в европейската икономика настъпва възстановяване.
2. Българската икономика е най-слабо развитата в ЕС. Това означава, че българските предприятия, в това число и строителните, трябва по-смело да излизат на международния пазар, да развиват дейност в страни с високо равнище на икономиката, доходи и спестявания на населението. Това ще доведе до увеличаване на техните печалби, а също така и до нарастване на благосъстоянието на българското население.
3. В страните с намаляваща заетост след 2008 г., между които е България, неминуемо ще се стигне до известно реструктуриране на икономиката. Освободените човешки ресурси ще потърсят реализация в други предприятия и сектори, възможно е да започнат собствен бизнес. Това е предпоставка за повишаване на търсенето на строителна продукция и респективно на човешки ресурси.
4. Анализът на темпа на нарастване на потребителските цени в Европейския съюз, в това число и България, поставя под съмнение възможностите за контрол на инфлацията. Изборът на обществото между висока инфлация и висока безработица по всяка вероятност ще бъде в полза на инфлацията. Това ще рефлектира върху себестойността на строителната продукция и ще се окаже фактор със задържащ ефект по отношение на нейното търсене. В това отношение влияние ще окаже съотношението между степента на нарастване на доходите и степента на нарастване на цените на строителната продукция.
5. Данните за размера на спестяванията на населението показват, че то има потенциал да инвестира. Ако се приеме за вярно твърдението, че инвестициите в недвижими, скъпоценни камъни, благородни метали и валута губят най-малко от своята стойност във време на инфлация, може да се очаква повишаване на търсенето на жилищна недвижима собственост.
6. Строителството е сектор с голямо значение за европейската икономика. Независимо от кризата, започнала през 2008 г., той продължава да формира значителна част от БДС на ЕС като цяло и на икономиките на отделните страни от него.

7. Сектор „Строителство” в ЕС продължава да бъде притегателен и да осигурява работа на голяма част от човешките ресурси, заети в икономиката. Доказателство за това е и умереното намаление на броя на строителните предприятия.

8. Фактът, че само в пет страни от евроръюза заетостта в строителството през 2011 г. е по-голяма от тази преди кризата означава, че надеждите за бързо възстановяване на сектора, каквито имаше у много от строителните предприемачи в България, са нереални. По-скоро може да се очаква стабилизиране до сегашните нива или малко под тях.

9. Ниското равнище на БДС на едно заето лице в България е сигнал, който трябва да предизвика реакция от страна на институциите, които управляват процесите в сектора. С тези показатели българските строителни компании са неконкурентни на международния строителен пазар. Следва да бъдат завишени изискванията за сертифициране на строителните фирми. Разполагаемите техника, технология и работна сила трябва да отговарят реално, а не само документално на вида строежи, които има право да изпълнява дадената фирма.

10. От анализа на индекса на строителната продукция става ясно, че строителният бизнес в ЕС все още не е възстановен след кризата. В голяма част от по-развитите страни от съюза равнището от 2008 г. не е достигнато.

11. Жилищното строителство е засегнато в по-голяма степен от кризата в сравнение с инженерното. Това обосновава мнението, че големите строителни компании у нас следва да се насочат и специализират в изпълнението на инфраструктурни обекти.

Основни изводи и тенденции за сектора

Би могло да се изведе следното:

- може да се предположи, че подобрението в условията за бизнес в ЕС ще доведе до необходимостта от изграждане в България на сгради и съоръжения и съответно повишаване на търсенето на човешки ресурси в сектор „Строителство”;
- като най-добри места за строителен бизнес в Европа могат да се посочат Белгия, Германия, Австрия, Полша, скандинавските страни и др.;
- утвърждаването на външния пазар, както и преориентацията на българските строителни компании ще породят по-високи очаквания към компетенциите на работната сила в сектор „Строителство”.

2.2. СЕКТОРЪТ В ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ

Според класификацията на икономическите дейности⁵ сектор „Строителство” включва общо и специализирано строителство на сгради и съоръжения, ремонт, поддържане и реконструкция на сгради и съоръжения, монтаж на сглобяеми строителни елементи и временни постройки върху строителната площадка. Дейностите в сектора (вж. приложение 21) се класифицират в три раздела:

- строителство на сгради;
- строителство на съоръжения;
- специализирани строителни дейности.

⁵ Класификация на икономическите дейности (КИД-2008). Изд. на НСИ, София, 2008, с. 220, 221, 224.

Разделът „Строителство на сгради” включва общо строителство на жилищни, селскостопански, офис и други сгради, а също така ремонт, поддържане и реконструкция на сгради, монтаж на сглобяеми строителни елементи и временни постройки върху строителната площадка.

Разделът „Строителство на съоръжения” включва общо изграждане на строителни съоръжения, както и ремонт, поддържане и реконструкция на съоръжения, монтаж на сглобяеми строителни елементи и временни постройки върху строителната площадка. Тук попада също строителството на автомагистрала, пътища, мостове, тунели, релсови пътища, самолетни писти, пристанища, водни пътища, язовири, напоителни канали, съоръжения с производствено предназначение, тръбопроводи и електропроводи, съоръжения за спорт и развлечения и др.

Най-голямо е разнообразието в раздел „Специализирани строителни дейности”. Той включва специализирано строителство на части от сгради и съоръжения или подготвителни работи за започване на строителството. То обикновено е специализирано в дейности, които са еднакви за различните строежи и изискват специализирани умения и оборудване. Включват се дейности като укрепване чрез пилоти, фундиране, сондиране, монтаж на арматура, изливане на бетон, изпълнение на тухлена и каменна зидария, монтаж на строително скеле, изпълнение на покривни покрития и др. Тук се включва и монтажът на елементи на метални конструкции при условие, че са произведени от друга стопанска единица. Включват се също дейностите по изграждане на инсталации от всички видове в новоизграждащи се или действащи сгради и съоръжения. В този раздел влизат още дейностите по изграждане, монтаж и ремонтване на топлинни, звукови и вибрационни изолации, охладителни инсталации за търговски обекти, на осветителни и сигнализационни системи на пътища, гари, пристанища, летища и др. Този раздел обхваща и довършителни строителни дейности, които са изключително разнообразни, например: стъклопоставяне, полагане на мазилки, боядисване, полагане на стенни и подови керамични, каменни и други облицовки, циклене на паркет и дюшеме, външно почистване на сгради и др.

От направената характеристика на дейностите в сектор „Строителство” става ясно, че те са от най-различно естество и изискват от хората, които ги изпълняват, съответната сръчност, технически компетенции и умение за работа с обща и специализирана строителна техника. Предприятията, които извършват строителните дейности, биват общостроителни и специализирани и формират основата на строителната индустрия на страната. „Строителната индустрия (строителната промишленост) включва съвкупността от постоянно действащи строителни предприятия, които в тясно взаимодействие с останалите участници в инвестиционния процес (инвеститори, проектантите, доставчици и др.) създават дълготрайни активи с производствено и непроизводствено предназначение.”⁶

Показателите, характеризиращи състоянието и развитието на строителния сектор в България, са много на брой и биха могли да бъдат интерпретирани по различен начин. Някои от тях са представени в сравнителния анализ на строителния сектор в ЕС. В анализа тук се изчисляват основни и производни показатели, които дават детайлизирана представа за особеностите на строителния бранш в български условия.

1. Предприятия в сектор „Строителство”. Измененията в броя на предприятията и в структурата на сектора според вида на строителните предприятия са от особено важно значение по отношение на компетенциите на работната сила, защото са продиктувани от

⁶ Илиев, Пл. Актуални въпроси на развитието на строителството. Варна, „Наука и икономика”, 2011, с.45.

реални процеси, протичащи в икономиката. Те отразяват промените в специализацията на строителните предприятия, техническите и технологичните промени, промените във вкусовете и предпочитанията на гражданите. Структурните характеристики диктуват по косвен път необходимостта от създаването на специалисти със съответни компетенции.

От структурата на сектор „Строителство“ според броя на предприятията в него (вж. таблица 4) могат да се направят следните по-важни изводи:

Таблица 4 СТРУКТУРА НА СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО“ СПОРЕД БРОЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯТА , В %

Код по КИД-2008	Наименование на подсектор	Година				
		2008	2009	2010	2011	2012
41	Строителство на сгради	40.54	40.87	41.68	39.50	38.73
4110	Дейности по реализиране на инвестиционни проекти за сгради	1.66	1.71	1.93	2.05	2.10
4120	Строителство на жилищни и нежилищни сгради	38.88	39.16	39.75	37.45	36.63
42	Строителство на съоръжения	6.56	6.92	7.19	9.27	10.07
4211	Строителство на автомагистрала, пътища и самолетни писти	2.07	2.19	2.29	2.49	2.64
4212	Строителство на подземни и надземни релсови пътища	0.15	0.15	0.16	0.16	0.18
4213	Строителство на мостове и тунели	0.06	0.05	0.06	0.11	0.10
4221	Строителство на преносни и разпределителни тръбопроводи	1.00	1.10	1.09	1.02	0.98
4222	Строителство на преносни и разпределителни електрически и далекосъобщителни мрежи	0.88	0.92	0.99	1.63	1.93
4291	Строителство на хидротехнически съоръжения	0.57	0.63	0.68	0.75	0.79
4299	Строителство на други съоръжения, неклассифицирани другаде	1.83	1.88	1.92	3.11	3.45
43	Специализирани строителни дейности	52.90	52.22	51.14	51.23	51.21
4311	Събаряне и разрушаване	0.52	0.50	0.54	0.37	0.41
4312	Земни работи	1.83	1.83	1.82	2.07	2.07
4313	Сондиране и пробиване	0.59	0.62	0.67	0.65	0.66
4321	Изграждане на електрически инсталации	6.26	6.54	6.71	6.09	5.94
4322	Изграждане на водопроводни, канализационни, отоплителни и климатични инсталации	6.06	6.26	6.31	6.56	6.53
4329	Изграждане на други инсталации	3.60	3.67	3.70	4.05	4.14
4331	Полагане на мазилки	1.73	1.56	1.46	1.07	1.02
4332	Монтаж на дограма и дърводелски работи	4.18	4.06	3.88	3.79	3.70
4333	Полагане на облицовки и настилки	3.18	3.11	2.92	2.81	2.48
4334	Боядисване и стъклопоставяне	1.57	1.48	1.43	1.01	0.87
4339	Други довършителни строителни дейности	10.01	9.41	8.79	11.93	12.36
4391	Покривни работи	1.19	1.18	1.12	1.02	0.97
4399	Други специализирани строителни дейности, неклассифицирани другаде	12.18	12.00	11.79	9.81	10.06

Източник: Собствени изчисления по данни от НОИ

- Относителният дял на предприятията, извършващи строителство на сгради, се увеличава с 1.14 пункта до 2010 г., след което до 2012 г. намалява с близо 3 процентни пункта. В състава на този раздел за периода се наблюдава постоянна тенденция на повишение на дела на предприятията, занимаващи се с дейности по реализиране на инвестиционни проекти за сгради (инвестиционни дейности по проекти на сгради, предназначени за по-късна продажба чрез събиране на финансови, технически и човешки ресурси). В същото време реалното строителство на сгради намалява.

- Относителният дял на предприятията, извършващи строителство на съоръжения, бележи непрестанна тенденция на повишение (3.51 пункта за периода). Това в голяма степен е следствие от подема на инфраструктурното строителство у нас след присъединяването на България към ЕС. Почти половината от увеличението на дела (1.62 пункта) се дължи на предприятията, извършващи строителство на други съоръжения, неклассифицирани никъде (рафинерии, съоръжения за химията, за спорт и развлечения, подобрения на терени за строителство).
- Делът на предприятията, извършващи специализирани строителни дейности, намалява до 2010 г., след което с леки вариации запазва относително постоянно равнище от около 51%. В състава на този раздел очаквано се повишава делът на предприятията, свързани с изграждането на инфраструктурата (земни работи, сондиране и пробиване, изграждане на инсталации). Намалява относителният дял на предприятията в традиционните строителни дейности (мазилки, боядисване и стъклопоставяне, покривни работи, дограмаджийски дейности). Това намаление е свързано с редуцирането на сградното строителство.

До интересни изводи се стига при анализа на данните за строителните предприятия според броя на заетите в тях лица (вж. таблица 5). Както е известно, предприятията у нас се класифицират съгласно Закона за малките и средните предприятия⁷ според броя на заетите в четири групи: микро – с персонал по-малък от 10 души, малки – с персонал по-малък от 50 души, средни – с персонал от 50 до 249 души и големи – с персонал повече от 250 души.

Таблица 5 СТРУКТУРА НА СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО” В БЪЛГАРИЯ (2008-2011 г.) ПО ГРУПИ ПРЕДПРИЯТИЯ СПОРЕД БРОЯ НА ЗАЕТИТЕ ЛИЦА, СРЕДЕН БРОЙ ЗАЕТИ В ГРУПА СТРОИТЕЛНИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Показател	Година			
	2008	2009	2010	2011
1. Групи строителни предприятия (%)	100.00	100.00	100.00	100.00
0-9	78.20	81.93	85.01	85.54
10-49	17.29	14.55	12.16	11.72
50-249	4.08	3.19	2.57	2.48
250+	0.43	0.33	0.26	0.26
2. Заети лица по групи строителни предприятия (%)	100.00	100.00	100.00	100.00
0-9	17.01	20.36	23.01	23.35
10-49	31.75	31.83	31.24	31.60
50-249	33.67	31.80	30.73	30.11
250+	17.57	16.01	15.02	14.94
3. Среден брой заети в строителните предприятия (бр.)	11.29	9.39	7.87	7.54
0-9	2.46	2.33	2.13	2.06
10-49	20.74	20.54	20.23	20.34
50-249	93.11	93.69	94.24	91.42
250+	462.65	451.48	450.01	425.85

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ и статистика на предприятията

Наблюдават се няколко отчетливи тенденции:

- Променя се структурата на строителните предприятия според броя на заетите в тях лица. Намаления се наблюдават през последните три-четири години в относителния

⁷ Закон за малките и средните предприятия, обн. ДВ, бр. 84/1999 г., посл. изм. ДВ, бр. 82/ 2009 г.

дял на малките (5.57%), средните (1.60%) и големите предприятия (0.17%), а едновременно с това същият се увеличава в микропредприятията с 7.34%.

- Относителният дял на заетите намалява в средните и големите, остава сравнително постоянен в средните, а се увеличава много съществено в микропредприятията.
- Средният брой заети в едно строително предприятие намалява непрекъснато и за четиригодишен период намалението достига една трета. Средният брой заети намалява в микро- и големите, а се стабилизира в малките и средните предприятия.
- Цифрите от таблицата доказват становището, че малките и средните предприятия са гръбнакът на икономиката.

През последните четири години строителството у нас се извършва в условията на криза. Тя се отразява в негативен план на броя на функциониращите предприятия с предмет на дейност „строителство“. Възможностите на фирмите намаляват. От **данните за предприятията в строителството и в нефинансовия сектор на българската икономика** (вж. таблица 6) произтичат следните по-важни изводи:

Таблица 6 **Предприятия в сектор „Строителство“ и нефинансови предприятия в икономиката на България (2008-2011 г.)**

Показател	Година	2008	2009	2010	2011
1. Предприятия сектор „Строителство“, бр.		22628	24323	22081	20418
Изменение спрямо предходната година, бр.		-	1695	-2242	-1663
Индекс, 2008=100, %		100.00	107.49	97.58	90.23
Индекс, предходна година = 100, %		-	107.49	90.78	92.47
2. Предприятия в България, бр.		323 003	368 229	366 929	366 240
Изменение спрямо предходната година, бр.		-	45 226	-1300	-689
Индекс, 2008=100, %		100.00	114.00	113.60	113.39
Индекс, предходна година = 100, %		-	144.00	99.65	99.81

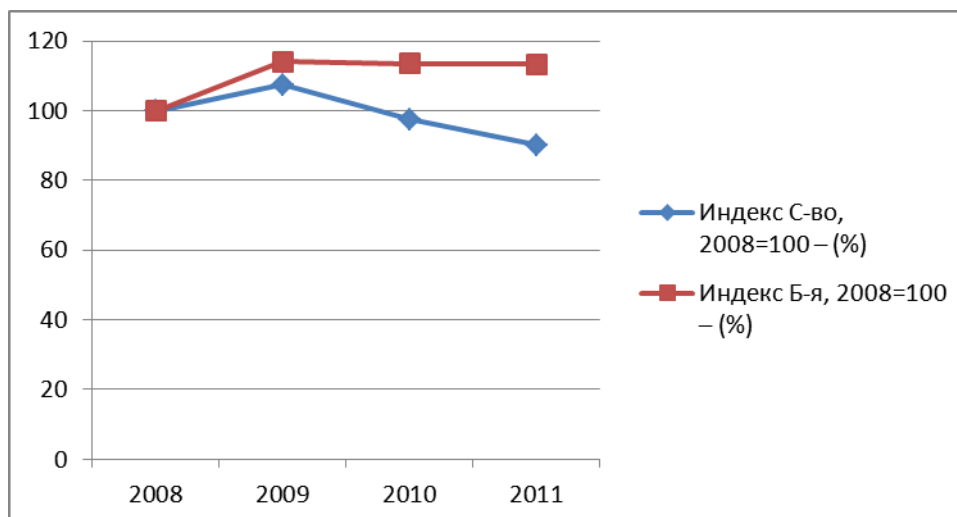
Източник: НСИ, статистика на предприятията и собствени изчисления

- Нарастването на броя на предприятията със 7.49% през 2009 г. може да се обясни с първоначалната увереност, поддържана в обществото, че кризата няма да бъде тежка и продължителна и мнението, че строителството е сектор, в който се генерират високи печалби.
- През следващите 2 години броят на строителните предприятия намалява с близо 4000, т.е. 16.05 %.
- Нефинансовите предприятия у нас се увеличават с 14% през 2009 г., но след това запазват относително стабилен своя брой. Очевидно е, че кризата принуждава голяма част от останалите без работа или застрашени от подобно развитие хора да регистрират бизнес, който на първо време не се нуждае от голям обем инвестиции. Първоначалното увеличение се дължи в най-голяма степен на секторите „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Транспорт, складиране и пощи“, „Хотелиерство и ресторантьорство“, „Операции с недвижими имоти“ и „Професионални дейности и научни изследвания“.
- От представените данни е видно, че през 2008 г. относителният дял на строителните предприятия от общия брой на нефинансовите предприятия у нас е 7.01%, през 2009

г. – 6.61%, през 2010 г. – 6.02%, а през 2011 г. – 5.58%. Тенденцията на намаление на дела е очевидна, а регистрираното общо понижение е 1.43 пункта.

- След началния скок през 2009 г. динамиката на броя на нефинансовите предприятия е значително по-слаба от тази в строителството (вж. фиг. 1):

Фиг. 1 **ПРОМЯНА НА БРОЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯТА В СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО” И В НЕФИНАНСОВИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ (2008-2011 г.)**

Източник: НСИ, статистика на предприятията и собствени изчисления

2. Заети лица. Данните за броя на заетите в сектор „Строителство” и в икономиката на България (вж. таблица 7) позволяват да се направят следните констатации:

Таблица 7 **ЗАЕТИ ЛИЦА В СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО” И В ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ (2008-2011 г.)**

Показател	Година				
	2008	2009	2010	2011	2012
Заети лица сектор „Строителство”, хил.	297.2	270.9	223.0	193.1	173.1
Изменение спрямо предходната година, хил.	-	-26.3	-47.9	-29.9	-20.0
Индекс, 2008=100, %	100.00	91.15	75.03	64.97	58.24
Индекс, предходната година=100, „Строителство”, %	-	91.15	82.32	86.59	89.64
Заети лица България, хил.	3825.3	3725.0	3550.7	3431.0	3281.9
Изменение спрямо предходната година, хил.	-	-100.3	-174.3	-119.7	-149.1
Индекс, 2008=100, %	100.00	97.38	92.82	89.69	85.79
Индекс, предходната година=100, България, %	-	97.38	95.32	96.63	95.65

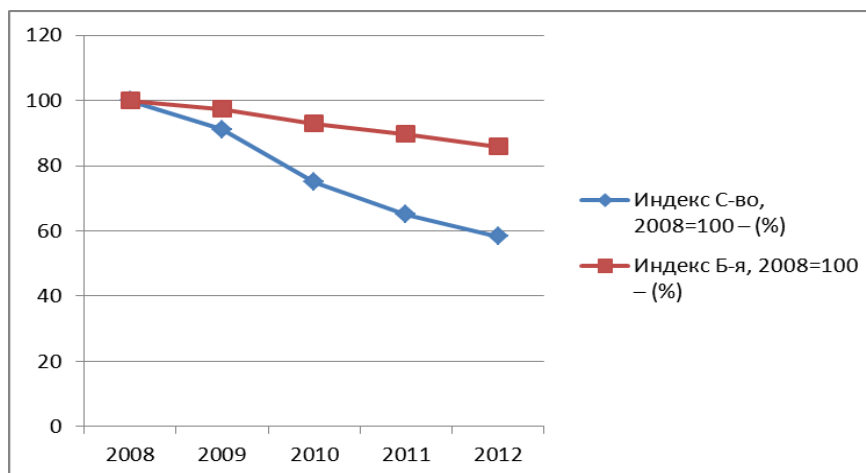
Източник: НСИ, БВП и собствени изчисления

- Броят на заетите лица както в сектора, така и в икономиката на страната бележи тенденция на намаление, която е особено изразителна през 2010 г.
- Между 2008 и 2012 г. броят на заетите в сектор „Строителство” намалява със 124.1 хил. души, т.е. с 42%.
- В същото време заетите лица в националната икономика намаляват с 543.4 хил. души, т.е. с 14%. 23% от общото намаление на броя на заетите се дължат на съкращенията в сектор „Строителство”.
- Изчисленията показват, че през 2008 г. 7.77% от заетите лица в България са били в сектор „Строителство”, през 2009 – 7.27%, през 2010 – 6.28%, през 2011 г. – 5.62%, а

през 2012 г. – 5.27, т.е. за четири години присъствието на сектора в националната икономика е редуцирано с 2.5 пункта.

- Динамиката на заетостта в сектора е много по-изявена отколкото в българската икономика (вж. фиг. 2).

Фиг. 2 **ПРОМЯНА НА ЗАЕТОСТТА В СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО” И В НЕФИНАНСОВИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ (2008-2012 г.)**

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ и БВП

3. Брой заети лица в едно предприятие. Данните за броя заети лица в едно предприятие (вж. таблица 8) дават основание за някои изводи:

Таблица 8 **БРОЙ ЗАЕТИ ЛИЦА В ЕДНО ПРЕДПРИЯТИЕ ОТ СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО” И В НЕФИНАНСОВИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В БЪЛГАРИЯ (2008-2011 г.)**

Показател	Година	2008	2009	2010	2011
Сектор „Строителство”, бр.		11.29	9.39	7.87	7.54
Изменение спрямо предходната година, бр.		-	-1.90	-1.52	-0.33
Индекс, 2008=100, %		100.00	83.17	69.71	66.78
Индекс, предходната година = 100, %		-	83.17	83.99	95.81
България, бр.		6.87	5.95	5.67	5.64
Изменение спрямо предходната година, бр.		-	-0.92	-0.28	-0.03
Индекс, 2008=100, %		100.00	86.61	82.53	82.10
Индекс, предходната година = 100, %		-	86.61	95.29	99.47

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ и статистика на предприятията

- В броя на заетите в едно строително предприятие се отбелязва тенденция на непрекъснато намаление, което през периода достига в абсолютно изражение 3.75 души, т.е. 33%. Намалението се дължи на ориентацията на голяма част от освободения инженерно-технически персонал към самостоятелен бизнес, а също така и на съкращенията в бранша. Намалението на средния брой заети е сигнал за отслабване на инвестиционните възможности на предприятията.
- Същата тенденция, но в по-малък мащаб, се отбелязва и в предприятията от нефинансовия сектор в България. За три години средният брой заети в тях намалява с 1.23 души.

- Предприятията в сектор „Строителство“ са като цяло с по-голям брой заети от предприятията от нефинансовата сфера в България. Това се дължи в най-голяма степен на характера на труда, който в много голяма част от случаите не може да се прилага в друга форма, освен колективна, т.е. в звена или бригади.
- Прави впечатление по-бързият темп на намаление на числеността на заетите в сектора, който средно е около 11% годишно. В резултат само за три години разликата между броя на заетите намалява повече от двукратно от 4.42 до 1.90 в полза на строителните предприятия.

От изложеното до тук може да се обобщи, че кризата оставя дълбок отпечатък в негативен план върху броя на строителните предприятия и на заетите в тях лица. Несъмнено тя внася несигурност в бъдещето, подлага на психологически натиск работодатели, работници и служители и рефлектира върху техния труд. В случая работодателите са в изгодна позиция. Те се стремят и имат възможността да оставят на работа минимално необходимите им кадри, които притежават подходящи компетенции за сегашната ситуация.

4. БДС. Както беше посочено по-рано в анализа, генерираната БДС е основен показател, характеризиращ степента на развитие и производителността в икономиката. От данните за БДС в сектор „Строителство“ и в българската икономика (вж. таблица 9) могат да се обосноват някои важни изводи:

Таблица 9 БДС по текущи цени общо и на едно заето лице в сектор „Строителство“ и в България (2008-2012 г.), в млн. лв.

Показател	Година	2008	2009	2010	2011	2012
БДС по текущи цени общо в сектор „Строителство“, млн. лв.		5386	5411	4341	4218	3936
Изменение спрямо предходната година, млн. лв.		-	25	-1 070	-123	-282
Индекс, 2008=100, %		100.00	100.46	80.60	78.31	73.08
Индекс, предходната година = 100, %		-	100.46	80.23	97.17	93.31
БДС по текущи цени на едно заето лице в сектор „Строителство“, лв.		18 122	19 974	19 466	21 844	22 738
Изменение спрямо предходната година, млн. лв.		-	1852	-508	2378	894
Индекс, 2008=100, %		100.00	110.22	107.42	120.4	125.47
Индекс, предходната година = 100, %		-	110.02	97.46	112.22	104.09
БДС по текущи цени в България, млн. лв.		57 733	58 695	60 716	65 174	66 642
Изменение спрямо предходната година, млн. лв.		-	962	2021	4458	1468
Индекс, 2008=100, %		100.00	101.67	105.17	112.89	115.43
Индекс, предходната година = 100, %		-	101.67	103.44	107.34	102.25
БДС по текущи цени на едно заето лице в България, лв.		14 009	14 574	15 873	17 680	18 912
Изменение спрямо предходната година - млн. лв.		-	565	1299	1807	1232
Индекс, 2008=100, %		100.00	104.00	113.31	126.20	135.00
Индекс, предходната година = 100, %		-	104.00	108.91	111.38	106.97

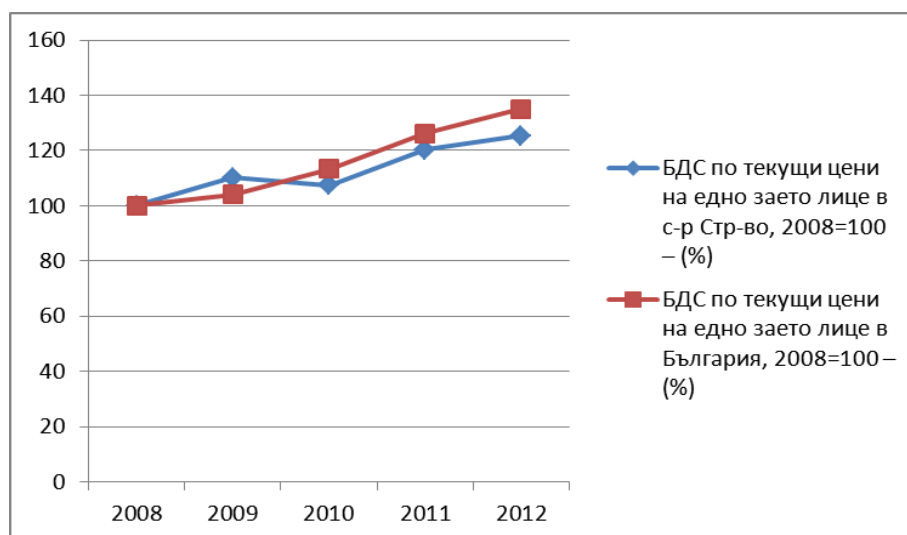
Източник: НСИ, собствени изчисления на автора по данни на НСИ и БВП

- БДС в строителството нараства до 2009 г. След това до 2012 г. се наблюдава спад, който е 1 475 млн. лв. в номинално изражение или 27.26%.
- БДС на едно заето лице в сектор „Строителство“, също както и общата БДС в сектора се увеличава през 2009 г. През 2010 г. се регистрира спад с 2.54%, но през 2011 и

2012 г. отново се наблюдава нарастване, което е доста значимо, като се има предвид икономическата ситуация в страната.

- Ако се съпоставят БДС на едно заето лице в националната икономика и в сектор „Строителство”, може да се констатира, че всяка година аналогичният показател за националната икономика е по-нисък между 17% (2012 г.) и 27% (2009 г.). Разликата между производителността в строителството и в България намалява през последните години. Производителността в българската икономика расте с по-бързи темпове от тази в строителството (вж. фиг. 3).Този факт е неблагоприятен относно качеството на работната сила в сектора. Ако се превърне в тенденция, скоро производителността в строителството ще се изравни с тази в националната икономика.

Фиг. 3 Темп на промяна на производителността на труда в сектор „Строителство” и в България през 2008-2012 г.

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ

5. Равнище и динамика на средната работна заплата. От данните за средната работна заплата в сектора и от сравненията със средната годишна работна заплата в България (вж. таблица 10) се стига до следните по-важни изводи:

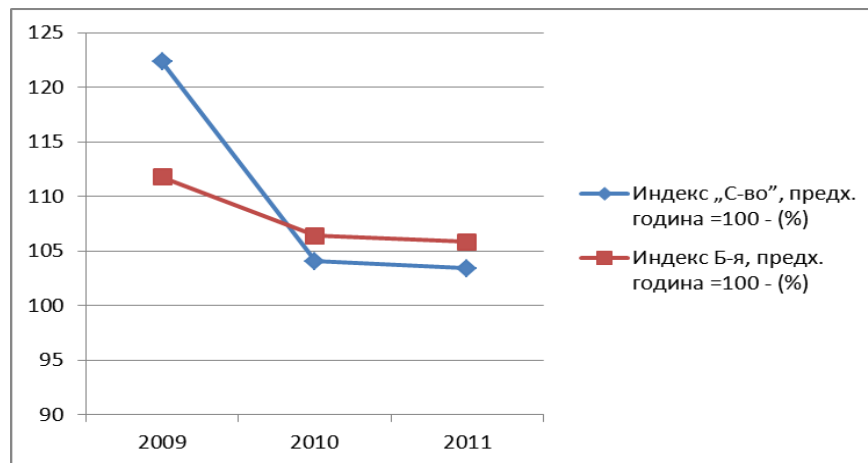
Таблица 10 Средна годишна работна заплата в сектор „Строителство” (2008-2011 г.)

Показател	Година	2008	2009	2010	2011
Средна годишна РЗ (лв.) сектор „Строителство”, лв.		5531	6766	7042	7283
Изменение спрямо предходната година, лв.		-	1235	276	241
Индекс, 2008=100, %		100.00	122.33	127.32	131.68
Индекс, предходната година = 100, %		-	122.33	104.08	103.42
Средна годишна РЗ България, лв.		6538	7309	7777	8230
Изменение спрямо предходната година, лв.		-	771	468	453
Индекс, 2008=100, %		100.00	111.79	118.95	125.88
Индекс, предходната година = 100, %		-	111.79	106.40	105.82

Източник: НСИ, пазар на труда и собствени изчисления

- Средната годишна работна заплата в строителството расте непрекъснато през целия анализиран период. Нарастването спрямо базовата година е с 31.68% .
- Най-осезателно е нарастването през 2009 г. (1235 лв. или 22.33% спрямо предходната).
- След 2009 г. ръстът на средната работна заплата в сектора забавя своя темп, за да стигне до едва 3.42% през 2011 г.
- В сравнение със заплащането в страната строителството е с по-ниски равнища. Разликата варира между 553 лв. през 2009 до 1007 лв. през 2008 г. в полза на националния показател.
- Темпът на нарастване на заплащането в строителството през 2009 г. е по-висок отколкото в националната икономика, но през следващите години се забавя (вж. фиг. 4).

Фиг. 4 РЪСТ НА СРЕДНАТА ГОДИШНА РАБОТНА ЗАПЛАТА В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ И В СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО” (2009-2011 г.)

Източник: НСИ, пазар на труда и собствени изчисления

- Заплащането в строителството у нас е подценено. От официалните статистически данни едва ли би могъл да се направи коректен извод относно компетенциите на работната сила в сектора. Трудът в строителството е сложен труд, а секторът има съществен принос за развитието на националната икономика. Върху показаните стойности несъмнено решаващо влияние оказва големият дял на „сивата икономика” в частния сектор, при което значителна част от възнагражденията се предоставя на работниците и служителите, без да се отчита официално. Това е процес, който не може да се обхване от официалната статистика, ако тя разчита само на попълваните от строителните предприятия форми и отчети. Все пак обаче, у нас през последните години се регистрира известно съответствие между получени и отчетени възнаграждения след въведените строги мерки за контрол и високи санкции при укриването на доходи.

6. Оборот на строителните предприятия. По своята същност оборотът на предприятията включва всички приходи от продажби плюс всички данъци върху продуктите (акцизи)⁸. От тук следва, че продажбата като отражение на дейността на едно предприятие е основният

⁸ Вж. Дейност на нефинансовите предприятия за 2009 г. – предварителни данни. София: НСИ, 2009, с. 5.

критерий за изчисляване на оборота, независимо от това дали става въпрос за продукти или предоставяне на услуги. Оборътът на строителните предприятия е пряко повлиян от компетенциите на всички равнища и от всички специалности, заети в създаването на строителна продукция. От представената информация за оборота на предприятията от сектор „Строителство“ (вж. таблица 11) следват някои тенденции:

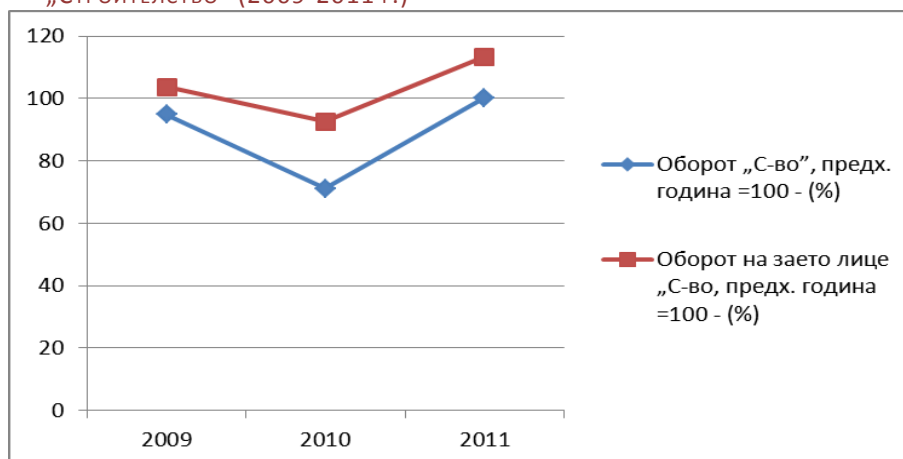
Таблица 11 **ОБОРОТ ОБЩО И НА ЕДНО ЗАЕТО ЛИЦЕ В СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО“ (2008-2011 г.), в млн. лв.**

Показател	Година	2008	2009	2010	2011
Оборот, млн. лв.		20 220.1	19 190.8	13 667.9	13690.8
Изменение спрямо предходната година, млн. лв.		-	-1 029.3	-5 522.9	22.9
Индекс, 2008=100, %		100.00	94.91	67.60	67.71
Индекс, предходната година = 100, %		-	94.91	71.22	100.17
Оборот на едно заето лице, лв.		77 892	80 820	74783	84773
Изменение спрямо предходната година, лв.		-	2928	-6033	9990
Индекс, 2008=100, %		100.00	103.76	96.00	108.84
Индекс, предходната година = 100, %		-	103.76	92.53	113.36

Източник: НСИ, строителство и собствени изчисления

- Оборътът търпи известен спад (5%) през 2009 г., а през 2010 г. понижението спрямо предходната година е значи – 29%. През 2011 г. оборътът се задържа на същото равнище.
- Оборътът на едно заето лице се влияе в голяма степен от регистрираните увеличения и намаления в броя на персонала. Увеличение се наблюдава през 2009 г., като спрямо 2008 г. абсолютният му размер е 2928 лв. на човек. През 2010 г. следва известен спад, но през 2011 г. равнището от 2009 г. се надвишава с 3953 лв. (5%).
- Динамиката на показателя за едно заето лице е по-оптимистична в сравнение с общия оборот. Колебанията при него са по-малки по-размер и по-плавни, а в края на периода верижният индекс е значително по-висок (вж. фиг. 5).

Фиг. 5 **Динамика на оборота на предприятията и на оборота на едно заето лице от сектор „Строителство“ (2009-2011 г.)**

Източник: НСИ, строителство и собствени изчисления

7. Приходи от дейността. Причините за включването на този показател са аналогични на посочените във връзка с оборота, но тук трябва да се добави и обстоятелството, че детайлизираните данни за приходите по видове строителство ще дадат представа за структурните и технологични промени в сектора. Независимо от това дали се извършва ново строителство или се правят подобрения, текущ ремонт и поддържане, най-общо строителството се разделя на сградно (жилищно и нежилищно) и гражданско (ново строителство и подобрения на инженерно-строителни съоръжения, свързани със строителство на транспортната инфраструктура, тръбопроводи, електропроводи, далекосъобщителни линии и др.). Наблюденията показват, че труд с високо равнище на квалификация се среща в по-голяма степен в гражданското (наричано още инфраструктурно) строителство. При него е по-голяма степента на механизация на СМР и по-малка потребността от общи работници. Изпълнението на инфраструктурните обекти се отличава с по-голяма сложност и специфика от изпълнението на стандартните сгради.

От данните за приходите от дейността на строителните предприятия (вж. таблица 12) могат да се направят следните по-важни изводи:

Таблица 12 Приходи общо и на едно заето лице в сектор „Строителство” (2008-2011 г.)

Показател	Година			
	2008	2009	2010	2011
Приходи от дейността на строителните предприятия, млн. лв.	17 738	17 084	11 933	11931
Изменение спрямо предходната година, млн. лв.	-	-654	-5 151	-2
Индекс, 2008=100, %	100.00	96.31	67.27	67.26
Индекс, предходната година = 100, %	-	96.31	69.85	99.98
Приходи на едно заето лице, лв.	68 328	71 933	65 279	73 876
Изменение спрямо предходната година, лв.	-	3605	-6654	8597
Индекс, 2008=100, %	100.00	105.28	95.54	108.12
Индекс, предходната година = 100, %	-	105.28	90.75	113.16

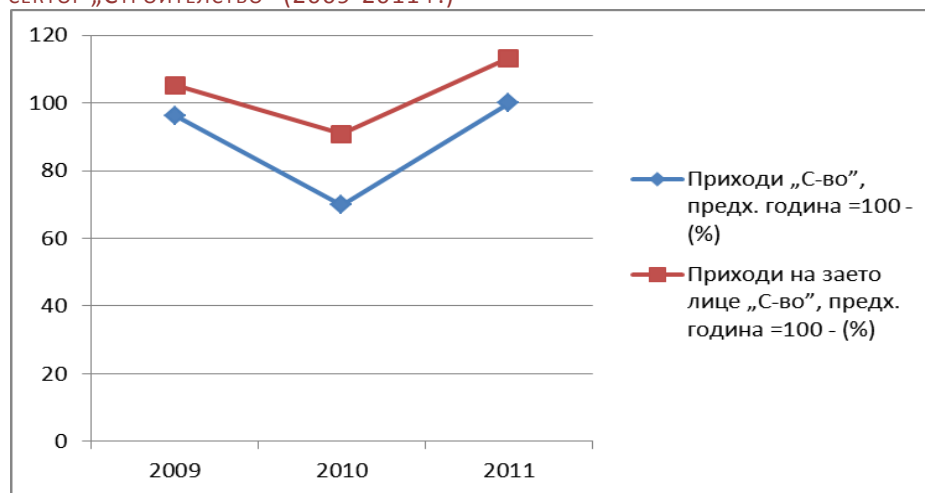
Източник: НСИ, собствени изчисления по данни на НСИ: Строителство

- след 2008 г. започва намаление на приходите от дейността на строителните предприятия – 4% през 2009 г. и 30% през 2010 и 2011 г.;
- като положителен знак може да се приеме фактът, че през 2011 г. спадът в общите приходи затихва;
- приходите от СМР на едно заето в сектора лице има тенденция на нарастване през 2009 г., след което повишението прекъсва, но през 2011 г. се наблюдава нов значим ръст – с 8 597 лв. или 13% на годишна база;
- както при оборота на строителните предприятия, вариациите на показателя за едно заето лице са по-малки и по-плавни, а в края на периода верижният индекс е значително по-висок отколкото при общите приходи (вж. фиг. 6).

Следва да се коментират и данните за приходите на строителните предприятия по видове строителство (вж. таблица 13). От тях се вижда, че в сравнение с 2008 г. структурата на строителните дейности е коренно променена. Докато през 2008 г. трите вида строителство имат несъществено различаващи се дялове в структурата като нежилищното и жилищното имат превес над гражданското, то през 2011 г. ситуацията е противоположна. Гражданското строителство формира над половината от приходите на строителните предприятия, а делът на жилищното строителство става почти 2 пъти по-малък в сравнение с началото на периода. Това

означава, че строителството на жилищни и офис сгради, хотели, търговски обекти и др. намалява за сметка на инфраструктурните обекти. По отношение на нежилищното строителство Камарата на строителите в България (КСБ) посочва в годишния си анализ за 2011 г.: „През 2011 г. нямаше нито един завършен голям проект.”⁹ Жилищното строителство след реализирания подем в номинално изражение до 2008 г. се срива под нивата от 2006 г. Графиката е красноречива за тенденциите в приходите и развитието на отделните видове строителство (вж. фиг. 7).

Фиг. 6 Динамика на приходите на предприятията и на приходите на едно заето лице от сектор „Строителство” (2009-2011 г.)

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ: Строителство

Таблица 13 ПРИХОДИ ОТ СТРОИТЕЛНО-МОНТАЖНИ РАБОТИ ПО ВИДОВЕ СТРОИТЕЛСТВО (2008-2011 г.)

Показател	Година	2008	2009	2010	2011
СМР – общо (млн. лв.)		17 738	17 084	11 933	11 931
%		100.00	100.00	100.00	100.00
В това число:					
Жилищно строителство (млн. лв.)		5755	4441	2707	2041
%		32.4	26.0	22.7	17.1
Нежилищно строителство (млн. лв.)		6203	6400	3904	3289
%		35.0	37.5	32.7	27.6
Гражданско строителство (млн. лв.)		5780	6243	5322	6601
%		32.6	36.5	44.6	55.3

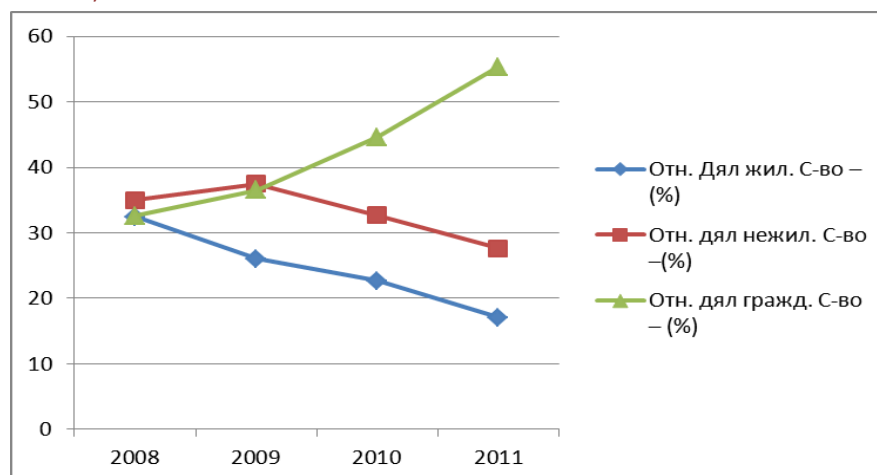
Източник: НСИ. Строителство и собствени изчисления

Като най-перспективни в следващите години у нас се посочват обектите на транспортната инфраструктура, екологията и зеленото строителство. Това е следствие както на амбициите на правителството да изгради транспортна мрежа, съответстваща на международните стандарти, така и на неудовлетворителното състояние и поетите ангажименти в областта на опазването на околната среда, енергийната ефективност и т.н. Същевременно като проблем на сектор „Строителство” стои „недостатъчната квалификация на изпълнителските кадри, като същевременно продължава изтичането на опитна работна ръка към други държави.”¹⁰

⁹ Вж. Отрасъл строителство – Икономически сравнителен анализ за 2011 година – разширен преглед на КСБ. www.ksb.bg. Сайт на Камарата на строителите в България.

¹⁰ Пак там.

Фиг. 7 Динамика на относителния дял на приходите от СМР по видове строителство (2008-2011 г.)

Източник: НСИ. Строителство и собствени изчисления

Прогнозата, която може да се направи вследствие на изложените факти и тенденции е, че в близко бъдеще ще се засили недостигът на квалифицирани работници, на оператори на строителни машини и на монтажници – все професии с висока сложност, с високо качество на труда, изискващи специфични знания, умения и компетентности.

8. Обем произведена продукция. Обемът на произведената продукция характеризира качеството на работната сила и респективно придобитите компетенции, защото размерът на доходите и стандартът на живот на населението зависят от обема на производството и производителността. Съществува пряка зависимост между дохода и произведената продукция в даден сектор от икономиката и в страната. Хората печелят повече, когато произвеждат и реализират на пазара повече стоки и услуги. В основата на нарастването на обема на произведената продукция са няколко фактора, един от които е способността на хората да произвеждат повече и по-качествена продукция, да работят с по-съвършени машини и технологии. В този смисъл измененията в обема на произведената строителна продукция и особено на едно заето лице е показателна за измененията в качеството на работната сила.

Данните за произведената продукция в сектора и на едно заето лице (вж. таблица 14) позволяват да се констатира следното:

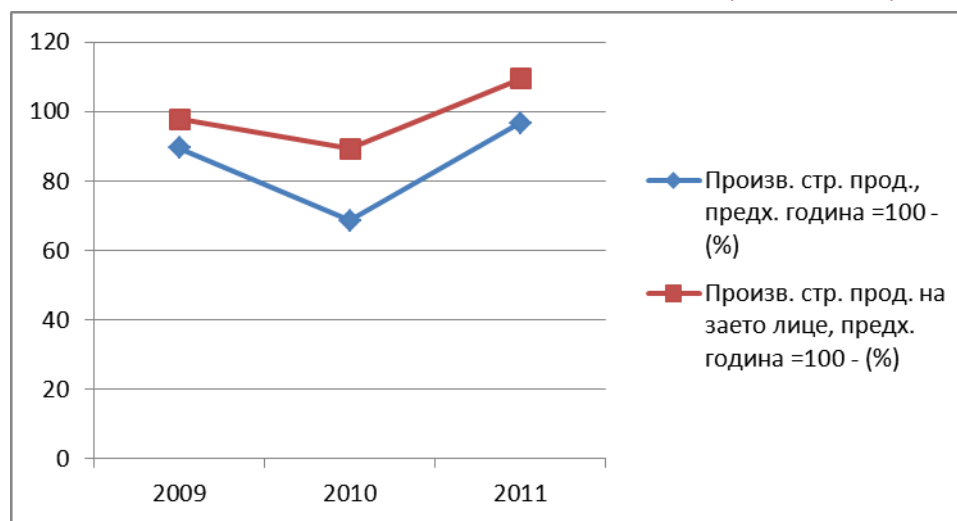
Таблица 14 ПРОИЗВЕДЕНА СТРОИТЕЛНА ПРОДУКЦИЯ ОБЩО И НА ЕДНО ЗАЕТО ЛИЦЕ В СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО” (2008-2011 г.)

Показател	Година			
	2008	2009	2010	2011
Произведена строителна продукция общо, млн. лв.	21 581. 6	19 296.2	13 250. 2	12 818.2
Изменение спрямо предходната година, млн. лв.	-	-2285. 4	-6046. 0	-432.0
Индекс, 2008=100, %	100.00	89.41	61.40	59.39
Индекс, предходната година = 100, %	-	89.41	68.67	96.74
Произведена строителна продукция на едно заето лице, лв.	83 138	81 264	72 498	79 370
Изменение спрямо предходната година, лв.	-	-1874	-8766	6872
Индекс, 2008 =100, %	100.00	97.75	87.20	95.47
Индекс, предходната година = 100, %	-	97.75	89.21	109.48

Източник: НСИ, собствени изчисления по данни на НСИ. Строителство

- Обемът на произведената строителна продукция постоянно намалява след 2008 г. Четиригодишният спад през 2011 г. надхвърля 40 процентни пункта.
- Произведената строителна продукция на едно заето в сектора лице намалява след 2008 г. След две години на спад през 2011 г. отново следва нарастване спрямо предходната година – до 6872 лв. или с 9.48%.
- Както нарастванията, така и намаленията спрямо предходна година при показателя на едно заето лице е по-плавно в сравнение с обема на продукцията (вж. фиг. 8).

Фиг. 8 ДИНАМИКА НА ПРОИЗВЕДЕНАТА СТРОИТЕЛНА ПРОДУКЦИЯ И ПРОИЗВЕДЕНАТА СТРОИТЕЛНА ПРОДУКЦИЯ НА ЕДНО ЗАЕТО ЛИЦЕ ОТ СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО” (2009-2011 г.)

Източник: НСИ, собствени изчисления по данни на НСИ. Строителство

Ако ръстът на обема на произведената строителна продукция на едно заето лице от сектора се съпостави със средногодишния индекс на потребителските цени спрямо предходната година (2008 г. – 12.3%; 2009 г. – 2.8%; 2010 г. – 2.4% и 2011 г. – 4.2%)¹¹ може да се прецени, че нарастването в обема на произведената продукция през последната година, което е 9.48%, напълно компенсира инфлацията. Произведената продукция на едно заето лице в сектора доминира над инфлацията, което може да се приеме като позитивен сигнал във време на криза. От представените факти може да се направи изводът, че ефектите от кризата не могат да се преодолеят бързо и това ще стане с цената на безработица или по пътя на технологичното обновление.

9. Разходи на строителните предприятия. Разходите, които извършват строителните предприятия, са показателни за тяхното финансово състояние, за възприетата стратегия на развитие, включително в областта на човешките ресурси. Тук се изследват разходите за придобиване на ДМА, за покупки на стоки и услуги и за персонала (вж. таблица 15):

Таблица 15 Основни разходи в сектор „Строителство” в България (2008-2011 г.)

Показател	Година			
	2008	2009	2010	2011
Разходи за придобиване на ДМА, млн. лв.	3921.7	2174.5	1369.4	1146.5
Изменение спрямо предходната година, лв.	-	-1 747.2	-805.1	-222.9
Индекс, 2008=100, %	100.00	55.45	34.92	29.23

¹¹ Вж. www.nsi.bg. Сайт на НСИ. Инфлация и индекси на потребителските цени.

Индекс, предходната година =100, %	-	55.45	62.98	83.72
Покупки на стоки и услуги, млн. лв.	18 407. 1	16 131. 5	11 856. 8	11 417.0
Изменение спрямо предходната година, лв.	-	-2275. 6	-4274. 7	439.8
Индекс, 2008=100, %	100.00	87.54	64.41	62.02
Индекс, предходната година =100, %	-	87.64	73.50	96.29
Разходи за персонала, млн. лв.	1707. 3	1785. 0	1385. 0	1291.6
Изменение спрямо предходната година, лв.	-	77. 7	-400. 0	-93.4
Индекс, 2008=100, %	100.00	104.55	81.12	75.21
Индекс, предходната година =100, %	-	104.55	77.59	93.26

Източник: НСИ. Строителство, Инвестиции и собствени изчисления

Основните изводи от представените данните са:

- При разходите за придобиване на ДМА и за покупки на стоки и услуги данните за абсолютния им обем показват намаление след 2008 г. Като положителен знак може да се приеме фактът, че изчислените верижни индекси и при двата показателя показват забавяне на намалението през периода. Това може да се тълкува като израз на стабилизиране на ситуацията в бранша.
- Разходите за персонала се увеличават непрекъснато през 2009 г., а през 2010 г. намаляват с 400 млн. лв. спрямо предходната. През 2009 г. се наблюдава увеличение на разходите със 77.7 млн. лв. при намаление на броя на заетите с 22.1 хил. души. Причината за този факт може да се потърси в наложените осигурителни прагове, затегнатата данъчна дисциплина и работата (проверки и глоби) на Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда”.

10. Преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ). ПЧИ намаляват до 2011 г. През 2011 г. дори има отрицателен нетен поток на ПЧИ, отлив на инвеститори. По данни на БНБ¹² размерът на ПЧИ в строителството е 611.6 млн. EUR през 2008 г., 278.1 – през 2009 г., 110.2 – през 2010 г., - 98.2 – през 2011 г. и 306.3 – през 2012 г. Тези факти показват, че чуждестранните инвеститори не са настроени оптимистично за бъдещето на строителния бранш в България.

Основните изводи от анализа на сектор „Строителство” в България, които засягат насоката на развитие и компетенциите на човешките ресурси, заети в него, могат да се систематизират по следния начин:

1. Строителството е сектор с традиции в българската икономика, който реагира на кризата като се реструктурира и редуцира броя на заетите лица.

2. Намаляването на размерите на строителните предприятия налага обединяване на техните сили, което ще доведе до по-висока конкурентоспособност, повишени възможности за строителство на обекти извън България, за привличане на инвестиции, за набавяне на технологично оборудване. Ако действат самостоятелно, българските предприятия едва ли ще могат да отговорят на съвременното ниво на техническо и технологично развитие.

3. Променената структура и перспективите за развитие на строителния бранш налагат ревизиране на компетенциите на заетите лица и привеждането им в съответствие с използваните в развитите страни технологии и материали.

¹² Вж. www.bnb.bg. Сайт на Българска Народна Банка.

Основни изводи и тенденции за значимостта на сектора

Във връзка с горепосоченото могат да се направят следните обобщения:

- Наблюдава се пренасочване на заетите от традиционните строителни дейности към тези, свързани с изграждане на инфраструктура, тръбопроводи и инсталации.
- Работодателите в сектора имат възможности за избор на работна сила с необходимите компетенции и това привидно им дава сигурност в това отношение.
- Сектор „Строителство” към момента е с по-висока производителност на труда от средните за страната, но разликата между секторния и националния показател постепенно намалява. Строителството е сектор с национална значимост и за да остане такъв, са необходими инвестиции във високопроизводителна техника, съвременни технологии и качество на човешките ресурси, заети в сектора.

Раздел 3. ОСНОВНИ ФАКТОРИ, ВЛИЯЕЩИ ВЪРХУ РАЗВИТИЕТО НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ, И СЪСТОЯНИЕ НА РАБОТНАТА СИЛА В СЕКТОРА

3.1. ВЛИЯНИЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ПОКАЗАТЕЛИ ВЪРХУ РАБОТНАТА СИЛА В СЕКТОРА

Основните данни, въз основа на които може да се проследи състоянието и динамиката на някои от основните макроикономически показатели за икономиката на България и отражението им върху работната сила в сектор „Строителство” през периода 2008-2012 г., са представени в таблица 16.

Таблица 16 Ключови икономически показатели за България (2008-2012 г.)

№ по ред	Показатели	мярка	2008	2009	2010	2011	2012
1	БВП	Млн. лв.	69 295	68 322	70 511	75 308	77 582
	БДС	Млн. лв.	57 733	58 695	60 716	65 174	66 642
	Корективи – ДДС, акцизи, мита минус субсидии	Млн. лв.	11 562	9 626	9 795	10 134	10 940
2	Производителност на труда (БДС по текущи цени на един зает)	Лв.	14 009	14 574	15 872	17 680	18 912
3	Индивидуално потребление						
	Показател за доверие на потребителите	%	-36.6	-49.6	-46.2	-41.0	42.9
	Оборот в търговията на дребно (без търговията с автомобили и мотоциклети)	yoу % ch.	9.1	-7.4	-7.1	0.7	-2.4
	Индивидуално крайно потребление	yoу % ch.	3.0	-7.6	-0.6	1.7	2.0
4	Пазар на труда						
	Безработица	%	5.6	6.8	10.2	11.3	12.3
	Заети лица	yoу % ch.	3.3	-3.2	-6.2	-2.9	-1.1
	Разходи за труд	yoу % ch.	21.0	12.2	9.4	7.6	7.5
	Заплати	yoу % ch.	26.5	11.8	6.3	5.8	13.3
5	Международни трансакции						
	Износ на стоки	Млн. EUR	15 203.8	11 699.3	15 588.3	20 264.3	20 793.1
	Внос на стоки	Млн. EUR	23 801.1	15 872.8	18 000.8	22 420.4	24 415.2
	Търговско салдо	Млн. EUR	-8597.3	-4173.6	-2412.5	-2156.1	-3622.1
	ПЧИ (нето)	Млн. EUR	6212.2	2497.7	1458.9	1198.7	1301.6
6	Цени						
	ХИПЦ	yoу % ch.	12.0	2.5	3.0	3.4	2.4
	Очаквания за продажните цени в търговията на дребно	Баланс	35.5	0.7	5.4	4.7	5.3
7	Международен туризъм						
	Посетители в страната с цел	Хил. бр.	5780	5739	6047	6328	6541

туризъм							
Пътувания на българи в чужбина	Хил. бр.	5726	4993	3676	3803	3758	
Приходи от международен туризъм	Млн. EUR	2874	2681	2747	2852	2917	
Разходи за пътувания на български граждани в чужбина	Млн. EUR	1567	1259	931	959	1016	
Превишение на приходите над разходите	Млн. EUR	1307	1422	1816	1893	1901	

Източник: БНБ, НСИ и собствени изчисления

Забележка: уоу % ch. – темп на нарастване спрямо същия период на предходната година.

Изводите по развитието на отделни аспекти на икономиката могат да се обобщят по следния начин:

1. БВП

- През 2012 г. БВП на България е в размер на 77.6 млрд. лв., като в реално изражение нарастването спрямо 2008 г. е с 12%.
- Брутната добавена стойност възлиза през 2012 г. на 66.6 млрд. лв. Нарастването спрямо 2008 г. в номинално изражение е с близо 9 млрд. лв. или с 15%. Основен дял в този прираст има увеличеният с 37% износ на стоки, в резултат на което отрицателното салдо от износа и вноса намаля 2.4 пъти от 8.6 млрд. лв. през 2008 г. на 3.6 млрд. лв.
- В структурата на БВП делът на промишлеността се увеличи с близо 4%. По-малък е делът на строителството и на косвените данъци (ДДС, акцизи, мита).

2. Производителност на труда

Производителността на труда в национален мащаб се увеличава непрекъснато през разглеждания период, като през 2012 г. нарастването спрямо базовата година е 4903 лв. на заето лице или 35%.

3. Индивидуално потребление

- Показателят на доверие на потребителите е средна аритметична на балансите на очакванията за общата икономическа ситуация, финансовото състояние, безработицата и спестяванията на домакинствата през следващите 12 месеца. След регистрираните отрицателни равнища през 2008-2011 г. през 2012 г. показателят придобива положително измерение, което е индикатор за възвръщането на положителните очаквания за промяна в страната.
- Темпът на нарастване на оборота в търговията на дребно спрямо предходната година е показателен за намаляващите финансови възможности на домакинствата през 2008-2011 г. Като положителен знак може да се възприеме положителната му стойност през 2012 г.
- Темпът на нарастване на индивидуалното крайно потребление след неговото свиване до 2010 г. се стабилизира на равнища около 2% през последните 2 години.

4. Пазар на труда

- Безработицата у нас непрекъснато нараства през последните години. Превишението спрямо базовата година е 6.7 процентни пункта.
- Заетостта у нас през последните 3 години намалява със забавени темпове. Това може да се приеме като положителен индикатор за изчистване на икономиката от нископроизводителния, неквалифициран персонал и стабилизиране на заетостта

около сегашните нива. Разбира се, основната цел на всяка социалноориентирана икономика е не да се освобождава, а да привлича най-голям дял от трудоспособното население към трудова дейност, да му се даде възможност да осъществи конституционното си право на труд. Ситуацията е неприятна за останалите без работа хора, които ще трябва да вземат бързи мерки за актуализиране на знанията, уменията и компетенциите си, за да могат по адекватен начин да се включат на пазара на труда.

- Темпът на нарастване на разходите за труд¹³ се забавя през периода и разликата в края му достига 13.5 пункта. Като положителен момент може да се отчетат все още положителните стойности на индекса през 2012 г.
- Темпът на нарастване на заплатите¹⁴ у нас след регистрираното забавяне до 2011 г. отново отчита подем през 2012 г. Едва ли като основна причина за увеличението на темпа може да се посочи вдигането на минималната работна заплата от 270 на 290 лв. от 01.05.2011 г. и на 310 лв. от 1.01.2013 г. По-скоро то е израз на желанието на работодателите да задържат минимално необходимия им кадърен, квалифициран персонал.
- Сравненията между темпа на прираста на заплатите и на производителността показват, че през 2009 и 2012 г. прирастът на заплащането надвишава чувствително този на производителността съответно с 8 и 6 пункта, докато през 2010 и 2011 г. е обратно – съответно 3 и 5 пункта в полза на производителността. Явно в българската икономика протичат компенсационни процеси в заплащането.

5. Международни транзакции

- Износът на стоки след регистрираното голямо намаление от 23% през 2009 г. се увеличава с 9094 млн. EUR или със 78% до 2012 г.
- Вносът на стоки след намалението от 7928 млн. EUR или 33% през 2009 г. се увеличава с 8542 млн. EUR или 54% до 2012 г.
- След положителната тенденция на намаление на отрицателното търговско салдо между 2008 и 2011 г. през последната година от периода отново се наблюдава негово увеличение с 1466 млн. EUR и надвишаване на равнището от 2010 г.
- Известно е, че чуждестранните инвестиции имат изключително значение за развитието на икономиката на нашата страна. При ПЧИ се наблюдава тенденция на намаление до 2011 г. и леко повишение от 103 млн. EUR или 9% през 2012 г. Все пак обаче равнището им остава близо 5 пъти по-ниско от регистрираното през 2008 г. Явно е, че чуждестранните инвеститори не възвръщат бързо доверието си в българската икономика.

6. Цени

- Инфлацията, измерена с ХИЦП, е непостоянна през периода. След първоначалното намаление от 9.5 процентни пункта, през периода тя остава на сравнително постоянно умерено равнище от 2.5-3%.

¹³ Показателят се изчислява като индекс на общите разходи на работодателите за един отработен час от наетите по трудово и служебно правоотношение и представя темпа на нарастване спрямо същия период на предходната година.

¹⁴ Показателят се изчислява като темп на нарастване спрямо същия период на предходната година на средната месечна номинална работна заплата на наетите по трудово и служебно правоотношение.

- Очакванията за продажните цени в търговията на дребно¹⁵ след постигнатото равнище през 2008 г. и спада след началото на кризата се стабилизира на равнище около 5.0 през последните три години от наблюдавания период.

7. Международен туризъм

- След минималното едногодишно намаление броят на чуждестранните туристи в страната има тенденция на повишение след 2009 г. и през 2012 г. надминава чувствително същия в началото на периода. В резултат посетилите България туристи през 2012 г. са със 761 хиляди повече или с 13.2% в сравнение с 2008 г.
- В сравнение с 2008 г. намаляват българите, които пътуват в чужбина. Явно кризата оказва влияние върху възможностите на домакинствата да отделят средства с цел международен туризъм. Българите, пътували в чужбина през 2012 г., са по-малко с близо 2 милиона или с 34.4%.
- Броят на посетилите България туристи през всички години на изследвания период превишава броя на пътувалите в чужбина българи. Превишението има тенденция на увеличение – от 54 хил. през 2008 г. до 2783 хил. през 2012 г., т.е. близо 52 пъти. От тук става ясно, че българите изпитват влиянието на кризата в по-голяма степен от чужденците.
- Приходите от международния туризъм, посочени в платежния баланс на страната, се колебаят между 2.7 и 2.9 млрд. EUR. За някаква постоянна тенденция не може да се говори. За първи път приходите през 2012 г. надвишават същите от 2008 г. В сравнение с 2008 г. прирастът е 43 млн. EUR или 1.5%.
- Разходите за пътувания на българи в чужбина намаляват от 2008 до 2010 г. и след това бавно се увеличават, но не достигат равнището от началото на периода. През 2012 г. те са с 551 млн. EUR или с 35% по-малко.
- Салдото от приходи и разходи е положително през всички години на периода и търпи тенденция на постоянно повишение – от 1307 млн. EUR през 2008 до 1901 млн. EUR през 2012 г. В сравнение с 2008 г. увеличението е с близо 600 млн. EUR или с 45.4%. Това салдо съставлява 4.8% от БВП за 2012 г.

На базата на представените данни **по-глобалните положителни и отрицателни изводи** относно развитието на икономиката на България през 2008-2012 г. могат да бъдат систематизирани по следния начин:

- **Положителни:** Продължава увеличението на БВП, БДС, производителността, заплатите, износа, приходите от туризма. Стабилизират се около едно постоянно ниво оборотът в търговията на дребно, индивидуалното крайно потребление, заетостта, ХИПЦ, очакванията за продажните цени.
- **Отрицателни:** Неблагоприятните и обезпокоителни сигнали за състоянието на икономиката са основно от ръста на безработицата и неблагоприятното състояние на чуждестранните инвестиции.

Въз основа на представената информация и направените разсъждения може да се прогнозира, че икономиката на страната ще се позиционира около сегашното си негативно състояние за един доста продължителен период от време. Несъмнено политическата

¹⁵ Показателят се основава на бизнес наблюденията в търговията на дребно и се изчислява като баланс между положителните и отрицателните отговори.

нестабилност у нас, която се забелязва през 2012 и в началото на 2013 г., както и съмненията за бъдещето на ЕС сред редица страни-членки на съюза също ще окажат влияние в тази посока.

Независимо от преобладаващия брой положителни сигнали може да се предвиди, че в състава на работната сила скоро няма да настъпят съществени изменения. Положението на заетите, в това число и от сектор „Строителство“ от гледна точка на заплащане и условия на труд ще се подобрява, а условията за живот на безработните лица ще се влошават.

Тук още един път трябва да се акцентира върху необходимостта предприятията от сектор „Строителство“ да се ориентират по-смело към външния пазар. Това ще предизвика от своя страна нуждата от ревизиране на компетенциите на работната сила, привеждането им в съответствие с изискуемите на световния строителен пазар. Почти всички строителни предприемачи вече осъзнават потребността от овладяване на уменията за работа със съвременните материали, машини и технологии. Необходимо е провеждането на перманентно професионално обучение.

3.2. ДЕМОГРАФСКИ ОСОБЕНОСТИ И ДРУГИ РИСКОВИ ФАКТОРИ

Формирането на работната сила в икономиката се извършва под въздействието на редица обективни и субективни фактори: броят и структурите на населението, равнището на разполагаемите доходи, мотивацията за труд, състоянието на пазара на труда, участието на населението в образователната система, здравословното състояние на населението, традициите в страната и др. Някои от тези фактори са количествено измерими, а други придобиват само качествена характеристика.

Промените в броя и структурите на населението са фактор с изключително голямо отражение върху обема и структурата на потребителското търсене, структурата на икономиката и оттам върху търсенето на работна сила с определени компетенции. Намалението в броя на населението предизвиква редица отрицателни ефекти. Намалява броят на стопанските субекти в страната, ограничават се възможностите на работодателите за избор на необходимата им работна сила, ограничават се възможностите за реализиране на икономии от мащаба в производството и образованието и др. Застаряването на населението натоварва социалноосигурителната система, пречи на обновяването на работната сила, забавя навлизането на млади хора със съвременни познания и свежи идеи в икономиката и т.н.

Населението е основен ресурс за осъществяване на обществения трудов процес във всяка страна. То участва в трудовия процес под влиянието на съвкупност от фактори, които формират определено поведение. Демографските особености на населението влияят чрез механизма на пазара на труда върху числеността и качеството на работната сила в сектор „Строителство“. В този смисъл динамиката в структурите на населението пораждаат съответни пропорции и зависимости в работната сила от сектора.

Основните **демографски показатели на България** (вж. таблица 17) дават основание да се открият предимно негативни тенденции:

- Броят на населението непрекъснато намалява – с 325 хил. души от 2008 до 2012 г. или 4.3%. От представените данни е лесно да се изчисли, че 50 хил. души, т.е. 15% от намалението се дължи на отрицателния механичен прираст, а 85% - на отрицателния естествен прираст.
- Раждаемостта след регистрирания „проблясък“ през 2009 г. бележи тенденция на намаление – 0.7 пункта през периода.

- Смъртността след 2009 г. също се увеличава с 0.8 пункта.
- Естественят прираст на населението е винаги отрицателен, като след 2009 г. тенденцията на нарастване се засилва. За периода 2009-2012 г. нарастването е с 2 пункта.
- Броят на имигрантите у нас бележи повишение с 34 хиляди до 2010 г., а след това намалява с 45 хиляди.
- Приблизително същата, но в по-големи мащаби, е ситуацията с емигриралите от страната българи. Емиграцията расте до 2009 г. (57 хил.) и намалява след това с 85 хил.
- Независимо от рязкото понижение на размера на емиграцията, България не може да разчита на положителен механичен прираст. През всяка година той е отрицателен. Съчетанието между отрицателни естествен и механичен прираст задълбочава процеса на намаление на българското население.

Таблица 17 Основни демографски показатели на България за 2008-2012 г.

Показател	Мярка	2008	2009	2010	2011	2012
Население към 31.12	Бр.	7 606 551	7 563 710	7 504 868	7 327 224	7 282 041
Раждаемост	‰	10.2	10.7	10.0	9.6	9.5
Смъртност	‰	14.5	14.2	14.6	14.7	15.0
Естествен прираст	‰	-4.3	-3.5	-4.6	-5.1	-5.5
Заселили се лица	Бр.	121 344	139 098	155 212	95 368	89 374
Емигрирали	Бр.	122 220	154 827	179 402	100 163	94 397
Механичен прираст	Бр.	-876	-15 729	-24 190	-4795	-5023

Източник:НСИ. Население

Във връзка с числеността на българското население е необходимо да се споменат и разработените от НСИ прогнози за числеността на населението до 2060 г. Според трите варианта населението на България през 2060 г. ще възлиза съответно:

- Песимистична прогноза – 5 173 546, т.е. очаквано намаление от 2.1 млн. души или 29%;
- Реалистична прогноза – 5 384 040, т.е. очаквано намаление от 1.9 млн. души или 26%;
- Оптимистична прогноза – 5 792 819, т.е. очаквано намаление от 1.5 млн. души или 20%.

На фона на представените настоящи и прогнозни данни за числеността на българското население може да се каже, че тя ще играе в бъдеще ролята на фактор с отрицателно влияние върху състоянието на работната сила в националното стопанство и респективно в сектор „Строителство”. Броят на емигриралите лица през последните две години намалява поради кризата, продължаваща в западния свят, но при настъпването на позитивни сигнали в тези страни той отново ще се увеличи. Може би трябва да се обърне внимание на мерки, способстващи засилването на имиграцията, особено на хора с българско самосъзнание с цел поне частично балансиране на процесите.

Възрастовата структура на населението е изключително важна с оглед установяването на границите на трудоспособността и респективно на формалната трудоспособност. Разграничаването на трудоспособното население от останалата част от населението обикновено се извършва механично, като се използва възрастовия показател, установен по нормативен път. От тази гледна точка населението се подразделя на население в подтрудоспособна възраст – населението до 15 г., население в трудоспособна възраст – от 15 до 65 години и население в надтрудоспособна възраст – населението над 65 години.

Данните за възрастовата структура на българското население (вж. таблица 18) сочат, че то прогресивно остарява. Относителният дял на хората на възраст над 65 години непрекъснато расте. Всъщност, такава е тенденцията и във всички развити страни. В България той се променя в рамките на 4 години с 1.76 пункта. Биха могли да се посочат и други неблагоприятни тенденции:

Таблица 18 НАСЕЛЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ ПО ВЪЗРАСТ И ВЪЗРАСТОВА СТРУКТУРА

Показател	Година	2008	2009	2010	2011	2012
Население към 31.12 – бр.		7 606 551	7 563 710	7 504 868	7 327 224	7 282 041
%		100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
В т.ч. на възраст (бр.):						
0-14		1 021 594	1 026 200	1 032 440	979 956	989 786
15-24		969 032	933 034	891 814	834 127	793 232
25-34		1 134 227	1 114 105	1 093 219	1 011 162	996 225
35-44		1 061 538	1 073 364	1 083 869	1 073 440	1 085 688
45-54		1 061 665	1 050 415	1 030 620	993 607	979 206
55-64		1 034 656	1 040 701	1 041 535	1 053 853	1 042 826
65+		1 323 839	1 325 891	1 331 371	1 381 079	1 395 078
В т.ч. на възраст (%):						
0-14		13.43	13.57	13.76	13.37	13.59
15-24		12.74	12.34	11.88	11.38	10.89
25-34		14.91	14.73	14.57	13.80	13.68
35-44		13.96	14.19	14.44	14.65	14.91
45-54		13.96	13.89	13.73	13.56	13.45
55-64		13.60	13.76	13.88	14.38	14.32
65+		17.40	17.53	17.74	18.85	19.16

Източник:НСИ. Население

- Непрекъснато намалява делът на хората на възраст 15-24 г. – с 1.85 пункта.
- Макар и с по-ниски стойности намалява относителният дял на населението на 25-34 г. – 1.23 пункта.
- Горните числа формират 3.08 пункта общо намаление на хората в младежка възраст (15-34 г.), които са бъдещето на българската икономика.
- Непрекъснато се увеличава относителният дял на хората извън границите на формалната трудоспособност (0-14 и 65+) – от 31.13 до 32.85%, т.е. с 1.72 пункта. Съответно със същия размер намалява делът на хората в трудоспособна възраст.

Посочените тенденции са показателни за опасностите, които очакват пазара на труда у нас в бъдеще. Явно е, че не може да се разчита на количествени ефекти, което означава, че вниманието на държавните институции следва да се насочи преди всичко към качествените характеристики на заетите лица и още по-важно – към подрастващите.

Равнището на образование на населението определя облика на всяка съвременна страна, играе важна икономическа и социална роля. Една от водещите цели на общоевропейската стратегия „Европа 2020” е повишаването на равнището на образование и по-специално намаляването на дела на преждевременно напусналите училище и увеличаването на дела на населението с висше или еквивалентно на висше образование.

Въпреки многото трудности от методически характер при тяхното определяне, образователните характеристики на населението, в т.ч. на икономически активните лица се приемат като основен индикатор за натрупването на човешки капитал и за оценка на

компетенциите на работната сила. При използването на показателите за образователното равнище трябва да се има предвид несъпоставимостта на учебните години в различните степени на образование, в редовно, задочно или вечерно обучение, в общообразователните и специалните училища и т.н.

Наблюдението на образователния статус на населението у нас започва от преброяването, проведено през 1934 г., като за периода до 2011 г. образователната структура на населението на 7 и повече навършени години (вж. таблица 19) значително се подобрява. Тук могат да се отбележат следните ясно изразени тенденции:

Таблица 19 **НАСЕЛЕНИЕ НА 7 И ПОВЕЧЕ НАВЪРШЕНИ ГОДИНИ ПО СТЕПЕН НА ЗАВЪРШЕНО ОБРАЗОВАНИЕ И ПО ГОДИНА НА ПРЕБРОЯВАНЕ**

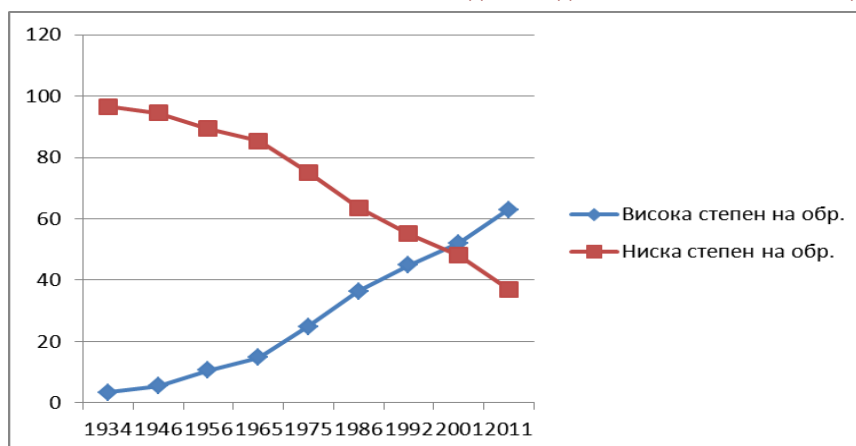
Година на преброяване	Население на възраст над 7 г.		Висше		Средно		Основно и по-ниско	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
1934	4 941 848	100.0	33 031	0.7	133 111	2.7	4 775 746	96.6
1946	6 008 354	100.0	55 238	0.9	276 694	4.6	5 676 422	94.5
1956	6 495 229	100.0	112 506	1.7	575 397	8.9	5 807 326	89.4
1965	7 211 375	100.0	173 319	2.4	888 328	12.3	6 149 728	85.3
1975	7 658 498	100.0	311 851	4.1	1 594 991	20.8	5 751 656	75.1
1986	8 102 363	100.0	503 330	6.2	2 447 933	30.2	5 151 100	63.6
1992	7 797 602	100.0	619 294	7.9	2 888 144	37.0	4 290 164	55.1
2001	7 467 839	100.0	1 050 534	14.1	2 826 821	37.9	3 590 484	48.0
2011	6 891 177	100.0	1 348 650	19.6	2 990 424	43.4	2 552 103	37.0

Източник: Преброяване на населението и жилищния фонд през 2011 г.. Том 1. Население. Книга 2. Демографски и социални характеристики. София: Изд. на НСИ, 2012, с. 28. и собствени изчисления

- Постоянно се увеличават броят и делът на населението с висше образование. Населението на 7 и повече навършени години започва да намалява след 1986 г. и през 2011 г. то е по-малко с 1.2 млн. души, но независимо от това броят на хората с висше образование се увеличава през този период с над 800 хил. души, а относителният им дял – с 13.4 процентни пункта.
- При населението със средно образование се наблюдава същата тенденция в относителния дял, като там повишението за 1986-2011г. е с 13.2 пункта. В абсолютните стойности се отчита прекъсване на тенденцията между 1992 и 2001 г. (намаление с 61 хил.), което се дължи на засилената емиграция на млади хора.
- Постоянно намалява относителният дял на хората с основно и по-ниско образование, като за целия период намалението е с близо 60 пункта. През периода след 1986 г. броят на населението с основно и по-ниско образование намалява с 2.6 млн. души.

Ако образованието условно се класифицира като високо (висше и средно) и ниско (основно и по-ниско), може да се види, че в образователната структура на населението (вж. фиг. 9) се забелязва непрекъснатото подобрене, отчетено от всички преброявания. В края на 90-те години на XX век и в началото на XXI делът на хората с ниско и високо образование се изравнява, а след това високообразованото население има превес в структурата. Това може да се приеме като положителен атестат за качеството на съвременната работна сила у нас.

Фиг. 9 Относителен дял на населението на 7 и повече навършени години с висока/ниска степен на образование в България според проведените преброявания след 1934 г.

Източник: Преброяване на населението и жилищния фонд през 2011 г.. Том 1. Население. Книга 2. Демографски и социални характеристики. София: Изд. на НСИ, 2012, с. 28. и собствени изчисления

От данните за записването на населението на България в образователната система (вж. таблица 20) става ясно, че постоянно расте интересът към средното образование, както и към университетите и специализираните висши училища, при които нарастването на груповите нетни коефициенти за разглеждания период е съответно 3.9 и 7.3 процентни пункта. С 0.3 пункта намаляват хората, участващи в професионално обучение след средно образование, а с 2.0 – на записващите се в колежи. Обезпокоителни са данните за груповите нетни коефициенти в прогимназиалното и средното образование. От тях става ясно, че през последните 4 години близо 20% от населението на възраст 11-18 г. не участва в обучение по степен на образование, която е характерна за неговата възраст (т.е. е изостанало в обучението) или е напуснало преждевременно училище. Този извод се потвърждава и от нетните коефициенти на записване на населението в образователната система за възрастовата група 15-18 г., които въпреки положителната тенденция и нарастването от 3.2 пункта през последните 5 години показват, че в края на периода близо 14% от населението на тази възраст не учи.

Таблица 20 Нетни коефициенти на записване на населението на България в образователната система за учебната 2008/2009 – 2012/2013 г., в %

Нетен коефициент	Учебна година				
	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013
1. Групови нетни коефициенти по степени на образованието според МСКО - 97					
Предучилищно образование (МСКО-0)	73.8	74.3	74.9	81.5	82.1
Начално образование (I-IV клас, МСКО-1)	94.6	93.4	91.5	95.8	95.4
Прогимназиално образование (V-VIII клас, МСКО-2А)	82.0	82.4	80.6	81.8	81.0
Средно образование (IX-XIII клас, МСКО-3А, 3С)	78.3	78.6	80.3	81.3	82.1
Професионално обучение след средно образование (МСКО-4С)	0.7	0.8	0.5	0.5	0.4
Колежи (МСКО-5В)	4.1	3.9	3.4	2.3	2.1
Университети и специализирани висши училища (МСКО-5А)	30.9	33.1	34.6	37.3	38.2
2. Нетни коефициенти на записване на населението в образователната система по възрастови групи					
3-6 г.	75.4	75.8	76.5	83.3	83.8
7-10 г.	96.4	95.2	93.2	97.6	97.1
11-14 г.	95.9	96.3	96.3	96.9	95.9

15-18 г.	83.0	83.5	84.0	85.8	86.2
19-23 г.	38.3	41.1	42.5	42.6	43.3

Източник: НСИ

Забележка: Груповите коефициенти по степени на образованието са изчислени в проценти като отношение на броя на учащите по степени във възрастовите групи 3-6, 7-10, 11-14, 15-18, 19-20, 19-21 и 19-23 години към броя на населението в същите възрастови групи. Коефициентът на записване на населението в образователната система е изчислен в проценти като отношение на броя на учащите в съответните възрастови групи независимо от степента на образование към броя на населението в същите възрастови групи. Броят на учащите и на населението е изчислен към 31.12. на съответната година.

Вследствие на анализа на образователното равнище на населението, включително на икономически активните, на заетите и наетите лица, може да се направи извод, че образователната структура на населението на 7 и повече навършени години в България отчита постоянно подобрение, което е положителен индикатор. Също така положителен знак е увеличаващото се желание на българското население да участва в средното и висшето образование. Това обстоятелство в съчетание с търсенето на по-добро образование в чужбина през последните години би могло да доведе до сериозно нарастване на човешкия капитал в страната.

Намалението у нас на записващите се в професионално обучение след средно образование и в колежи би могло да се изтълкува двупосочно – или средното и висшето образование дават достатъчно добра подготовка, или професионално обучение след средно образование и обучението в колежи не си заслужава усилията. Разбира се, тук съществена роля имат и работодателите. Може да се очаква обучението в тези две степени да се развие в по-голям мащаб в бъдеще, когато се разбере, че непрекъснатото професионално обучение и ученето през целия живот нямат алтернатива. Все още българското население, особено от по-старите поколения, разчита на получаването на професия за цял живот.

Показателни за състоянието на човешкия капитал у нас са сравненията за равнището на образование на населението в трудоспособна възраст в ЕС¹⁶. От данните на Евростат¹⁷ се вижда, че образователният статус на трудоспособното население у нас е много добър и превишава същия на много от по-развитите държави. Със стойности над 50% и непрекъсната тенденция на повишение България е в горната половина на класацията относно средното образование. Начело са Чехия и Словакия с показатели около и над 70%. Интересен факт е, че най-високи стойности имат всички постсоциалистически страни, а между тях се вметват единствено Австрия и Германия. Ако този факт се съпостави с равнището и динамиката на БВП и БДС може да се направи негативен извод относно качеството и насочеността на образованието в бившия социалистическия блок.

Показателите за висше образование у нас също са с постоянен растеж. Общото нарастване през 2008-2011 г. е близко до средното на ЕС и може да се съпостави с това на Полша и Словения. С най-високи стойности през последната година се отличават Кипър (33.6%), Великобритания (33.3%) и Ирландия (33.2%). Над 30% са също така показателите на Белгия, Естония, Люксембург и Финландия. Между 20 и 30% относителен дял на населението на възраст 15-64 години с висше образование се регистрира в Дания, Германия, Гърция, Испания, Франция, Латвия, Литва, Холандия и Швеция. Най-ниски (под 15%) са стойностите на Турция,

¹⁶ За повече подробности вж. Калчев, Р. Актуални въпроси на качеството на труда в сектор „Строителство” в България. Варна: ИК „Геа – Принт”, 2013, с.107-118.

¹⁷ Вж. www.ec.europa.eu/eurostat. Сайт на статистическата служба на Европейския съюз.

Румъния, Италия и Малта. От данните на Евростат не може да се направи достатъчно обоснован извод относно релацията между равнище на образование и качество на работната сила. Вижда се, че във всяка една от посочените групи страни има както по-слабо, така и силно развити държави. Отговорът следва да се потърси в структурата на учебните специалности, учебното съдържание, равнището на преподаване и т.н.

Данните за степента на образование на икономически активните лица затвърждават добрите позиции на нашата страна в областта на образованието. През всички разглеждани години делът на работната сила с високо (средно и висше) образование у нас е над средния за ЕС, т.е. формално тя се отличава с добри образователни характеристики, превишаващи същите в редица напреднали държави като Великобритания, Германия, Люксембург, Франция, Белгия, Дания и др.

България има и по-добра образователна структура на наемните работници и служители от ЕС като цяло. В ЕС процентът на работниците и служителите с по-ниско от средно образование е по-висок отколкото у нас с 8-9 пункта, със средно образование е по-нисък с 10-12 пункта, а с висше образование превъзхожда с 2-3 процентни пункта. Единствено в някои от бившите социалистически страни делът на работниците с основно и по-ниско образование е по-нисък отколкото у нас. Безспорни първенци са Словакия, Литва и Чехия със стойности около 4-6%. Същевременно в Португалия и Малта той надвишава 50%.

Отделните страни от ЕС имат образователни структури на наемния персонал, които се отличават с изключително разнообразие. Прави впечатление, че в редица високоразвити държави като Италия, Дания, Испания, Франция, Холандия и др. относителният дял на работниците с по-ниско от средно образование е по-висок, а на персонала със средно и висше образование е по-малък от този в по-слабо развитите, т.е. формално погледнато, техните образователни структури не са добри. Това обаче не пречи производството в тях да е високоефективно. Явно, качеството на персонала на средни и високи позиции компенсират този недостатък. Обяснение за този парадокс може да се потърси също така в качеството на продължаващото професионалното обучение в предприятията.

Добрите показатели за относителния дял на населението, икономически активното население, заетите и наетите лица на възраст 15-64 години със средно и висше образование и неблагоприятните за БВП и БДС позволяват да се обобща, че качеството на средното и висшето образование в България не е на високо ниво. Трябва повече да се акцентира не толкова върху получаването на знания, а по-скоро на умения за изпълнение на конкретни длъжности и функции. Вижда се, че страни с далеч по-влошени образователни структури имат много по-добри показатели за производителност.

Равнището на трудовия травматизъм в сектор „Строителство” е рисков фактор по отношение на работната сила. Показателите за трудов травматизъм имат връзка с равнището на компетенциите на работната сила в сектора. Вярно е, че строителството е дейност, която се съпътства от множество травми и злополуки, но тяхното количество е зависимо от степента на овладяване на строителните технологии, строителните машини и правилата за безопасност и здраве при работа.

Информацията за коефициентите и индексите на честота и тежест на трудовите злополуки¹⁸ в сектор „Строителство” (вж. таблица 35) и тяхното сравнение с националните показатели позволява да се направят следните констатации и разсъждения:

¹⁸ Значението на отделните коефициенти и индекси е както следва: Коефициент на честота (Кч) – брой трудови злополуки на 1000 осигурени лица, Коефициент на тежест (Кт) – загубени календарни дни от

- коефициентът и индексът на честота бележат тенденция на понижение до 2009 г., но през 2010 нарастват съответно с 0.04 и 0.07 пункта;
- коефициентът и индексът на тежест се колебаят през годините и през 2010 г. отбелязват увеличение в сравнение с предходната съответно с 0.06 и 8.

Таблица 21 Общи коефициенти и индекси на честота и тежест на трудовите злополуки в сектор „Строителство” в България (2006-2010 г.)

Показател	Година	2006	2007	2008	2009	2010
Сектор „Строителство”						
Кч		2,33	1,98	1,75	1,63	1,67
Кт		0,184	0,157	0,179	0,157	0,163
Ич		1,30	1,11	0,98	0,96	1,03
Ит		103	88	100	92	100
Загубени календарни дни (бр.)		30 880	31 612	47 961	35 656	29 026
България						
Кч		1,74	1,51	1,14	1,16	1,19
Кт		0,110	0,095	0,106	0,095	0,099
Ич		0,96	0,84	0,75	0,66	0,69
Ит		61	52	58	53	57
Загубени календарни дни (бр.)		260 180	238 869	298 290	254 964	252 792

Източник: НОИ

- Коефициентът и индексът на честота бележат тенденция на понижение до 2009 г., но през 2010 г. нарастват съответно с 0.04 и 0.07 пункта.
- Коефициентът и индексът на тежест се колебаят през годините и през 2010 г. отбелязват увеличение в сравнение с предходната съответно с 0.06 и 8.
- Всички коефициенти и индекси в строителството са значително по-високи отколкото в икономиката като цяло. Това е логично, като се имат предвид характерът и условията на труда в сектора. Всяка година през периода 2006-2010 г. строителството е един от петте сектора на икономиката с най-високи показатели за честота на трудовите злополуки, довели до смърт и инвалидност. Всички останали в петицата са от традиционните индустриални дейности.
- Броят на загубените календарни дни поради трудови злополуки е адекватен на промените в броя на заетите лица в сектора.
- Относителният дял на броя на загубените дни в строителството спрямо националната икономика е в рамките между 11 и 16%. Той е най-висок през 2008 г., когато заетите лица са най-много и най-малък през 2010 г., когато те са най-малко. Това води до мисълта, че по времето на подема в строителството са привлечени на работа много неквалифицирани хора, които не умеят да си служат със строителните машини, производствения инвентар и не спазват правилата за безопасност и охрана.

трудова злополука на едно осигурено лице, Индекс на честота (Ич) – брой трудови злополуки на 1 млн. отработени човекочасове, Индекс на тежест (Ит) – загубени календарни дни от трудови злополуки на 1 млн. отработени човекочасове.

Във връзка с качеството и компетенциите на работната сила може да се направи заключение, че все още у нас знанията и уменията на работниците в строителството във връзка с правилата за безопасност и здраве при работа не съответстват на изискуемите.

Като други рискови фактори по отношение на компетенциите на работната сила в строителството биха могли да се посочат: мотивацията и нагласата за работа в строителството; несигурната икономическа среда във времето на криза; заплащането на труда в сектора; емиграцията на майстори строители към страни с по-добри условия на труд и заплащане и др. Някои от тези фактори бяха засегнати в анализа до тук:

- Кризисната ситуация у нас и по света, състоянието на потребителското търсене поставят в неблагоприятна ситуация строителните предприятия, които са загрижени повече за своето оцеляване, отколкото за повишаване компетенциите на наемния персонал. Все пак обаче не трябва да се забравя, че кризата някога ще отmine и тогава на преден план ще бъде поставен въпросът за качеството на труда в сектора.
- Сравнително ниското заплащане на труда в сектора го прави непривлекателен за младите поколения. Особено силно е въздействието на това обстоятелство при средния технически персонал и квалифицираните производствени работници, които са в основата на организацията при изграждането на строителните обекти.

Емиграцията на висококвалифицирани строителни работници е трудно да бъде обхваната от официалната статистика.

Що се отнася до мотивацията за упражняване на строителна професия, може да се посочи, че тя е решаваща за упражняването на труд с високо качество, за стремежа да се придобиват нови знания, умения и компетенции. В строителството все още се упражнява труд, изискващ голям разход на физическа енергия (особено в сградното строителство), защото много от процесите или отделните операции се изпълняват ръчно или с помощта на инструменти, задвижвани от усилията и с енергията на работника. Забелязва се тенденция на относително намаляване на този вид труд и съответно нарастване на машинно-ръчния труд, при който работникът извършва операцията с помощта на инструменти (машини), задвижвани с електричество или друг източник на енергия. Появиха се и операции, при които трудовият процес се автоматизира.

В националната икономика се извършва относително и абсолютно намаляване на заетите лица в сферата на материалното производство и увеличаване дела на заетите в нематериалните сфери. Сектор „Строителство” е чувствителен към тази тенденция, която произтича от някои специфични особености на труда в него – непривлекателен поради това, че се работи с тежки, груби материали, на открито, под влияние на атмосферните условия, при постоянно изменящи се работни места и местоположение на обектите и др. В същата посока и с много голяма сила действа и все още ниската степен на механизация на труда. Ето защо в сектора има голямо изходящо движение на работна сила. Привличани от по-благоприятните условия на труд в индустрията и услугите, а най-често поради по-доброто заплащане много от кадрите на и под средна възраст напускат строителството. Младежите, които сега се ориентират професионално, също предпочитат работата в тези сектори, където трудът е по-привлекателен. От друга страна, в противоположна посока влияе безработицата. Тя кара работниците и служителите от строителните фирми, въпреки тежките условия на труд, да се стремят да останат и да запазят работните си места.

Измененията, които настъпват в образователната и квалификационната структура на работната сила в резултат на научно-техническото развитие и социалните фактори, биха могли да се групират по следния начин:

1. постепенно намаляване на физически тежкия ръчен труд;
2. повишаване изискванията за образователното и квалификационното равнище на кадрите (изпълнителски и ръководни);
3. разширяване и унификация на общите основни познания и умения, които трябва да притежават работниците;
4. преминаване от старото професионално разделение на труда към ново, базиращо се на широк профил и специализация в конкретната дейност.

Механизацията и автоматизацията на строителното производство водят до изменения в групата на работническите специалности. Едновременно с увеличаване на машинния парк се налага бързо увеличаване на относителния дял на работата по поддържане на машините и автоматите, по тяхната настройка, по съставяне и изменение на програмите за тяхното действие, по регулиране и управление на сложни автоматизирани системи. Тези изменения в характера на труда на строителните работници водят до изменения и в изискванията към тяхното образование и квалификация. Измененията в характера на труда водят към неговото интелектуализиране. Вече все повече работници се занимават с контролни функции. Това изисква висококвалифицирана и образована работна сила.

Явно е, че усилията на строителните предприятия трябва да се насочат към решаване на проблема за образователното равнище, за повишаване на уменията и компетенциите на работещите, особено тези, които нямат още 40 и най-вече 30 години. Тези хора ще работят в сектора още 20-25 години и неминуемо, ако не повишат образователното и квалификационното си равнище, ще влязат в близко време в остър конфликт с потребностите от общообразователна и специална култура.

Преразпределението на работната сила между отделните сектори на икономиката е твърде несигурен резерв за строителството, тъй като всички дейности се нуждаят от работна сила. При това сектор „Строителство” не може да конкурира другите отрасли поради споменатите вече специфични условия на труд.

3.3. ЗАЕТИ В СЕКТОРА, ВЪЗРАСТОВА, ПРОФЕСИОНАЛНО-КВАЛИФИКАЦИОННА И РЕГИОНАЛНА СТРУКТУРА НА РАБОТНАТА СИЛА

3.3.1. ДИНАМИКА И СТРУКТУРА НА ЗАЕТИТЕ В СЕКТОРА

Състоянието и развитието на структурните характеристики на заетите в строителството са индикатор за натрупването на човешки капитал и респективно за промяната в общия масив от компетенции на работната сила в сектора. Преди да се пристъпи към анализа на заетостта по възрастов, професионално-квалификационен, образователен, полов и регионален признак е целесъобразно да се анализира **структурата на сектор „Строителство” според броя на заетите лица по подсектори и дейности** (вж. таблица 22). Тя дава повод за някои изводи:

Таблица 22 Структура на сектор „Строителство” според броя на заетите лица по подсектори и дейности към месец декември 2012 г., в %

Код по КИД-2008	Наименование на подсектор/дейност	2008	2009	2010	2011	2012
41	Строителство на сгради	53.39	48.14	46.41	42.88	41.74
4110	Дейности по реализиране на инвестиционни проекти за сгради	0.61	0.70	0.77	0.94	0.81
4120	Строителство на жилищни и нежилищни сгради	52.78	47.44	45.64	41.94	40.93
42	Строителство на съоръжения	17.28	20.66	22.58	27.06	27.15
4211	Строителство на автомагистрала, пътища и самолетни писти	8.54	10.51	11.73	11.34	12.08
4212	Строителство на подземни и надземни релсови пътища	0.61	0.75	0.85	1.14	1.08
4213	Строителство на мостове и тунели	0.34	0.34	0.20	0.12	0.14
4221	Строителство на преносни и разпределителни тръбопроводи	1.65	1.71	1.92	3.07	2.80
4222	Строителство на преносни и разпределителни електрически и далекосъобщителни мрежи	1.73	2.15	2.46	4.18	3.71
4291	Строителство на хидротехнически съоръжения	1.81	2.10	1.92	1.56	1.88
4299	Строителство на други съоръжения, неklasифицирани другаде	2.60	3.10	3.50	5.65	5.46
43	Специализирани строителни дейности	29.33	31.18	30.99	30.06	31.10
4311	Събаряне и разрушаване	0.30	0.30	0.41	0.24	0.29
4312	Земни работи	0.95	1.02	1.08	1.40	1.47
4313	Сондиране и пробиване	0.74	0.75	0.87	0.62	0.65
4321	Изграждане на електрически инсталации	4.57	5.32	5.28	4.50	5.30
4322	Изграждане на водопроводни, канализационни, отоплителни и климатични инсталации	4.04	4.54	4.51	4.17	4.25
4329	Изграждане на други инсталации	2.16	2.37	2.22	2.36	2.48
4331	Полагане на мазилки	0.88	0.73	0.75	0.52	0.45
4332	Монтаж на дограма и дърводелски работи	1.31	1.38	1.39	1.09	1.04
4333	Полагане на облицовки и настилки	1.52	1.50	1.38	1.21	1.09
4334	Боядисване и стъклопоставяне	0.51	0.48	0.47	0.35	0.23
4339	Други довършителни строителни дейности	4.47	4.25	4.01	5.43	5.82
4391	Покривни работи	0.64	0.66	0.61	0.49	0.48
4399	Други специализирани строителни дейности, неklasифицирани другаде	7.24	7.88	8.01	7.68	7.55

Източник: Собствени изчисления по данни от НОИ

- Относителният дял на заетите, извършващи строителство на сгради, търпи постоянна тенденция на намаление, която се дължи на срива в сградното строителство по време на кризата. За периода намалението е близо 12 пункта, но въпреки това този вид строителство поема най-съществена част от заетите в сектора лица.
- Относителният дял на заетите, извършващи строителство на съоръжения, бележи непрестанна тенденция на повишение (близо 10 пункта за периода). Особено забележимо е повишението в дела на заетите със строителство на автомагистрала, пътища и самолетни писти, строителство на други съоръжения, неklasифицирани другаде и строителство на преносни и разпределителни електрически и далекосъобщителни мрежи.
- Делът на заетите, извършващи специализирани строителни дейности, въпреки реализираното повишение през периода с 1.77 пункта, запазва относително постоянно равнище от около 30%. Единствената разлика с повече от 1 пункт е повишението при заетите с други довършителни строителни дейности. Лек подем се наблюдава в заетостта, свързана с всички инсталационни работи, докато при

традиционните СМР като мазилки, поставяне на дограма и дърводелски работи, боядисване, облицовки и настилки тя бележи спад.

Общият извод, който може да се направи, е, че се наблюдава изместване на акцента в извършваните СМР към дейности, изискващи по-високо специално и общо образователно равнище и умения да се работи с производителна техника. По-голямата част от съвременните строителни работници трябва да познават основните закони на физиката, химията, математиката. Техните работни места са по-самостоятелни и изискващи вземането на бързи и адекватни решения, т.е. равнището на самостоятелност и компетентност при тях е значително по-високо.

Несъмнено, горният извод корелира с възрастовата структура на работната сила. Младите поколения като цяло са по-образовани, със стремеж към самостоятелност и независимост. Възрастовата структура е индикатор за потенциала, който се съдържа в човешките ресурси. Балансираната структура дава възможност за постигане на високо качество на труда в настоящето и едновременно с това е гаранция за бъдещото му развитие. От **възрастовата структура на заетите в сектора** (вж. таблица 23) следват някои по-важни изводи:

ТАБЛИЦА 23 ЗАЕТИ ПО ВЪЗРАСТ И ВЪЗРАСТОВА СТРУКТУРА НА ЗАЕТИТЕ В СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО” (2008-2012 г.)

Показател	Година	2008	2009	2010	2011	2012
Заети към 31.12 – бр.		286 664	215 796	173 847	161 329	151 605
%		100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
В т.ч. на възраст (бр.):						
15-24		31 367	18 160	12 281	10 181	8864
25-34		72 774	54 577	43 258	39 352	35 573
35-44		64 534	50 754	42 400	40 613	38 999
45-54		66 630	51 360	41 634	38 397	36 118
55-64		45 548	36 227	30 181	28 724	27 919
65+		5811	4718	4093	4062	4132
В т.ч. на възраст (%):						
15-24		10.9	8.4	7.1	6.3	5.9
25-34		25.4	25.3	24.9	24.4	23.5
35-44		22.5	23.5	24.4	25.2	25.7
45-54		23.2	23.8	24.0	23.8	23.8
55-64		15.9	16.8	17.4	17.8	18.4
65+		2.0	2.2	2.4	2.5	2.7

Източник:НОИ

- За периода 2008-2012 г. е характерна висока степен на динамика в броя на заетите лица във всички възрастови диапазони. През 2008 г. се наблюдава максимум в абсолютно изражение, а след това се отчита постоянно намаление до 2012 г. при всички възрастови групи с изключение на хората в надтрудова възраст, чийто брой бележи повишение през 2012 г. спрямо 2011 г. със 70 души (1.7%).
- Броят на лицата на 15-24 г. през 2012 г. намалява около 4 пъти в сравнение с 2008 г. При тях е и най-чувствителното намаление спрямо 2008 г. – 22.5 хил., т.е. 72%.
- При хората на възраст 25-34 г. спадът през 2012 г. спрямо 2008 е с 37.2 хил. души. (51%).
- Броят на лицата на 35-44 г. намалява от 2008 до 2012 г. с 25.5 хил. души (40%).
- При 45-54 годишните намалението между 2008 и 2012 г. е 30.5 хил. (45.8%) .

- Броят на заетите лица във възрастовата група 55-64 г. през 2012 г. е по-малък от този през 2008 г. със 17.6 хил. (38.7%).
- За периода 2008-2012 г. възрастовата структура се влошава. Прави впечатление увеличението на относителния дял на заетите на възраст над 35 г. с 6.9 процентни пункта (през 2012 г. те са 70.6% при 63.7% през 2008 г.) и съответното намаление на броя на младите хора под 35 г.
- Обезпокоителен факт е също ниската степен на участие на възрастовата група от 15 до 24 г. От 2008 г. делът ѝ намалява с 5 пункта и в края на периода е под 6%. В това отношение в анализ на БСК се казва: „Тревожна е тенденцията на отлив на младите хора от строителството: професията на строителя е загубила своята престижност, строителните специалности са ниско атрактивни за младите кадри, а за възрастните работата в строителството е тежка. ... Работодателите са на мнение, че завършващите средните училища избират най-лесните специалности, а дипломиращите се от висшите училища изчезват незнайно къде.”¹⁹

Съпоставката с възрастовата структура на работещите в България (вж. таблица 24) дава възможност да се констатира, че измененията в сектора не са адекватни на промените в структурата на заетите лица в икономиката на страната. Относителният дял на младите хора на възраст от 15-34 г. в българската икономика се запазва почти същият от 2008 до 2012 г. – 29.7% срещу 29.3% докато промяната в строителството, както се спомена по-горе, е значителна. Също така може да се види, че в строителството както в началото, така и в края на периода делът на заетите на възраст над 55 г. е доста по-голям отколкото в националното стопанство – 17.0% през 2008 г. и 21.1% през 2012 г. срещу 15.1% и 17.6% през съответните години. Делът на хората от двата средни възрастови диапазона (35-44 и 45-54 г.) в строителството се увеличава за периода с 3.8 процентни пункта, докато в националната икономика намалява с 2.0 пункта.

Таблица 24 Възrastова структура на заетите лица в икономиката на България (2008-2012 г.), в %

Показател	Година	2008	2009	2010	2011	2012
Заети лица - бр.		3360.7	3253.6	3052.8	2949.6	2965.2
%		100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Заети лица по възраст, в т.ч.:						
15-24 г. - %		7.8	7.4	6.8	6.4	6.1
25-34 г. - %		21.9	21.2	20.3	23.3	23.2
35-44 г. - %		28.7	29.7	30.7	27.6	28.2
45-54 г. - %		26.4	26.3	27.0	25.4	24.9
55-64 г. - %		13.5	13.9	13.8	16.0	16.3
65 г. и повече - %		1.6	1.5	1.4	1.3	1.3

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ и пазар на труда

От анализа на възрастовия състав на работната сила може да се направи обоснованият извод, че в периода на криза строителните предприемачи у нас предпочитат да оставят на работа хората с утвърдени трудови навици и производствен опит за сметка на младите хора. Това е сполучливо решение при сегашната ситуация в бранша, но неминуемо ще рефлектира

¹⁹ Секторен анализ на компетенциите на работната сила в сектор „Строителство”. Основни тенденции, проблеми и прогнози за развитие в България. София, Декември, 2011 г., с. 31. Вж. www.bia-bg.com. Сайт на Българска стопанска камара.

върху качеството на работната сила в бъдеще. Ако скоро не се промени това положение, след кризата работодателите от сектора ще бъдат принудени да назначават млади хора с формално придобито образование и квалификация по строителни специалности, но без производствен опит.

Данните за **образованието на заетите в сектор „Строителство”** (вж. таблица 25) дават основание за някои изводи:

Таблица 25 **ЗАЕТИ ЛИЦА В СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО” ПО СТЕПЕН НА ОБРАЗОВАНИЕ И ОБРАЗОВАТЕЛНА СТРУКТУРА (2006- 2011 г.)**

Показател	Година	2008	2009	2010	2011
	Заети лица общо – хил.		340.3	322.5	268.5
Заети лица по степени на образование – хил.					
В т. ч. Висше		35.0	37.4	30.0	26.1
Средно		208.4	198.7	179.4	152.3
В т.ч. с придобита проф. квалификация		155.8	147.4	133.5	111.2
Основно и по-ниско		96.9	86.3	59.1	47.0
Заети лица по степени на образование - % от общия брой заети лица					
В т. ч. Висше		10.3	11.6	11.2	11.6
Средно		61.2	61.6	66.8	67.6
В т.ч. с придобита проф. квалификация		45.8	45.7	49.7	49.4
Основно и по-ниско		28.5	26.8	22.0	20.8

Източник: Заетост и безработица – годишни данни 2008. София, Изд. на НСИ, 2009, с. 66; Заетост и безработица – годишни данни 2009. София, Изд. на НСИ, 2010, с. 50; Заетост и безработица – годишни данни 2010. София, Изд. на НСИ, 2011, с. 48; Заетост и безработица – годишни данни 2010. София, Изд. на НСИ, 2012, с. 48. Собствени изчисления

- Броят на лицата с висше образование в сектора отбелязва ръст дори след като у нас започват да се усещат симптомите на кризата – през 2009 г. има нарастване с 2,4 хил. души. Само за две години обаче висшистите намаляват с 11,3 хил. души.
- При останалите образователни степени, вкл. средно образование с придобита професионална квалификация, се отчита постоянен спад. За периода 2008-2011 г. броят на лицата със средно образование намалява с 56.1 хил. души, на заетите със средно образование с придобита професионална квалификация с 44.6 хил., а на тези с основно и по-ниско образование – с 49.9 хил.
- Растежът при относителния дял на заетите с висше образование спира през 2010 г., но още през следващата година се връща на нивото от 11.6%, което е и най-високото, постигнато през периода.
- В относителния дял на средните се наблюдава устойчива тенденция на растеж след 2008 г. Той също достига най-високото си ниво през последната година, като надхвърля с 6.4 пункта това през 2008 г.
- Делът на лицата със средно образование с придобита професионална квалификация е непостоянен през отделните години и при него няма ярко изразени тенденции. Той варира от около 46 до около 50%. Най-нисък и почти еднакъв е през 2008 и 2009 г., когато се регистрира и най-голям брой заети лица. Това потвърждава извода за навлизането в сектора на много необразована и нискоквалифицирана работна сила през годините на строителния „бум”.

- Относителният дял на лицата с основно и по-ниско образование бележи своя връх в началото на периода. След като се усещат устойчиво симптомите на кризата в строителството, започва рязък спад и разликата през 2011 г. в сравнение с 2008 г. достига 7.7 процентни пункта.
- Вижда се, че през периода образователната структура на заетите в сектор „Строителство” лица променя съществено своя характер. Ако през 2008 г. съотношението между лицата с високо и с ниско образование е приблизително около 71:29, то през 2011 г. то вече е 79:21, т.е. наблюдава се изместване на работодателския интерес към запазване на високообразованния персонал. Това може да се приеме като потвърждение на тезата за извършване на подбор при съкращения, фиксирана в КТ и като положителен сигнал за качеството на работната сила.

От сравненията с образователната структура на заетите лица в българската икономика (вж. таблица 26) може да се констатира следното:

Таблица 26 **ЗАЕТИ ЛИЦА В БЪЛГАРИЯ ПО СТЕПЕН НА ОБРАЗОВАНИЕ И ОБРАЗОВАТЕЛНА СТРУКТУРА (2006-2011 г.)**

Показател	Година	2008	2009	2010	2011	2012
Заети лица общо – хил.		3360.7	3253.6	3052.8	2949.6	2894.9
Заети лица по степени на образование – хил.						
В т.ч.: Висше		856.9	858.9	831.2	816.2	825.2
Средно		2002.5	1924.7	1838.4	1795.2	1759.5
В т.ч. с придобита проф. квалификация		1358.6	1303.7	1226.5	1188.8	1148.2
Основно и по-ниско		501.2	469.9	383.3	338.2	310.2
Заети лица по степени на образование - % от общия брой заети лица						
В т.ч.: Висше		25.5	26.4	27.2	27.7	28.5
Средно		59.6	59.2	60.2	60.9	60.8
В т.ч. с придобита проф. квалификация		40.4	40.1	40.2	40.3	39.7
Основно и по-ниско		14.9	14.4	12.6	11.4	10.7

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ и пазар на труда

- Образователната структура в сектор „Строителство” показва значително по-ниско качество на заетата работна сила отколкото в икономиката като цяло. Основните негативни акценти за сектор „Строителство” произтичат от участието на лицата с висше и с основно и по-ниско образование. Относителният дял на заетите лица с висше образование в строителството е 2.5 пъти по-малък от икономиката като цяло, а на тези с основно и по-ниско – около 2 пъти по-голям.
- Положителен е фактът, че делът на хората със средно образование и в т.ч. средно с придобита професионална квалификация в строителството е по-голям между 2 и 7 пункта през отделните години.
- Съотношението между високообразованите и нискообразованите в българската икономика се измества по-бавно отколкото в строителството (от 85:15 до 89:11), но разликата със строителството остава голяма.

Наетите лица формират преобладаващата част от заетостта. Поради това тяхната образователна структура също е показателна за качеството на работната сила. От сравненията

със страните от ЕС²⁰ се вижда, че дори в такива страни като Дания, Белгия, Ирландия, Италия, Люксембург, Испания, Франция, Холандия работната сила с основно и по-ниско образование в строителството има по-висок относителен дял отколкото в България. Така например в Испания, Италия и Люксембург той надвишава този в нашата страна повече от 2 пъти. Въпреки това в тях БДС на едно заето лице е многократно по-висок отколкото в България. От тук може да се направи заключението, че образователните и квалификационните характеристики на наемния персонал в строителството са важни, но не и решаващи за растежа на производителността. Явно е, че качествата на инженерно-техническия състав, неговите умения да организира и мотивира са една от причините за успехите в строителството на тези държави. Тук, разбира се влияние оказват постигнатото равнище на материално-техническите условия, равнището на професионалното образование и обучение по строителни специалности, пазарната конюнктура, ценовите равнища²¹ и други фактори.

Посочените факти позволяват да се обобща, че като цяло образователното равнище на заетите в българското строителство е адекватно на характера на труда, който се практикува в сектора. Високият процент на заетите с основно и по-ниско образование се дължи на голямата маса нискоквалифициран, неизискващ притежаването на високо образователно равнище труд, който все още се прилага в българското строителство. По-важното е това, че проблемите на образователната структура се отнасят не толкова до настоящето, колкото до бъдещето на работната сила в строителството. Всеизвестен факт е, че характерът на труда се променя, усъвършенства се техническата и технологичната база на производството. В нашето съвремие се налага в рамките на своя трудов живот хората да се преквалифицират, те израстват професионално. В този смисъл, колкото по-добри са базисните образователни характеристики на заетите, толкова по-малко време и средства са необходими за професионалното им усъвършенстване. Ако образователното равнище е около критичния минимум, се налага провеждане на по-сериозно обучение, включително и за повишаване на образованието.

Статистическите данни за професионалната квалификация на работната сила са твърде обобщени и по тях трудно може да се извърши качествен анализ. Наименованието „квалификационна структура“ предполага освен заеманата длъжност да се отрази и равнището на квалификация, особено на наемния персонал. От наличните данни за **квалификационната структура на заетите лица в сектор Строителство** (вж. таблица 27) с цялата условност на ползваната информация могат да се посочат някои факти, които са от значение за установяване на характера на полагаания труд и качеството на работната сила в сектора:

Таблица 27 **Квалификационна структура на заетите в сектор „Строителство“ (2008-2012 г.)**
СПОРЕД КЛАСОВЕТЕ НА ЗАЕМАНИТЕ ДЪЛЖНОСТИ (НКПД)

Показатели	Година				
	2008	2009	2010	2011	2012
Заети към 31.12 – бр.	286 664	215 796	173 847	161 329	151 605
%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
В т.ч. (бр.):					
Ръководители	14 544	12 803	11 797	9703	9026

²⁰ Вж. www.ec.europa.eu/eurostat. Сайт на статистическата служба на Европейския съюз.

²¹ БДС се изчислява като разлика между произведената брутна продукция по базисни цени (преди начисляването на данъци върху продуктите и услугите, включително субсидиите върху продуктите) и междинните производствени разходи по цени на купувач. От тук следва, че при едно и също съотношение между произведена брутна продукция и междинни производствени разходи по-високото ценово равнище в дадена страна в сравнение с друга винаги ще генерира по-висока БДС.

Аналитични специалисти	10 487	9708	8715	8512	8291
Техници и други приложни специалисти	15 150	12 483	10 581	12 050	11 770
Административен персонал	19 331	16 095	13 444	11 213	10 079
Персонал зает с услуги за населението, охрана и търговия	7385	6861	6741	5502	4788
Квалифицирани работници в селското, горското, рибното и ловното стопанство	334	191	217	136	181
Квалифицирани производствени работници и сродни на тях занаятчии	74 774	49 134	37 813	35 748	32 492
Оператори на машини и съоръжения и работници по монтаж на изделия	28 966	23 614	20 337	18 602	17 729
Професии, неизискващи специална квалификация	101 474	73 216	54 669	51 223	49 027
Без професионална група	14 219	11 691	9533	8640	8222
В т.ч. (%):					
Ръководители	5.07	5.93	6.79	6.01	5.95
Аналитични специалисти	3.66	4.50	5.01	5.28	5.47
Техници и други приложни специалисти	5.28	5.78	6.09	7.47	7.76
Административен персонал	6.74	7.46	7.73	6.95	6.65
Персонал зает с услуги за населението, охрана и търговия	2.58	3.18	3.88	3.41	3.16
Квалифицирани работници в селското, горското, рибното и ловното стопанство	0.12	0.09	0.12	0.08	0.12
Квалифицирани производствени работници и сродни на тях занаятчии	26.08	22.77	21.75	22.16	21.43
Оператори на машини и съоръжения и работници по монтаж на изделия	10.10	10.94	11.70	11.53	11.69
Професии, неизискващи специална квалификация	35.40	33.93	31.45	31.75	32.34
Без професионална група	4.96	5.42	5.48	5.36	5.42

Източник: НОИ и собствени изчисления

- Най-голям дял от класовете професии имат тези, които не изискват специална квалификация и без професионална група – общо между 37 и 40% през годините. Ако тези данни се съпоставят с образователната структура (вж. таблица 25), ще се види, че не само работниците с основно и по-ниско образование извършват обща работа в строителството, а и голям процент (през някои години над 10%) от по-високообразованите. Друго обяснение за това несъответствие може да се потърси в наблюдаваната практика в българските строителни предприятия работниците да се назначават на позиции, които не изискват висока квалификация с презумпцията работодателите да спестят разходи за социални осигуровки.
- Квалифицираните производствени работници, операторите на машини и съоръжения и работниците по монтаж на изделия заемат през отделните години между 33 и 36% от персонала в строителството.
- Аналитичните специалисти заемат около 4-5% от структурата и имат по-малък относителен дял от ръководителите. Имайки предвид, че аналитичните специалисти обикновено изпълняват задачи по провеждане на изследвания и анализиране на резултатите от тях, че прилагат научни методи, концепции и теории в своята работа, че изучават системно водещите постижения в дадена област, този факт води до мисълта, че голяма част от ръководителите извършват сами своите проучвания и анализи и това едва ли води до по-добри резултати от работата на съответните предприятия.

- Наблюдава се непрекъснат ръст на относителния дял на групата на техниците и други приложни специалисти. Общото нарастване за периода е 2.5 пункта. С оглед характера на труда на тази професионална група може да се прогнозира, че тя ще увеличава своето значение и съответно търсене на професионалния трудов пазар. Това е сигнал към образователната система.
- Останалите професионални групи с известни вариации през периода запазват сравнително постоянно своето присъствие в структурата.

Данните за икономиката на България (вж. таблица 28) позволяват да се направят някои сравнения:

Таблица 28 **Квалификационна структура на заетите в България (2008-2012 г.) според класовете на заеманите длъжности (НКПД), в %**

Клас персонал	Година				
	2008	2009	2010	2011	2012
Ръководители	6.6	9.9	7.3	6.4	6.1
Аналитични специалисти	12.3	12.7	13.0	15.4	15.3
Техници и други приложни специалисти	9.7	9.9	9.9	7.9	8.2
Административен персонал	7.2	7.3	7.4	6.6	6.4
Персонал, зает с услуги за населението, търговията и охраната	15.8	16.4	17.1	21.7	22.0
Квалифицирани работници в селското, горското, рибното и ловното стопанство	4.6	4.4	4.2	4.2	3.8
Квалифицирани производствени работници и сродни на тях занаятчии	15.9	15.2	14.2	14.1	14.1
Оператори на машини и съоръжения и работници по монтаж на изделия	14.0	13.8	10.1	13.2	13.3
Професии, неизискващи специална квалификация	12.9	12.6	12.4	9.7	10.0

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ: Пазар на труда

- В националното стопанство се упражнява значително по-малко неквалифициран и нискоквалифициран труд отколкото в строителството. През последните две години относителният дял на лицата с подобен характер на труда се позиционира на около 10%, което представлява с 26-27 процентни пункта по-малко в сравнение със сектор „Строителство”.
- Делът на квалифицираните работници (включвайки и тези в селското, горското, рибното и ловното стопанство) и операторите на машини и съоръжения е по-малък отколкото в строителството, но разликата е сравнително малка и варира от 1.8 през 2008 г. до 5.3 пункта през 2010 г. През последните две години тя е около 2 процентни пункта.
- Аналитичните специалисти в икономиката като цяло са с 3-4 пъти по-висок дял от строителството. Той се покачва с 3 пункта за четири години. Принос за това имат секторите, в които се извършва висококвалифициран труд, като М „Професионални дейности и научни изследвания”, О „Държавно управление”, К „Финансови и застрахователни дейности”, J „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; Далекосъобщения” и др.
- Относителният дял на техниците и други приложни специалисти намалява през периода и се установява на около 8% (колкото в строителството) през последните две години.

- Административният персонал в националната икономика и в сектор „Строителство“ заема приблизително еднакъв относителен дял в структурата на заетите лица. Този факт е показателен за ценността на хората, извършващи подобен род труд – те са еднакво необходими независимо от различията в браншовете.

Данните за относителните дялове на заетите лица в съответните професионални групи по подсектори и дейности (вж. приложения 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31)²² също дава повод за заключения:

- Дейностите „Строителство на жилищни и нежилищни сгради“ и „Строителство на автомагистрала, пътища и самолетни писти“ формират повече от половината на заетостта на: аналитични специалисти; техници и други приложни специалисти; административен персонал; квалифицирани производствени работници и сродни на тях занаятчии; персонал, зает с услуги на населението, охрана и търговия; оператори на машини и съоръжения и работници по монтаж на изделия; професии, неизискващи специална квалификация.
- Близо (през 2008-2010 г. над) половината от хората, упражняващи професии, неизискващи специална квалификация, са заети в строителството на жилищни и нежилищни сгради, което се очертава като най-бавно променящата се в посока интелектуализиране на труда сфера на дейност в сектора.
- Аналитичните специалисти, техници и други приложни специалисти в общи линии удвояват дела си в дейностите „Строителство на преносни и разпределителни тръбопроводи“, „Строителство на преносни и разпределителни електрически и далекосъобщителни мрежи“, „Строителство на подземни и надземни релсови пътища“ и „Строителство на други съоръжения, неклассифицирани другаде“. Тяхното присъствие е устойчиво и с тенденция на повишение и във всички инсталационни дейности от подсектор „Специализирани строителни дейности“.
- Промените в относителните дялове на административния персонал са адекватни на промените в структурата на сектора според броя на заетите лица (вж. таблица 22).

Въпросът за **половата структура на заетите лица в сектор „Строителство“** се засяга тук само доколкото се отнася до характера на извършваната дейност и съответно преобладаващите компетенции, които притежават мъжете и жените. Данните (вж. таблица 29) показват, че строителството е подчертано „мъжка“ дейност. През всички разглеждани години над 80% от заетите в него човешки ресурси са мъже. Половата структура през годините търпи промяна. След 2010 г. се наблюдава увеличение на относителния дял на заетите жени (4 процентни пункта за 2 години), но след това започва процес на намаление.

Таблица 29 Полова структура на заетите в сектор „Строителство“ (2008-2012 г.)

Показател	Година	2008	2009	2010	2011	2012
Заети към 31.12 - бр.		286 664	215 796	173 847	161 329	151 605
- %		100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
В т.ч.:						
Мъже - бр.		243 671	177 089	140 879	132 876	125 608
Жени - бр.		42 993	38 707	32 968	28 453	25 997

²² Относителният дял на заетите в професионална група „Квалифицирани производствени работници в селското, горското, рибното и ловното стопанство“ не се разглежда поради нищожното им присъствие в сектора.

Мъже - %	85.0	82.1	81.0	82.4	82.9
Жени - %	15.0	17.9	19.0	17.6	17.1

Източник:НОИ и собствени изчисления

Разликата между половите структури на сектор „Строителство” и на българската икономика е много голяма (вж. таблица 30). Делът на заетите мъже в строителството превъзхожда същия в националната икономика през всички години от периода с около 30 процентни пункта. Съответно със същата величина относителният дял на жените отстъпва на този в националното стопанство. Половата структура на българската икономика също е относително постоянна – средно 53:47 в полза на мъжете.

Таблица 30 Полова структура на заетите в икономиката на България (2008-2012 г.)

Показател	Година	2008	2009	2010	2011	2012
Заети лица - хил.		3360.7	3253.6	3052.8	2949.6	2934.0
- %		100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
В т.ч.:						
Мъже - бр.		1792.9	1732.3	1608.3	1536.3	1541.7
Жени - бр.		1567.8	1521.3	1444.5	1413.3	1392.3
Мъже - %		53.4	53.2	52.7	52.1	52.5
Жени - %		46.6	46.8	47.3	47.9	47.5

Източник:НСИ. Пазар на труда и собствени изчисления

Анализът на компетенциите на работната сила в сектор „Строителство”, осъществен от БСК през 2011 г., обръща внимание на поляризацията на половата структура в строителството и констатира, че работещите в строителството жени са съсредоточени основно в административните и счетоводните звена, но „... също така заемат позиции като кулокранисти, оператори на машини и съоръжения и управление на компютризиранни системи. Съответно, налице са отчетливи тенденции за концентрирането на работещите в строителството жени в административно-технически длъжности.”²³

От посоченото може да се направи заключение, че в общия случай трудът на заетите в строителството жени изисква по-високи образование и квалификация в сравнение с мъжете.

Структурата на заетите лица в сектор „Строителство” по регионален признак (вж. таблица 31) показва, че заетите лица в сектора са съсредоточени основно в Южна България – 71% през 2008 г. и 73% през останалите години от периода. Това е логично с оглед на разгърнатото пътно строителство в тази част на страната, а също така с обстоятелството, че в тази част на страната попадат столицата и по-големите градове на България с изключение на Варна, Русе и Плевен. Югозападният район, в който се намира София, се отличава с най-висока концентрация на заети лица в строителството, като техният относителен дял се увеличава през годините с 3 пункта. Следват го с почти еднакъв дял Югоизточният и Южният централен район.

Таблица 31 Структура на заетите в сектор „Строителство” (2008-2011 г.) по статистически райони

Статистически райони	Година		2008		2009		2010		2011	
	Ед. мярка		Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Заети към 31.12 – бр.			259 137	100.0	237 177	100.0	182 361	100.0	161 036	100.0
Северозападен			16 785	6.5	14 481	6.1	11 022	6.0	9525	5.9

²³ Секторен анализ на компетенциите на работната сила в сектор „Строителство”. Основни тенденции, проблеми и прогнози за развитие в България. София, Декември, 2011 г., с. 31. Вж. www.bia-bg.com. Сайт на Българска стопанска камара.

Северен централен	20 347	7.9	18 290	7.7	13 679	7.5	11 840	7.4
Североизточен	38 149	14.7	31 902	13.5	24 327	13.3	22 064	13.7
Югоизточен	43 346	16.7	40 059	16.9	30 055	16.5	26 433	16.4
Югозападен	99 817	38.5	96 262	40.6	75 115	41.2	66 796	41.5
Южен централен	40 693	15.7	36 183	15.3	28 163	15.4	24 378	15.1

Източник: НСИ.

Регионалната структура не може да бъде индикатор за компетенциите на работната сила в строителството, но може да послужи за планиране на броя и капацитета на обучаващите институции в съответните региони така, че те да съответстват на потребностите на работодателите.

3.3.2. СЪСТОЯНИЕ НА ПРОФЕСИИТЕ, ЗНАНИЯТА И УМЕНИЯТА В СЕКТОРА И НАЛИЧИЕТО НА КОМПЕТЕНТНОСТНИ МОДЕЛИ НА РАБОТНАТА СИЛА

3.3.2.1. Основни работни места в сектора

Информация за работните места в сектор „Строителство” дава НКПД (вж. приложение 32). За „основни работни места” едва ли е коректно да се говори, защото това означава да се омаловажи присъствието на останалите в строителния сектор. Както стана ясно, сектор „Строителство” има 3 подсектора с общо 22 дейности. За всяка една от тях биха могли да се обособят групи работни места с по-голямо значение и такива с по-малко. Трудно е да се възприеме единен критерий за дефиниране на основни и неосновни работни места в сектора.

Подходящо е за един от критериите да се възприеме минималното образователно и квалификационно ниво, което се препоръчва за заемане на работното място. Минималното образователно ниво е показателно за масива от знания, които трябва да притежават заемащите съответната длъжност, а степента на професионална квалификация според ЗПОО²⁴ характеризира уменията и компетенциите на заетото лице. Съгласно ЗПОО за съответните степени на професионална квалификация се изисква: за първа степен – придобити професионални компетенции за упражняване на професии, включващи рутинни дейности, извършвани при неизменящи се условия; за втора степен – придобити професионални компетенции за упражняване на професии, включващи дейности с комплексен характер, извършвани при изменящи се условия; за трета степен – придобити професионални компетенции за упражняване на професии, включващи дейности с комплексен характер, извършвани при изменящи се условия, както и поемане на отговорности за работата на други лица; за четвърта степен – придобити професионални компетенции за упражняване на професии, включващи широк кръг дейности с комплексен характер, извършвани при изменящи се условия, както и поемане на управленски отговорности за работата на други лица и за разпределяне на ресурси. В случая работните места, изискващи втора, трета и четвърта степен, могат да се приемат за по-важни от тези, които изискват първа степен на професионална квалификация.

Като втори критерий може да се приеме относителният дял на заетите в съответната дейност, включена в сектора. В строителството 12 дейности (4110, 4212, 4213, 4291, 4311, 4312, 4313, 4331, 4332, 4333, 4334 и 4391) имат относителен дял, по-малък от 2%, и общо формират по-малко от 10% от заетостта в сектора. Поддръждането за 2012 г. (вж. таблица 22) на останалите 10 е следното:

²⁴ Вж. Закон за професионалното образование и обучение. Обн., ДВ, бр. 68 от 30 юли 1999 г., посл. изм., ДВ, бр. 97 от 10 декември 2010 г.

- 4120 Строителство на жилищни и нежилищни сгради;
- 4221 Строителство на автомагистрала, пътища и самолетни писти;
- 4399 Други специализирани строителни дейности, неклассифицирани другаде;
- 4339 Други довършителни строителни дейности;
- 4299 Строителство на други съоръжения, неклассифицирани другаде;
- 4329 Изграждане на електрически инсталации;
- 4322 Изграждане на водопроводни, канализационни, отоплителни и климатични инсталации;
- 4222 Строителство на преносни и разпределителни електрически и далекосъобщителни мрежи;
- 4221 Строителство на преносни и разпределителни тръбопроводи;
- 4329 Изграждане на други инсталации.

От таблица 22 се вижда, че с изключение на строителството на жилищни и нежилищни сгради, което намалява своето участие в заетостта, всички останали девет дейности повишават своя относителен дял или остават относително стабилни през целия период, т.е. не намаляват значението си за развитието на сектора.

Следвайки тази логика, като основни работни места в сектор „Строителство” биха могли да се класифицират представителите на единични групи:

- 1323 Ръководители в строителството;
- 2142 Строителни инженери;
- 2161 Архитекти;
- 2162 Ландшафтни архитекти;
- 3112 Строителни техници;
- 3123 Приложни специалисти с контролни функции в строителството;
- 7111 Строители на жилищни сгради;
- 7112 Зидари и сродни на тях;
- 7114 Бетонджии, кофражисти и сродни на тях;
- 7119 Строители на сгради и сродни на тях, н.д.;
- 7124 Работници по изолации;
- 7126 Водопроводчици и тръбопроводчици;
- 7127 Механици на климатични и охладителни инсталации;
- 8219 Монтажници, н.д.;
- 8342 Оператори на земекопни съоръжения и сродни на тях;
- 8343 Кранисти и сродни на тях оператори на повдигателни съоръжения.

В рамките на всяка една от единичните групи могат да се конкретизират отделни ключови длъжности, например: сред ръководителите – инженер строителен надзор, ръководител група в строителството, мениджър инвестиционни проекти и др.; сред строителните инженери – инженер водоснабдяване и канализация, инженер железопътно строителство, инженер конструктор в строителството, инженер тунелно строителство и др.; сред механиците на климатични и охладителни инсталации – монтьор вътрешноотоплителни инсталации, монтажник хладилни и климатични инсталации и т.н.

3.3.2.2. Ключови знания, умения и компетенции на заетите в сектора

Темата за съдържанието на знанията, уменията и компетенциите не се дискутира в широк обхват в действащите нормативни актове в областта на образованието и професионалното обучение. Тя се засяга основно в ЗПОО и в наредбите за придобиване на квалификация по отделни професии.

По-рано в анализа в т. 3.3.2.1. бяха очертани основните контури на компетенциите, необходими съгласно ЗПОО за придобиването на първа, втора, трета и четвърта степен на професионална квалификация. При представянето на структурата и съдържанието на рамковите програми за професионално обучение ЗПОО (чл. 27 и 28) акцентира върху отделните елементи на структурата им: общообразователна подготовка, задължителна професионална подготовка – обща, отраслова и специфична за всяка професия, задължителна чуждоезикова подготовка по професията и избираема подготовка – задължително избираема и свободно избираема. Специфичната за всяка професия задължителна професионална подготовка включва теоретично обучение и практическо обучение – учебна и производствена практика, като най-малко 40% от броя на учебните часове за задължителна професионална подготовка са за практическо обучение. Практическото обучение се организира като учебна практика и производствена практика и се провежда в: учебно-производствени бази на училищата; учебно-производствени бази на сродни училища или центрове за професионално обучение в Република България и в чужбина; предприятия на юридически и физически лица; учебно-производствени бази към предприятията; учебно-тренировъчни бази на училищата, спортни зали, стадиони и плувни басейни. В закона терминът „професионални компетенции” се определя като „качества на личността, формирани на основата на придобити знания и умения, които способстват за проявяване на инициатива, за работа в екип и за качествено упражняване на определена професия според държавните образователни изисквания за придобиване на квалификация по професия”. Изисквания за обучението по отделни професии, специалности и сектори не са формулирани в ЗПОО.

Наредбите за придобиване на квалификация по отделните професии²⁵ определят съответните ДООИ. Основните резултати от ученето в тях се формулират като конкретни професионални компетенции на обучаваните лица в сферата на професионалното образование и обучение:

- за професиите помощник в строителството и помощник пътен строител – за първа степен на професионална квалификация;
- за професиите строител, строител-монтажник, монтажник на водоснабдителни и канализационни мрежи и пътен строител – за втора степен на професионална квалификация;
- за професиите геодезист и строителен техник – за трета степен на професионална квалификация.

²⁵ Вж. Наредба № 35 от 01.07.2010 г. за придобиване на квалификация по професията „Геодезист”, обн., ДВ, бр. 67 от 27.08.2010 г.; Наредба № 33 от 01.07.2010 г. за придобиване на квалификация по професията „Строителен техник”, обн., ДВ, бр. 67 от 27.08.2010 г.; Наредба № 5 от 09.01.2012 г. за придобиване на квалификация по професията „Строител”, обн., ДВ, бр. 9 от 31.01.2012 г.; Наредба № 6 от 09.01.2012 г. за придобиване на квалификация по професията „Строител-монтажник”, обн., ДВ, бр. 9 от 31.01.2012 г.; Наредба № 7 от 09.01.2012 г. за придобиване на квалификация по професията „Монтажник на водоснабдителни и канализационни мрежи”, обн., ДВ, бр. 10 от 03.02.2012 г.; Наредба № 8 от 09.01.2012 г. за придобиване на квалификация по професията „Пътен строител”, обн., ДВ, бр. 10 от 03.02.2012 г.

Учебните планове и учебните програми на професионалните гимназии по строителство в по-голямата си част са утвърдени през периода 2006-2008 г. и реално отразяват постиженията на науката до този период. През 2013 г. няма утвърдени планове и програми. През 2012 г. има утвърден само един учебен план – за придобиване на втора степен на професионална квалификация по професия „Строител-монтажник”, специалност „Изоляции в строителството”. През 2011 г. също има само един утвърден учебен план в различни форми на обучение по професия „Помощник в строителството”, специалност „Основни и довършителни работи”. През 2010 г. са утвърдени 3 учебни плана – по професия „Строителен техник”, специалност „Строителство и архитектура” код 5820103 „Водно строителство” и код 5820104 „Транспортно строителство”; по професия „Монтажник на водоснабдителни и канализационни мрежи”, специалност „Вътрешни ВиК мрежи” и по професия „Помощник в строителството”, специалност „Основни и довършителни работи”. През 2009 г. са приети учебни планове по професията „Строителен техник”- специалности „Строителство и архитектура”, „Водно строителство” и „Транспортно строителство”, от професионално направление „Строителство и геодезия” в различни форми на обучение. Всички останали учебни планове, както и всички учебни програми, са утвърдени през 2008 г. или по-рано.

Общото впечатление от учебните планове и програми на професионалните гимназии по строителство е, че те отговарят на посоката, в която се развива сектор „Строителство”. Вижда се, че се обръща внимание на основните области, в които се наблюдават новости в използваните материали и технологии – изоляции, довършителни работи, транспортно и водно строителство и др. Въпросът е до каква степен преподаваният материал е адекватен на реалността. Прави впечатление, че голяма част от използваните литературни източници е от 80-те и 90-те години, което води до мисълта, че учебното съдържание е старо, но поставено в нов контекст. За разграничение или поставяне на акцент върху знания, умения и компетенции не може да става дума. Терминът „компетенции” въобще не се среща в уводната част на програмите, озаглавена стандартно „Общо представяне на учебната програма и цели на обучението”. Това е логично с оглед на обстоятелството, че до приемането им все още не са познати ЕКР и НКР.

Специалностната структура на висшите училища у нас е от тяхната компетентност, поради което държавата има ограничена възможност да влияе в тази насока. Тя би могла да ограничи или разшири приема по определени специалности. Също така тя утвърждава държавни изисквания за придобиване на висше образование по образователно-квалификационни степени и по специалностите от регулираните професии, както и държавни изисквания за организиране на дистанционна форма на обучение.²⁶ Висшите училища в България се ползват с академична автономия. Акредитацията на специалностите се извършва от експертни групи, назначени от Националната агенция за оценяване и акредитация. Оценка на експертните групи са решаващи за определянето на капацитета на висшите училища. Тук в голяма степен влияе субективният фактор.

Що се отнася до връзката на обучението в сектора с НКР и ЕКР, може да се посочи, че тези документи представят само контурите на знанията, уменията и компетенциите, необходими за признаване на съответното ниво. Нивата на НКР са съобразени изцяло с тези в ЕКР. Пряка връзка със сектор „Строителство” няма, но професионалните компетенции, разработени от НКР изцяло покриват тези, които са посочени в ЗПОО за придобиване на първа, втора, трета и

²⁶ Съгласно чл. 9, ал. 3, т. 5 от Закона за висшето образование.

четвърта степен на професионална квалификация. Конкретизацията се извършва с ДОО за съответните професии.

Общото впечатление е, че нормативната и институционалната база, върху която се осъществява обучението в професионалните и висшите училища съответства на съвременните виждания и изисквания. Ако има някакви дефекти в системата, тяхното наличие не би трябвало да се отдава на законите, а по-скоро на тяхното прилагане. Така например, за никого не е тайна, че системата на висшето образование се влияе от политическата ситуация, лобистки интереси и т.н.

3.3.3. НОВИ РАБОТНИ МЕСТА – ХАРАКТЕРИСТИКИ И КАЧЕСТВО

Извършващите се промени в националната икономика и в сектор „Строителство” през последните години изискват непрекъснати оценки на работните места в сектора с цел осъвременяване на длъжностната структура. Промените в техниката и технологията на строителното производство предизвикват промени в характера на труда и респективно във функциите на човешките ресурси от сектора.

След 2008 г. са извършени няколко промени в длъжностните наименования, но само две от тях се отнасят до сектор „Строителство”. Те са извършени със Заповед на министъра на труда и социалната политика № РД01-204/28.02.2011 г. и Заповед № РД01-426/30.05.2011 г. Вследствие на двете заповеди към НКПД са добавени 8 длъжности, които и в момента са в обръщение:

- 3112 3018 Диагностик, В и К мрежи;
- 3112 3019 Техник, водоснабдяване;
- 3123 4004 Координатор по безопасност и здраве;
- 7126 2019 Водопроводчик, аварийна група;
- 8332 2009 Шофьор, тежкотоварен автомобил;
- 8332 2010 Шофьор, товарен автомобил;
- 9313 0003 Общ работник, поддържане на сгради;
- 1323 6011 Мениджър, инвестиционни проекти.

Оценката за извършените промени е положителна. Те са продиктувани от променените реалности в икономическия и социалния живот на страната и респективно в сектор „Строителство”.

От въведените длъжностни наименования 4 заслужават специално внимание:

- Полезно е въвеждането на длъжността „Диагностик на ВиК мрежи” предвид повишаващото се внимание към качеството на ВиК услугите.
- В структурата на длъжностите трябва да фигурира координаторът по безопасност и здраве предвид засилената дейност в тази област у нас и в ЕС. Както беше посочено по-рано, строителството е един от секторите с най-висок трудов травматизъм.
- Навлизането и ускоряването на фасилити мениджмънта изисква обособяването на длъжността на общия работник по поддържането на сгради.
- Обособяването на длъжността на мениджърите по инвестиционни проекти е свързано с присъствието на съответната дейност в структурата на сектор „Строителство”.

Несъмнено в бъдеще ще възникват нови работни места, свързани най-вече с промените в техниката и технологиите, ще се променят наименованията на някои от старите. Промените няма да се отразят в голяма степен на тези от тях, които не изискват квалифициран труд. Така например в Секторния анализ на компетенциите на работната сила в сектор „Специализирани строителни дейности“²⁷ за 2012 г. се посочва липсата на достатъчно обучени фасадни инженери, както и необходимостта от обучение по специалности, свързани с възобновяемите енергийни източници.

Основни изводи и фактори, влияещи върху развитието на човешките ресурси в сектора:

- Наблюдава се изместване на акцента в извършваните СМР към дейности, изискващи по-високо специално и общо образователно равнище и умения да се работи с производителна техника.
- Образователното равнище на заетите в българското строителство е адекватно на характера на труда, който се практикува сега в сектора. С промяната на характера на труда, която е неизбежна, ще се засили необходимостта от кадри с високо образование.
- В близко бъдеще ще се увеличи недостигът на квалифицирани работници, на оператори на строителни машини и на монтажници – професии с висока сложност и качество на труда.
- Разликата между производителността в строителството и в България намалява. Ако това явление се превърне в тенденция, скоро значението на строителството за националната икономика ще намалее.
- Понастоящем, възползвайки се от възможността, дадена от КТ за подбор при съкращения, работодателите у нас предпочитат да оставят на работа хората с производствен опит и съответно на по-висока възраст за сметка на младите хора. Това неминуемо ще рефлектира върху бъдещето на строителния бранш.
- Върху състава на работната сила в сектор „Строителство“ в бъдеще негативно влияние ще оказват редица демографски фактори, както и: ниската мотивацията за работа в строителството; несигурната икономическа среда във времето на криза; заплащането на труда в сектора; емиграцията на майстори строители към страни с по-добри условия на труд и заплащане и др.
- За всяка една строителна дейност биха могли да се обособят групи ключови работни места.
- Нормативната и институционалната база, върху която се осъществява обучението в професионалните и висшите училища, съответства на съвременните виждания и изисквания. ЗПОО е разработен в съответствие с НКР и ЕКР.
- Учебните планове и програми за професионално обучение отговарят на развитието на сектор „Строителство“ в български условия.

²⁷ Вж. Секторен анализ на компетенциите на работната сила в сектор „Специализирани строителни дейности“. БСК, 2012, с. 21, 22.

3.4. ПРОГНОЗИ ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕКТОРА, ПРОМЯНА НА ТЕХНОЛОГИИТЕ И ОРГАНИЗАЦИОННАТА СТРУКТУРА В СРЕДНО И ДЪЛГОСРОЧЕН ПЕРИОД

Сред икономическите изследвания у нас и в чужбина се срещат много заглавия, в които се анализира развитието на един или друг икономически субект. Обикновено развитието се разглежда в рамките на цялата икономическа система или на организацията, без да се отдава значение на секторната ѝ принадлежност и да се посочват факторите, влияещи върху него. Традиционно те се класифицират като фактори на външната и на вътрешната среда. развитието на човешките ресурси във всеки един сектор на икономиката и във всяка икономическа дейност обаче се отличава със своя специфика, произтичаща от тяхната необходимост за обществото и от характера на труда, който се упражнява в тях.

Развитието на човешките ресурси се изразява в изменението на способността им за извършването на труд и в промените, които настъпват в тях в количествено, възрастово, социално, образователно, квалификационно, професионално или друго отношение. Безспорно, най-добре би било то да се извършва в обстановка на икономически подем, естествено равнище на безработица, постоянно растящ БВП, просперитет и платежоспособност на публичните власти и населението, възможност за неограничено експлоатиране на природните ресурси. Но в реалния живот невинаги се получава така.

Съвременното състояние и тенденциите в световната и българската икономика, както и загрижеността за устойчивото развитие поставят за решаване редица въпроси, свързани с развитието на човешкия фактор. За сектор „Строителство” най-важно е да се идентифицира кой/кои са основните потребители на строителна продукция и какви са техните изисквания към нейните количествени и качествени характеристики. Спецификата на строителството и наложилите се в сектора традиции допълнително усложняват разрешаването на тези въпроси в български условия. Освен това влиянието на факторите се опосредства в голяма степен от държавата чрез разработваните планове, стратегии, политики и адаптиране на законодателството в областта на човешките ресурси.

Процесите, протичащи в строителството в България, са пряко или косвено обусловени от глобализацията на световната икономика. България е елемент на световната икономическа система, нашите строителни предприятия излизат на световните пазари и трябва да се съобразяват с изискванията и стандартите, наложени в тях. Това може да се случи само при наличието на подготвени кадри.

Друго обстоятелство, което поставя в зависимост развитието на човешките ресурси в строителството, е членството в ЕС. Финансирането на строителна дейност по линия на европейските фондове и програми е обвързано с поемането на определени ангажменти във връзка с подобряване състоянието на инженерната инфраструктура, опазването на околната среда, енергийната ефективност и т.н. Приоритетните насоки на европейската политика в даден исторически момент дават отражение върху развитието на сектора.

Характерна особеност на строителството, даваща отпечатък върху развитието на човешките ресурси в него, е обвързаността му с останалите сектори от икономиката. Строителството ги обслужва, изграждайки материалната база за тяхното функциониране. Затова насоките на развитие на икономиката са решаващи за формирането на умения в системата от човешки ресурси в сектора. Ако например с приоритет се ползва развитието на туризма, строителните предприятия от курортното строителство би следвало да разполагат с кадри, умеещи да

извършват качествено и бързо (предвид сезонните забрани по летните и зимните курорти у нас) основни и довършителни процеси, строителство на басейни, атракционни съоръжения и др. Ако на дневен ред е строителството на инженерната инфраструктура, то следва преимуществено да се осигурят строителни машинисти, хора, владеещи модерните безизкопни технологии, строителството на пречиствателни станции, водни обекти, железопътното строителство. Много примери могат да се дадат, но в случая по-важното е, че държавата, образователната система, системата за професионална квалификация и работодателите трябва да отговорят на възникналите потребности.

От изложението до тук стана ясно, че, въпреки намаляващия относителен дял, все още жилищното строителство формира голяма част от приходите в сектора. То заедно с нежилищното, изразяващо се в строителство на офис сгради, промишлени сгради, търговски центрове, спортни обекти, складове и др., винаги са били с важно значение за публичните власти, гражданите и бизнеса. Независимо от това дали ще се получават парични средства от чужбина, строителството на сгради и ремонтните дейности продължава. В контекста на пазара на недвижими имоти би следвало да се посочат още дейностите по санирането на морално и физически остарелия жилищен фонд, ремонта на общинските пътища, обновяването на централите на градовете, промяната на облика на населените места, изграждането на зелените системи и др., които се финансират със средства на населението и общините или по смесени схеми. Тоест пазарът на недвижими имоти е един от основните фактори, обуславящи развитието на строителния сектор. Пазарът на недвижими имоти от своя страна е зависим от динамиката на цените, на инвестиционните разходи, от възможностите за инвестиране, доходите на домакинствата, целите на инвестиране и др. Тези параметри, а така също потребностите и изискванията на субектите, инвестиращи в недвижими имоти, ще предопределят какъв ще бъде броят на компаниите и лицата, които се занимават с жилищно и нежилищно строителство, тяхната специализация, професионалната им принадлежност.

Трудовият пазар чрез своя механизъм на действие също оказва изключително голямо влияние върху насоките на развитие на работната сила в строителството. Специалностите, които са желани и търсени от строителните предприемачи, обикновено се ползват с добри условия на труд и заплащане. Състоянието на трудовия пазар влияе върху количеството на наетите лица, а също така е в пряка връзка с мотивацията на човешките ресурси за усъвършенстване на професионалната им квалификация.

Като фактор със самостоятелно влияние за развитието на сектора и човешките ресурси в него може да се разглежда иновационната дейност. В нашата страна са познати отдавна и са широко употребявани безизкопните технологии, сухото строителство, саморазливните подове, минералните мазилки, безшевните улуци, ламинираните плоскости, съвременните кофражни системи, топло-, хидроизолации и редица други постижения, които се приемаха доскоро за иновативни. По света постоянно се изобретяват нови материали, техника и технологии. Скоро в строителната практика се очаква да навлязат такива изобретения като:

- мазилка от аерогел, създадена от швейцарски учени по космическа технология;
- система за точно откриване на течовете по ВиК мрежата, разработена от британски учени;
- нова технология за конструиране на олекотени бетонни плочи с вграждане на кухи или пълни с пяна топки от рециклирани материали, разработена от американски учени;

- пречистващи въздуха външни алуминиеви панели за сгради с покритие от титаниев диоксид, създадени от американски учени;
- нови антикорозионни покрития, създадени от американски учени и т.н.

Тези постижения на науката са само малка частица от наблюдавания през последните години прогрес в областта на строителните технологии. Прави впечатление, че в преобладаващата си част те са насочени към икономията на енергия, подобряване на екологичните характеристики на околната среда, към „зелено“ строителство. Това са основните тенденции в строителството, които се налагат по света. С оглед на тяхната конкурентоспособност човешките ресурси у нас трябва да придобият знания, умения и компетентности в тези области и това може да се осъществи чрез целенасочена политика в областта на професионалното образование и обучение.

Биха могли да се изведат редица други факти и аргументи, играещи ролята на фактори за развитие на сектора и човешките ресурси в него като законодателство, образователна система и др. Те обаче са само следствие от обективното развитие на процесите в строителството. Поради това като основни фактори, обуславящи развитието на човешките ресурси в сектор „Строителство“ на съвременния етап, могат да се приемат:

- глобализационните процеси;
- евроинтеграцията;
- обвързаността на строителството с останалите сектори на икономиката;
- пазарът на недвижими имоти;
- пазарът на труда;
- развитието на техниката и технологиите.

Сред тях особено внимание заслужават глобализацията, евроинтеграцията и пазарът на недвижими имоти. Относно перспективите за развитие на сектор „Строителство“ у нас, свързани с възможностите на глобалния пазар, могат да се дефинират следните изводи:

1. Пробив на международния пазар е невъзможен без достатъчно образователно равнище на строителните кадри, което да им позволява безпрепятствено да боравят с днешните материали, машини и технологии.

2. От страна на КСБ и НАПОО е необходимо да се разработи система за професионална квалификация, която задължително да валидира професията и квалификационната степен на всеки работник от всяко предприятие, вписано в ЦПРС. Това да се отнася както за настоящите работници, така и за постъпващите за пръв път на работа в строителството. За целта да се водят регистри и да се издават необходимите сертификати. При придобиване на нова професия или при изменение в степента на квалификация това веднага да се отразява в регистъра и в съответния сертификат. Така при промяна на местоработата новият работодател ще разполага с информация относно възможностите на работника.

3. Строителният бизнес е потребител на подготвящите се строителни кадри. Поради това образователното министерство следва да включи в работата при формулирането на строителните специалности и изготвянето на учебните планове и програми в държавните средни училища и ЦПО експерти от КСБ, които да идентифицират необходимостта, количествените и качествените характеристики на обучението. Препоръчително е и висшите училища да се възползват от техния опит и виждания за бъдещето на строителния бранш. Това ще е от полза както за предприятията, които оперират на външния пазар, така и за тези, които работят на територията на България.

Относно членството в ЕС могат да се направят следните изводи, свързани с развитието на сектор „Строителство“ у нас и човешките ресурси, заети в него:

1. Членството в Европейския съюз влияе положително за запазване позициите на строителството в националната икономика както в предприєдинителния период, така и след това.

2. Освен във финансов, членството в Европейския съюз влияе благотворно и в съдържателен аспект върху развитието на човешките ресурси в строителството.

3. Изпълнението на приоритетите и целите на стратегия „Европа 2020“ ще принуди държавните институции да реформират образователната система и системата за подготовка на строителни кадри в съответствие с новите изисквания. За това ще помогне и НКР. Тук трябва да се отбележи, че висшите и средните училища могат и трябва да действат превантивно.

Относно влиянието на пазара на недвижими имоти върху развитието на човешките ресурси в сектор „Строителство“ може да се отбележи:

1. Пазарът на недвижими имоти е фактор със съществено значение за развитието на строителството, на него се срещат потребностите и интересите на инвеститорите и изпълнителите, в резултат на което се формират количествените и качествените параметри на системата от човешки ресурси в сектора.

2. Строителството на сгради е водещо в исторически план и е с основен принос за сегашното състояние на човешките ресурси в строителството. В бъдеще след осъществяването на големите инфраструктурни проекти то отново ще направлява стандартите в сектора.

3. Предстои промяна в професионално-квалификационната структура на човешките ресурси в строителството, продиктувана от технико-технологичния напредък и от вкусовете и предпочитанията на инвеститорите в жилищни недвижими имоти.

Основни изводи и тенденции за развитие на сектора – технологии и организационна структура:

- Ефектите от кризата за българското строителство не могат да се преодолеят бързо и това ще стане чрез реструктуриране по видове строителство или по пътя на технологичното обновление.
- Строителството е сектор с национална значимост и за да остане такъв, са необходими инвестиции във високопроизводителна техника и съвременни технологии. Това от своя страна е предизвикателство към качеството на човешките ресурси, заети в сектора.
- Оцеляването и просперитетът на българските строителни предприятия е от тяхната компетентност. Несъмнено строителство ще се извършва винаги, независимо дали икономиката е в криза или не. Изпълнението на приоритетите и целите на стратегия „Европа 2020“ ще доведе до засилване на инвестирането в човешки капитал и качество на труда.
- Българските строителни фирми трябва да потърсят начини за обединяване помежду си и със строителни компании от други страни. Това може да стане на технологичен принцип или по видове строителство за съвместно изграждане на ВиК системи, язовири, промишлени сгради, пътища, електростанции и др. Джойнт-венчърът ще даде възможност да се натрупа производствен опит, да се участва в търгове за мащабни обекти на международния строителен пазар, ще се акумулират средства, които ще помогнат за модернизирването на българското строителство и повишаването на качеството на труда в него.

3.5. ИЗВОДИ ЗА НАЛИЧНИТЕ И ОЧАКВАНИТЕ ДА СЕ ПРОЯВЯТ НОВИ ПРОФЕСИИ, СПЕЦИАЛНОСТИ И РАБОТНИ МЕСТА

Строителната индустрия е силно конкурентен бранш и бързото въвеждане на нови материали и технологии ще способства за нарастване на търсенето на по-добре развити умения. Това ще се наложи независимо от размера на строителния бизнес. Усъвършенстването на дадена група материали или на дадена технология не може да бъде основание за разкриване на нова специалност в училищата. По-скоро би следвало да се въведат нови дисциплини в учебната програма или да се осъвременят преподаваният материал. Появата или развитието на нов вид строителство в България обаче ще наложи необходимостта от обучение на лица със съответни знания, умения и компетентности.

В анализа до тук се вижда, че работните места със строителна специфика към момента са концентрирани в следните класове професии по НКПД:

- Клас 1 Ръководители;
- Клас 2 Специалисти;
- Клас 3 Техници и приложни специалисти;
- Клас 7 Квалифицирани работници и сродни на тях занаятчии;
- Клас 8 Машинни оператори и монтажници;
- Клас 9 Професии, неизискващи специална квалификация.

Анализът на описанията на всички професионални групи, включени в съответните класове професии, показва, че задълженията и компетенциите на професионалните групи са много добре синхронизирани с НКР. Според НКР знанията се определят като теоретични и/или фактологически, уменията биват познавателни и практически, а компетентностите – лични и професионални. Конкретните компетентности са: самостоятелност и отговорност, компетентности за учене, комуникативни и социални компетентности, професионални компетентности. Всички длъжности, включени в единичните групи, се заемат според НКПД при съответното образователно ниво и съответната степен на професионална квалификация, отговарящи на НКР.

Иновациите могат да се класифицират като продуктови, организационни, технологични и пр. Очакванията за поява на нови професии, специалности и работни места в близко бъдеще са свързани преди всичко с продуктите и технологичните иновации в следните области: използване на нови енергийни технологии, строителство на енергоефективни сгради, извършване на енергоефективни реконструкции в съществуващия сграден фонд и дизайна на сградите. В тази връзка промени се очакват преди всичко в класове 2, 3, 7 и 8. Най-сериозни те ще бъдат сред инженерните специалисти и техниците и други приложни специалисти. Промените в обхвата на компетенциите са свързани преди всичко с професионалните им компетенции за прилагане на съответните технологични системи.

Използването на нови енергийни технологии е заложено в енергийната стратегия на Република България до 2020 г.²⁸ Националната задължителна цел, която България трябва да постигне, е 16% от общото крайно потребление на енергия в страната през 2020 г. да бъде от възобновяеми източници. Енергията от възобновяеми източници има един основен недостатък – тя все още е значително по-скъпа в сравнение с енергията, произвеждана от конвенционални

²⁸ Вж. Енергийна стратегия на Република България до 2020 г. За надеждна, ефективна и по-чиста енергетика. www.mi.government.bg. Сайт на Министерство на икономиката и енергетиката.

източници и по традиционни технологии – въглища, природен газ, ядрено гориво. Това представлява бариера пред разпространението на възобновяема енергия по пазарен път и налага използването на различни схеми и механизми за подкрепата им, за да се привлече интересът на инвеститорите. Изграждането на нова енергийна инфраструктура и нови енергийни мощности за хидроенергия, геотермална енергия, слънчева енергия, енергия на приливи, отливи и вълни, вятърна енергия, твърда биомаса, биогаз е свързано с обучението на специалисти (инженери – проектантите, техници и квалифицирани работници) в тази област.

Строителството на енергоефективни (нискоенергийни, пасивни) сгради е съвременна тенденция, наложена от необходимостта да се пести енергия и същевременно да се опазва чиста околната среда. И в тази област ще се наложи актуализиране на компетенциите на основните участници в строителния процес – инженери, техници и квалифицирани работници, но имайки предвид, че строителството се основава на вече познати принципи, едва ли ще се стигне до поява на нови професии, специалности и работни места.

В областта на енергоефективните реконструкции на съществуващия сграден фонд съвременна насока е прилагането на интелигентни енергоефективни решения, което ще предизвика промени в учебните програми и практическото обучение на техниците и квалифицираните работници.

Дизайнът на сградите също е актуално направление в строителството. В подкрепа на тази прогноза е и проучването на компетенциите на работната сила от сектор „Специализирани строителни дейности” за 2012 г., в което специалистите, разработили материала, посочват като една от най-търсените в бъдеще специалности тази на фасадните инженери. Тя изисква „много сериозни и задълбочени познания за различните фасадни системи, за тяхната статика, структура, съответните изчисления и закрепване”²⁹. Аналогични изисквания, но в по-малък обхват, биха могли да се формулират по отношение на компетенциите на техниците и работниците, работещи по тези системи.

Друго съвременно явление е фасилити мениджмънтът, но той е свързан предимно с управлението и поддръжката на недвижимите имоти, т.е. попада в обхвата на сектор „Операции с недвижими имоти”, поради което не представлява иновация с непосредствено приложение в строителството.

Основни изводи и тенденции за новите професии, специалности и работни места:

- В НКПД е предвидена длъжност „Инженер, хидроенергийно строителство”. Би могло да се предложи наименованието на длъжността да не ограничава нейното приложение и да се промени в „Инженер, технолог – енергийно строителство”.
- В НКПД да се въведе длъжността „Техник, енергийно строителство”.
- Да се въведе нова длъжност в НКПД – „Фасаден инженер”.
- Учебните програми за обучението на кадри по строителство, свързано с използване на нови енергийни технологии, енергоефективни сгради и дизайна на сградите да се актуализират ежегодно с участието на компетентни институции – КСБ, БСК и др.

²⁹ Вж. Секторен анализ на компетенциите на работната сила в сектор „Специализирани строителни дейности”. КСБ, 2012, с. 22.

3.6. ДЕФИНИРАНЕ НА ДЕФИЦИТНИ ПРОФЕСИИ И СПЕЦИАЛНОСТИ В СЕКТОРА

В условията на икономическа криза, при намаляващо производство и заетост е трудно да се говори за дефицитни професии и специалности в сектор „Строителство”. Ако има дефицит, той се отнася до знанията, уменията и компетенциите на заетата и свободната работна сила. На пазара на труда има достатъчен резерв от работна сила със строителни специалности.

Както правилно се отбелязва в анализа, посветен на сектор „Специализирани строителни дейности”, тенденцията „по отношение на организационната структурата на предприятията и начинът на предоставяне на продукти и услуги на обектите е в посока запазване на сегашния начин на работа. В малките и микропредприятията се наблюдава съвместяване на няколко дейности (длъжности) от едни и същи наети лица.”³⁰ Стремелът на работодателите е да минимизират разходите си за издръжка на предприятията и подборът при съкращения на персонал е един от най-често прилаганите похвати. В резултат на това на работа остават лица с многопрофилни умения, които могат да се справят добре с различни задачи, т.е. подборът на персонал се извършва по естествен път.

Класовете персонал в сектора, в които по принцип може да се потърсят някакви дефицити, са: Клас 1 Ръководители; Клас 2 Специалисти; Клас 3 Техници и приложни специалисти; Клас 7 Квалифицирани работници и сродни на тях занаятчии.

Ръководителите в строителството изпълняват следните основни задачи: разчитат архитектурни планове и спецификации; координират трудови ресурси и доставянето на материали, машини, съоръжения и оборудване; преговарят със собственици на сгради, строителни предприемачи и подизпълнители, за да се гарантира изпълнението на даден проект в срок и в рамките на определения бюджет; изготвят оферти и договори; разработват и внедряват координирани работни програми за строителни обекти; осигуряват спазването на строителното законодателство и стандартите за работа, качество, разходи и безопасност; организират представянето на строителни планове пред съответната местна администрация; ръководят строителните работи по договор или специализирани строителни услуги, извършвани от подизпълнители; осигуряват строителния надзор от съответните компетентни органи; изготвят и управляват бюджети, контролират разходи и осигуряват ефективно използване на ресурсите; контролират подбора, обучението и работата на персонала и подизпълнителите. Както се вижда, работата на ръководителите изисква прилагането на всички видове компетентности, изброени в НКР и респ. в т. 3.5 на настоящия анализ. Тук трябва да се отбележи, че по-голямата част от ръководителите в строителството ги притежават в резултат на дългата си практика. Най-добре те са подготвени в областта на техническата страна на производството. В най-голяма степен им липсват икономически познания, както и познания по мениджмънт. Голяма част от решенията се вземат интуитивно или на емоционална основа, без преценка на реалната ситуация и анализ на тенденциите на пазара, което е предпоставка за допускане на грешки.

Специалистите в строителството са заети в две основни единични групи – архитекти и строителни инженери. **Архитектите:** разработват или усъвършенстват архитектурни теории и методи; инспектират строителни обекти и консултират клиенти, ръководители и други заинтересовани лица за определяне на вида, стила и размера на проектираните сгради и

³⁰ Вж. Секторен анализ на компетенциите на работната сила в сектор „Специализирани строителни дейности”. КСБ, 2012, с. 29.

измененията на съществуващи сгради; осигуряват информация за дизайн, материали и срокове за строеж; изготвят проектна документация, включително скици и чертежи и интегрират структурни, механични и естетически елементи към окончателния архитектурен проект; изготвят спецификации и договорни документи, предназначени за строители и изготвят оферти от името на клиентите; установяват необходимите контакти, за да осигурят изпълнението на проекта относно стил, цена, срокове и съответствие със законодателството; идентифицират и намират най-доброто решение относно функционалността и интериора на сградите и изготвят необходимите проекти, чертежи и планове; контролират строителни или възстановителни работи за осигуряване на съответствие със спецификациите и стандартите за качество; съветват и се консултират с други специалисти. **Строителните инженери:** проучват, разработват или усъвършенстват теории и методи, свързани със строителните съоръжения; съветват за или проектират строителни съоръжения като мостове, язовирни стени, докове, пътища, летища, железопътни линии, канали, тръбопроводи, системи за отпадъчни води и за контрол на дебита на водата, промишлени сгради и други подобни; определят и специфицират методи за изграждане, материали и стандарти за качество и управляват строителната дейност; изготвят системи за контрол за да осигурят ефективно функциониране на строителните съоръжения, както и за безопасност и опазване на околната среда; организират и управляват поддържането и ремонта на съществуващи строителни съоръжения; анализират състоянието на почвата и скалите от натиска на проектираните строителни съоръжения и фундаменти; анализират издръжливостта на строителните съоръжения и тестват състоянието и стабилността на материалите, използвани за тяхното изграждане. Общата преценка за компетенциите на тези две единични групи е положителна. Дефицити ще се проявят в бъдеще, ако се реализират прогнозите в т.3.5, свързани с използването на нови енергийни технологии, строителство на енергоефективни сгради, извършване на енергоефективни реконструкции в съществуващия сграден фонд и дизайн на сградите.

Техници и приложни специалисти в строителството са **строителните техници**. Те: изпълняват или подпомагат лабораторни тестове на почви и строителни материали; осигуряват техническа помощ, свързана със строителство на сгради и други съоръжения, проучвания и изготвяне на доклади; осигуряват съответствие със спецификации, закони и наредби, поддържат необходимите стандарти за материали и работа; прилагат технически знания за принципи и практики в строителството на сгради и съоръжения; подпомагат изготвяне на подробни изчисления за количества, разходи за материали и работна сила съгласно проектни спецификации; организират поддържане и ремонт на сгради и строителни съоръжения; контролират спазване на строително законодателство, планове, спецификации, стандарти и правила за качество и безопасност по време и след изграждане на сгради и строителни съоръжения; проверяват промишлени предприятия, хотели, кина и други сгради и съоръжения за определяне и консултиране относно рискове от пожари и тяхното ограничаване; дават консултации относно инсталиране на пожароизвестителни и дъждовални (спринклер) системи, използване на подходящи материали при строителство за намаляване на риска от пожари и щети. Логично, по-голямата част от компетенциите им са свързани с техническата страна на производството. Това предполага наличието на добри теоретични познания и практически опит. Текущото състояние на тази единична група може да се окаже като адекватно на съществуващите организационни и технически условия. Строителните техници се запознават своевременно с нормативната материя, стандартите и новите материали в строителството, защото професията им го изисква. Както при строителните инженери, дефицити при тях може да се очакват в областта на съвременните насоки на развитие на сектора.

Квалифицираните строителни работници: строят, поддържат и ремонтират сгради и други конструкции с използване на традиционни и/или модерни строителни технологии; изграждат и ремонтират фундаменти, стени и други конструкции от тухли, камъни и подобни материали; изграждат стоманобетонни конструкции и съоръжения, както и дообработват циментови повърхности; режат, оформят, монтират и поддържат дървени конструкции и принадлежности; изпълняват разнообразни задачи, свързани със строителството и поддържането на сгради. В някои случаи към задълженията им се включват и задачи по осъществяване на контрол на други работници. Те прилагат специфични технически и практически знания и умения. Компетентното упражняване на повечето от професиите в този клас изисква минимум първо образователно и квалификационно ниво, съгласно нивата, описани в Методологичните бележки по прилагането на НКПД. Работата се извършва на ръка или с помощта на ръчни или други инструменти, които се използват, за да намалят физическото усилие и времето за изпълнението на специфични работи, както и за да се подобри качеството на продукцията. Работата изисква познаване на всички етапи на производствения процес, на използваните материали и инструменти и на естеството и предназначението на крайната продукция. Текущото състояние на квалифицираните строителни работници може да се оцени като задоволително, имайки предвид извършените съкращения и съответен подбор в предприятията. Основните дефицити са в теоретичните познания за осъществяване на дейността, четенето и интерпретирането на проектна документация и знанията за безопасност и здраве при работа. Последният дефицит има решаващо значение за неумението да се оценяват правилно рисковете при работа, за многобройните травми и смъртни случаи в сектора.

Основни изводи и тенденции за дефицитните професии, специалности, умения и компетенции:

1. Необходимо е ръководителите в строителството да се стремят да усъвършенстват знанията и уменията си по икономика и мениджмънт. Най-подходяща форма за това са следдипломните квалификации, осъществявани от центровете за следдипломна квалификация във висшите училища, а също така участието в семинари, курсове, конференции и пр.
2. Специалистите в строителството следва да повишават компетенциите, свързани с използване на нови енергийни технологии, строителство на енергоефективни сгради, извършване на енергоефективни реконструкции в съществуващия сграден фонд и дизайна на сградите, като най-подходящи форми за това са самостоятелното учене и участието в семинари, курсове и конференции.
3. Строителните техници също трябва да повишават компетенциите си в областта на новите технологии и направления в строителството. Подходяща форма за това са курсовете, организирани от звената на НАПОО.
4. Необходимо е строителните предприятия да работят в посока повишаване на общообразователната и специална подготовка на квалифицираните работници, както и в областта на здравословните и безопасни условия на труд. Подходящи форми за това са вътрешните и външните курсове, наставничество, консултиране, самостоятелна подготовка и др. Повишаването на компетенциите следва да се обвърже със заплащането на труда.

Раздел 4. СТРАТЕГИИ И ПОДХОДИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ И МОТИВИРАНЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ, ПОВИШАВАНЕ КОМПЕТЕНЦИИТЕ НА РАБОТНАТА СИЛА

4.1. СТРАТЕГИИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ДЕФИЦИТИТЕ В ЧОВЕШКИЯ КАПИТАЛ

4.1.1. ПОЛИТИКИ И СИСТЕМИ НА УПРАВЛЕНИЕ, ЗАПЛАЩАНЕ И СТИМУЛИРАНЕ (ВКЛ. ИЗСЛЕДВАНЕ НА НАЛИЧНИ И СЪЩЕСТВУВАЩИ ЗА СЕКТОРА КОМПЕТЕНТНОСТНИ МОДЕЛИ НА НАЦИОНАЛНО НИВО)

Чрез политиката по управление на човешките ресурси компаниите изразяват намеренията си в областта на трудовите отношения³¹. Тя може да бъде под формата на официален документ, а може да се основава и на наложените в организацията ценности, традиции, организационна култура. Всяко строително предприятие притежава собствена политика в областта на управлението на човешките ресурси.

На основата на политиката се обосновават стратегиите за нейната реализация. Съвсем ясно преди повече от 20 години Р. Пипер и К. Рихтер фиксират съотношението в процесите по планиране във фирмите: „Стратегията е средство, защото дефинирането на целите, които се опитва да следва стратегията, попада в областта от задачи на фирмената политика. Както стратегията е средство за прилагане на фирмената политика, така тактиката е средство за реализиране на стратегията.“³²

Политиката за управление на човешките ресурси в строителните предприятия е насочена към постигане на такова състояние на системата, което би допринесло за най-доброто изпълнение на техните цели. Тук става въпрос не само за бъдещото ѝ състояние, а и за настоящото. Особено внимание в нея се отделя на структурните характеристики на работната сила (по категории персонал, структурни звена, равнище на образование, възраст, равнище на квалификация и т.н.). Също така голямо внимание се отделя на трудовите отношения и социалнопсихологическия климат. Политиката по управление на човешките ресурси е част от общата политика на предприятието, но същевременно е и относително самостоятелна. Тя отчита възможностите за адаптиране към измененията във външната среда.

Политиката за управление на човешките ресурси в строителните предприятия намира и конкретен израз като основа за осъществяване на стратегическите и тактическите ходове във връзка с:

- определянето на потребностите, набирането, подбора, наемането, освобождаването на персонал;
- развитието на човешките ресурси – обучение, квалификация, преквалификация, управление на кариерата;
- използването на човешките ресурси;

³¹ За повече подробности вж. Владимирова, К. Стратегическо управление на човешките ресурси. София: Изд. на Нов български университет. 2009, с. 126-129.

³² Пипер, Р., К. Рихтер. Мениджмънт. Управлението на прехода. София, 1993, с. 37.

- оценяването, стимулирането и мотивацията;
- изграждането на системи за заплащане и стимулиране;
- подобряването на условията за труд;
- развитието на комуникациите и екипната работа;
- усъвършенстването на трудовите отношения и пр.

Прилаганите към средата на 2013 г. политики по управление на човешките ресурси в българските строителни предприятия са съобразени с икономическата реалност, т.е. те отчитат характеристиките на външната среда. Всяка година след 2009 г. у нас се възлагат надежди за излизане от кризата, едва ли не всяка настояща година е последната кризисна. Оказа се обаче, че кризата е по-тежка и продължителна от всички, преживени досега в новата икономическа история на страната. Едновременно с това строителните фирми са длъжни да се съобразяват и с технологичните новости.

Политиката по управление на човешките ресурси на строителните предприятия понастоящем е насочена преимуществено към спазване на трудовото законодателство, задържане на най-успешните кадри от всички професионални класове и съкращения на нископродуктивните работници и служители. Работодателите са в по-изгодна позиция. Наемният персонал е притиснат от проявленията на кризата и няма особено голям шанс да намери по-добре платена работа в конкурентни български фирми. Също така са малки шансовете за реализация в южноевропейските страни. Като възможни дестинации се очертават Средна, Западна и Северна Европа, както и Америка. Несигурността и неудобствата, свързани с преместване и търсене на по-високоплатена работа обаче играят ролята на възпиращ фактор в тази връзка.

Макар и с намалели финансови възможности, голяма част от строителните предприемачи в нашата страна подпомагат парично образователните институции в областта на строителството. Освен това те предоставят техническа документация и информация на ученици и студенти при изготвяне на курсови и дипломни работи, осигуряват възможности за провеждане на учебни стажове. Над 80% от тях са критично настроени към ефективността на образователната система и системата за професионална квалификация у нас. Посочените проблеми в тази насока са изключително разнообразни и обхващат цялата образователно-квалификационна верига – липса на добра практическа подготовка, липса на подготовка по новите методи и материали в строителството, липса на добре подготвени преподаватели и на подходящи ЦПО и др. В българските строителни предприятия самостоятелно или в съчетание с някоя друга се използват почти всички известни форми на ППО – външни и вътрешни курсове, ротация на работното място, инструктиране, демонстриране и др.

Важна роля за осъществяване на възприетата политика по управление на човешките ресурси играе политиката по заплащане и стимулиране. Трудовото възнаграждение има изключително важно значение за резултатите от труда, за успехите на всяка фирма. То мотивира работещите, има съществено значение за регулирането на трудовите отношения и за обвързване интересите на предприятието с интересите на работещите в него. Възнаграждението за положения труд включва всички видове плащания, които наетите лица получават за работата си в организацията. Към него се отнасят работната заплата и доплащанията към нея, плащани директно или индиректно, в пари или в натура.

Управлението на работната заплата в строителните предприятия се основава на следните няколко фактора:

1. задължителните разпоредби на закона и нормативните актове на правителството в областта на трудовото възнаграждение;
2. споразуменията между синдикатите, държавата и работодателите на национално, браншово и териториално равнище;
3. колективният трудов договор в организацията и вътрешните правила за организация на работната заплата.

С организацията на работната заплата всяка фирма си поставя някакви конкретни цели, по-важните от които са следните:

1. да задържи работниците и служителите с подходящи качества като им предостави приемливо за тях възнаграждение;
2. да привлече на работа в предприятието необходимите нови работници и служители;
3. да възнагради трудещите се за тяхната лоялност, опит и постижения в трудовия процес в съответствие с техните очаквания;
4. да съдейства заедно с другите мотивационни фактори за интегрирането на работниците и служителите с фирмата, за пълноценно реализиране на реалните им възможности.

Решаването на тези задачи е предпоставка за успешното функциониране на строителното предприятие и се проявява чрез вътрешните правила за организация на работната заплата, които всяко строително предприятие си създава. В тях се посочва начинът, по който се образуват средствата за работна заплата, индивидуалната работна заплата на работниците и служителите, случаите, в които те се премират или санкционират и други проблеми, свързани с нея.

В нормативната материя у нас при заплащането на труда на строителните работници и специалисти не се предвиждат специални доплащания към основната работна заплата заради спецификата на строителната дейност. Трудът в строителството се категоризира в трета категория, т.е. като на масата заети в националната икономика. Там, където условията на труд се различават и са по-лоши от нормалните, се формира по-висока основна работна заплата или се изплащат допълнителни възнаграждения по силата на Кодекса на труда и нормативни актове на Министерския съвет, независимо дали става въпрос за строително или друго предприятие. За да бъдат изплатени тези допълнителни възнаграждения, те първо трябва да бъдат договорени с колективния или индивидуалните трудови договори, тъй като нормативните актове посочват само минималните защитни норми, под които не може да се слезе. Такива възнаграждения са например за извънреден труд, за продължителна работа, за работа през официални празници, за нощен труд и пр.

При работа в условията на пазарната икономика строителните предприятия имат изключителна самостоятелност при изграждането на системите си за възнаграждение. Те осъществяват тази своя дейност при спазване на нормативната уредба и договореностите, постигнати в колективните трудови договори. Докато при плановата икономика държавата държеше в свои ръце паричния ресурс на страната и определяше принципите за организация на заплащането, сега тя определя само минималната работна заплата за страната и минималните защитни норми при някои от доплащанията.

Трудът на преобладаващата част от строителните работници и специалисти е сложен труд, който изисква определена предварителна подготовка. Създаването на работна сила със специфични знания и навици изисква по-големи разходи, струва повече работно време и затова има по-голяма стойност от простата работна сила.

В строителството исторически са се утвърдили две основни форми на заплащане на труда на работниците и служителите: сделна и повремна. Голяма част от работниците в строителните организации сега получават своето възнаграждение на базата на сделната форма на заплащане на труда. От същността на тази форма проличава, че при нея величината на работната заплата е в пряка зависимост от производителността на труда. Този факт е и главната положителна страна на сделната форма на заплащане на труда и благодарение на него тя получи широко разпространение. Като се поставя величината на работната им заплата в зависимост от произведената продукция, се стимулират работниците да повишават производителността на труда, използвайки всички резерви на производствения процес – пълното експлоатиране на техниката, приложение на адекватни форми на организация на труда, уплътняване на работното време, повишаване на квалификацията и т.н. Практическото изчисляване на работната заплата по тази форма се основава на разделението на отделните строително-монтажни процеси в зависимост от тяхната сложност и на работниците в зависимост от тяхната квалификация. Основната част от персонала в управлението на строителните организации, в обслужващите стопанства, а така също и някои работници от спомагателното и основното производство, на които не може да се отчете и измери точно извършената работа, получават работна заплата по повремнатата форма на заплащане на труда.

Механизацията и автоматизацията, навлизането на нови технологии постепенно ограничават възможността на работниците да влияят върху количеството произведена от тях продукция. По тази причина в строителството постепенно започва процес на преминаване към повремно заплащане. В някои по-развити страни повремнатата форма се прилага в много сектори за всички работници, в това число и в строителството. При повремнатото заплащане на труда на производствените работници и на управленските кадри тежест придобива качеството на техния труд, което намира отражение в квалификационната степен, която притежават.

Както сделната, така и повремнатата форма на заплащане на труда се прилагат у нас в редица разновидности (системи), при които крайната работна заплата на работниците и служителите се оформя освен чрез количеството и качеството на вложения труд и с помощта на ред други показатели, стимулиращи техните усилия в една или друга посока. Сделната форма на заплащане на труда на строителните работници у нас се прилага в следните най-често срещани разновидности, известни в практиката като отделни системи: пряка сделна, сделно-прогресивна, сделно-премиална, акордна и акордно-премиална. Повремнатата форма на заплащане на труда се прилага в строителството у нас в две главни разновидности: обикновена повремна и повремно-премиална система.

Политиката и системата за стимулиране на персонала съдържат мотивиращите послания от ръководството към персонала, които отговарят на интересите на фирмата. Работниците и служителите от своя страна също имат свои потребности и интереси, свои очаквания, ценностна система. Те сравняват своите интереси и очаквания с посланията на мениджмънта, като отразяват неговите интереси и в съответствие с това дали те се покриват, доколко се покриват или въобще не се покриват, избират своето поведение в трудовия процес.

Изграждането на система за стимулиране в строителното предприятие се основава на разбирането, че колкото по-голяма е степента, в която интересите на работниците и специалистите се доближават до интересите на организацията, толкова в по-голяма степен поведението им ще съдейства за реализирането на стратегическите цели и обратно. От гледна точка на мотивационните характеристики на личността и колектива в строителното предприятие най-благоприятната ситуация за просперитета му е тази, при която е създадена

такава система за въздействие върху кадрите, че те да идентифицират своите интереси с интересите на предприятието.

В основата на системата за стимулиране на персонала в строителното предприятие безспорно са целите на предприятието и оценката за мястото на персонала при тяхното реализиране. Наред с това обаче много важно е:

- Тези цели да са ясно поставени. Те трябва да се декомпонират и да се конкретизират за отделните звена, отдели, цехове, бригади, работници и специалисти. Целите на всички равнища трябва да са ясни, конкретни, изпълними.
- Ръководителите да познават материалните и духовните потребности и интереси на работниците и специалистите, тяхната ценностна система, както и приоритетността на отделните групи от потребности.
- Да се подберат онези стимулиращи въздействия върху работниците и специалистите, които биха довели до желаното поведение в трудовия процес.
- Да се разработят такива принципи, правила, изисквания, критерии и процедури за използването на отделните мотивиращи въздействия, които биха породили желаното поведение на работниците и специалистите.

Системата за стимулиране в строителството у нас не е достатъчно добре развита. Ръководствата на строителните предприятия не се стремят към разнообразяване и усъвършенстване на формите на стимулиране основно поради това, че на по-голямата част от строителните работници се заплаща по сделни системи, които по своята същност са стимулиращи. Освен това в условията на икономическа криза предприятията са в лошо финансово състояние и не могат да си позволят лукса да изплащат стимулиращи добавки, а в същото време кадрите са поставени под натиска на трудовия пазар и са принудени да работят усърдно и ефективно.

Повечето строителни мениджъри у нас приемат, че хората знаят какво се иска от тях, само че не си правят труда да им го кажат по такъв начин, че те да го разберат. Те оставят хората да действат сами, не ги стимулират и след това ги държат отговорни за желаните, но непостигнати резултати. В ежедневната си дейност ръководителите допускат редица слабости, най-често срещаните от които са:

- възприемане на тезата, че по-високото възнаграждение неминуемо ще доведе до по-добра мотивация за работа;
- подценяване на възможностите или надценяване на способностите на кадрите;
- допускане на несъответствие между изискванията на длъжността и качествата, знанията, уменията на изпълнителите;
- пренебрегване на прекия контакт между ръководители и подчинени;
- пренебрегване на неформалните канали за информация или неизползването им при управлението на персонала;
- пренебрегване на нематериалните стимули.

За да се изгради работеща система за стимулиране в съвременните условия, е необходимо ръководителите от най-високо ниво, респективно – управителят, до низовите ръководители – бригадири и технически ръководители да познават добре психиката на работниците, за да могат да подберат подходящите средства за въздействие. Имайки предвид нагласите и манталитета на българските граждани, внимание заслужават намеренията и действията на

стопанското ръководство, насочени към системите на заплащане, осигуряването на собствено жилище и сигурността на работното място. Чрез тях може да се генерира мощен стимулационен потенциал.

Известно е, че българските граждани особено много ценят притежанието на собствено жилище. Поради характера на своята дейност строителните фирми могат да предложат такива условия, респективно стимули (придобиване на жилище на преференциални цени, разсрочване на плащанията за дълъг период от време и др.), които са трудно постижими за предприятията от другите сектори на икономиката.

Много важен момент за всеки работещ е сигурността му за запазване на неговото работно място. Стабилните фирми правят опити за гарантиране заетостта на персонала си. Извършените разходи за осигуряване на постоянна заетост се компенсират с по-голямата продуктивност на тези кадри, на които им е гарантирана пълна заетост. Постоянна заетост може да се постигне: чрез осигуряване на поръчки за цялостна ангажираност на производствените мощности (идеалният случай); чрез провеждане на някои организационни мероприятия като например пренасочване на работниците на резервни работни места (допълнителни или съществуващи производства); разработване програми за преквалификация (усвояване на втори професии); работа на непълна работна седмица; ограничаване приема на нови работници; временно освобождаване от работа със заплащане и др.

Освен посочените, в практиката широко се използват и други възможности за материално стимулиране като:

- предоставяне на служебен автомобил, служебен телефон и служебен преносим компютър;
- предоставяне на бонуси при постигане на определени резултати;
- предоставяне на фирмен потребителски заем;
- отпускане на суми за рожден ден, Великден, Коледа, Деня на строителя;
- предоставяне на стипендии на работници или служители-студенти;
- частично или изцяло заплащане на свободен наем;
- предоставяне на карти за почивка и СПА процедури;
- поемане на всички разходи при фирмени пътувания и командировки и пр.

Изграждането на системата за стимулиране в строителното предприятие се основава на някои принципи, най-важните от които са:

- съобразеност на стимулите с целите на предприятието;
- еднакво отношение към всички работници и служители;
- гъвкавост при прилагането на стимулите;
- конкретност, т. е. конкретна награда за конкретен принос;
- яснота и разбираемост на системата.

В тази система стимулът следва действието, а не обратното, т.е. кадрите на фирмата предварително са запознати какво ще последва след техните действия. Залага се на информираността им. Критериите за налагане на поощренията и санкциите, както и формата и величината на стимула са известни на всички и са съобразени с финансовото състояние на предприятието.

Що се отнася до съществуването на компетентностни модели в строителните предприятия, би могло да се каже, че това название е твърде претенциозно спрямо българската практика. То съдържа психологически и поведенчески аспекти, които в много малко случаи се контролират и вземат под внимание от висшия мениджмънт на българските строителни фирми.

За понятието „компетентностен модел” е сполучливо следното определение и следващите го пояснения: „Съвкупност от компетенции, описващи поведения на ниво бранш, професия, организация, функционално направление, дейност или функционално звено в организация. Компетентностният модел описва желани поведения, обвързани с конкретни ценности, цели или корпоративна култура, водещи до ефективно трудово представяне и постигане на желани резултати. Компетентностният модел е създаден на базата на специфични изисквания на дадените бранш, организация, функционално направление или функционално звено, отразява целите му и изисква практическа реализация на замисъла на създаването му”³³. Важно допълнение прави Т. Томов: „Компетентностните модели описват как искате Вашите работници и служители да се представят, не какво искате да правят, а как искате да го правят.”³⁴

Както на национално, така и на организационно ниво не може да се говори за съществуването на компетентностни модели в този смисъл, който имат предвид теоретичите. Както беше посочено в т. 3.3.2.2, на национално ниво в строителството съществуват ДООИ, които описват общите и специфичните компетенции, които трябва да притежават завършилите своето обучение лица. В отделните предприятия от бранша се разработват длъжностни характеристики, които представляват списък от задълженията при работа на дадено работно място. В двата вида документи обаче се отделя внимание изключително на така наречените технически („твърди”) компетенции, които определят специфичните професионални умения и способности – какво служителите следва да знаят и умеят, за да вършат работата си ефективно. На поведенческите („меки”) компетенции, които определят начина, по-който компанията очаква да се държат нейните служители, за да постигнат високо ниво на представяне и много добри резултати (емоционална интелигентност, комуникативност, резистентност към промяна, проактивност, екипност, умения за вземане на решения, ориентираност към постижения, умения за мотивиране, лидерство и др.) никой от тях не залага.

Ако за целите на настоящия анализ компетентността на персонала се определи като съвкупност от знания, умения и способности за изпълнение на задълженията, произтичащи от целите на организацията и от конкретно заеманата длъжност, то става ясно, че преценката на необходимото ниво на компетентност на служителите е отговорност на ръководителя на организацията. Негови задължения в този случай стават: включването на конкретни изискванията за компетентност, необходима за всяка длъжност, в длъжностните характеристики, които следва да бъдат връчени на служителите; възлагането на извършване на периодични анализи относно изискващите се знания и умения за всяка длъжност, въз основа на които да се разработват периодични планове за обучение на служителите; обосноваването на необходимата компетентност на лицата, заемачи ръководни длъжности, предвид задълженията и отговорностите им; осигуряването на възможности за развиване на необходимите знания и умения и на подходящи програми за обучение.

³³ Георгиева, П. Изграждане на компетентностен модел за управление подбора на човешки ресурси. Сп. Икономически алтернативи, брой 6, 2009, с. 142.

³⁴ Томов, Т. Разработване на компетентностни модели, или какво поведение е необходимо за успешно трудово представяне. www.trudipravo.bg.

Тук е подходящо да се представят основните принципи³⁵, гарантиращи полезността на компетентностните модели за компанията:

1. Компетентностните модели трябва да обхващат не повече от 6-12 компетенции.
2. Компетенциите трябва да показват (демонстрират) реални, практически изпълними поведения, съобразени с нейната специфика и култура. Те трябва да бъдат недвусмислени, разбираеми, познати и приети като стандарт за добро представяне, да подлежат на сертификация.
3. Поведенията, характеризиращи компетенциите, трябва да подлежат на наблюдение, измерване и оценяване.
4. Компетенциите трябва да бъдат свързани с организационната перспектива, с приоритетите и визията за бъдещето на организацията.
5. Компетенциите трябва да присъстват във всички управленски актове и политики.

4.1.2. ИНВЕСТИЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

Инвестициите в развитие на човешките ресурси в сектор „Строителство” на практика много трудно биха могли да бъдат отделени от общия размер на разходите за човешките ресурси на страната. Инвестиции се извършват за всички възрастови групи, за заети и безработни. Инвестициите в развитие на човешките ресурси на практика представляват инвестиции в човешки капитал. Може да се приеме, че всеки разход на който и да е от инвеститорите, насочен към подобряването на образователните, професионално-квалификационните, физическите, психическите, културните и прочие качества на отделния индивид, на човешките ресурси на обществото и в частност на работната сила, следва да се приема като своеобразна форма на инвестиране в човешки капитал и това има значение за икономиката като цяло и в т.ч. за сектор „Строителство”. Инвестициите в човешки ресурси са ориентирани в следните основни направления: общо и професионално образование и професионално обучение, социално осигуряване и социално обслужване, здравеопазване, спорт, почивно дело и туризъм, култура.

Образованието и професионалното обучение, квалификацията и преквалификацията безспорно са ключови области на инвестиции в човешки ресурси. Те дават възможност за правилна професионална ориентация на младото поколение, за изграждане на универсални и специфични трудови умения, за приспособяване на знанията и уменията на зетите и безработните лица към потребностите на икономиката.

Инвестициите в социалното осигуряване и социалното обслужване са израз на загрижеността на обществото към хората в трудоспособна и извънтрудоспособна възраст, което е важна предпоставка за формиране и поддържане на високо качество на работната сила. Те осигуряват спокойствие и социална стабилност на отделните лица и техните семейства, а също така допринасят за развитието на социалната кохезия, за намаляването на бедността и социалното изключване.

Инвестициите в здравеопазването, в спорта, почивното дело и туризма осигуряват здравето на подрастващото поколение, добър жизнен статус и работоспособност на работниците и служителите, а това е съществена предпоставка за полагане на труд с високо качество.

³⁵ Пак там.

Инвестициите в култура имат за цел издигането на интелектуалното равнище и творческия потенциал на нацията.

Посочените форми на инвестиране са обект на разглеждане и планиране в програмните документи за развитието на ЕС, приети от различни негови институции.

Всички автори, които пишат по проблемите на човешкия капитал, са единодушни, че основните инвеститори в тази насока са отделните личности и техните семейства, работодателите и публичната (държавната и общинската) власт. Освен тях инвестиции в човешки капитал се осъществяват от някои благотворителни организации, фондове на неправителствени организации за сметка на дарения, международни безвъзмездни помощи и др. Следователно, в зависимост от източниците на финансиране, най-общо инвестициите могат да се разделят на обществени (публични) и частни. Логично е всички инвеститори да очакват възвращаемост на вложените средства чрез реализирането на някакви икономически и/или социални ефекти. Един от тях е повишаването на качеството на индивидуалния и обществения труд. Тук може да се посочи още, че независимо какъв е източникът на инвестиции, ползата от тях е за всеки от трите основни групи инвеститори (гражданите, работодателите, властта) и за икономиката.

Най-големият инвеститор в развитието на човешките ресурси е публичната власт. Важен индикатор за инвестициите в човешки капитал е състоянието на разходната част на държавния бюджет. Тя дава представа за възможностите и приоритетите на правителството да инвестира в различни направления, в т.ч. в човешки капитал. Финансирането на публичните инвестиции в човешки капитал се осъществява чрез КДБ, който включва бюджетите на различни институции. Според методологията на НСИ³⁶ той представя данните за правителствения сектор и обхваща републиканския бюджет, бюджетите на социалното осигуряване, НС, съдебната власт, общините, висшите училища с правителствено финансиране, Българската академия на науките, Българското национално радио, Българската национална телевизия, Предприятие за управление на дейностите по опазване на околната среда и всички извънбюджетни сметки и фондове.

Разходите на КДБ през периода 2008-2011 г. у нас бележат тенденция на непрекъснато повишение. През отделните години те са както следва: 2008 г. – 25 323. 4 млн. лв.; 2009 г. – 25 666. 9 млн. лв.; 2010 г. – 26 085.7 млн. лв. ; 2011 г. – 26 087.4 млн. лв.³⁷ От представените данни може да се пресметне, че номиналното нарастване за целия период е едва 3%. Причината за това се крие в настъпилата през 2008 г. световна икономическа и финансова криза, в резултат на което намаляват възможностите на бюджета.

Таблица 32 Бюджетни разходи за формиране на човешки капитал в Р. България (2008-2011 г.)

Показател	Година	2008	2009	2010	2011
Бюджетни разходи – млн. лв.		14 304.4	15 338.2	15 966.9	16 306.5
% от БВП		21.3	23.1	22.7	21.7
% от разходите на КДБ		56.5	59.8	61.2	62.5

Източник: Доклад по отчета за изпълнението на държавния бюджет на република България за 2008, 2009, 2010, 2011 г. Вж. www.minfin.bg - сайт на Министерство на финансите.

³⁶ Вж. www.nsi.bg. Сайт на НСИ. Държавна финансова статистика. Разходи на консолидирания държавен бюджет по функции към 31.12. Методология.

³⁷ По данни от НСИ и Доклад по отчета на държавния бюджет на република България за 2008, 2009, 2010, 2011 г. Вж. www.minfin.bg - сайт на Министерство на финансите.

Що се отнася до общите бюджетни разходи, свързани със създаването на човешки капитал в Република България за периода 2008-2011 г. (вж. таблица 32), те растат непрекъснато в парично изражение, като нарастването в края на периода е с 2 млн. лв. или с 14%.

Относителният им дял варира през годините. Вариацията в процентно изражение спрямо БВП е едва 1.8 пункта, но спрямо разходите на КДБ е доста по-чувствителна – 6 процентни пункта. След 2008 г. се наблюдава постоянно нарастване на относителния дял на разходите в КДБ и този факт се дължи основно на функциите „Здравеопазване“ и „Социално осигуряване, подпомагане и грижи“. Оттук могат да се направят негативни изводи относно състоянието на трудовия пазар, жизненото равнище и здравното състояние на населението.

Инвестициите в системата на здравеопазването се извършват от всички инвеститори. Една от основните социални отговорности на държавата е прилагането на държавната политика в сферата на здравеопазването и предоставянето на достъпни, качествени и ефективни здравни услуги за населението. Поради това чрез КДБ тя финансира строителство и оборудване на лечебни заведения, центровете за спешна медицинска помощ, осигуряването на животоподдържащи и животоспасяващи лекарства и медицински изделия, диагностично-консултативната и лечебна дейност в лечебните заведения, заплатите и осигурителните вноски на персонала в детските ясли и детските кухни, разходите за здравни кабинети в детските градини и училища и т.н. Работодателите обикновено извършват разходи за профилактика и здравно обслужване на своите работници и служители, а също така за здравно осигуряване. Работниците и служителите и домакинствата най-често заплащат лекарства, лекарска помощ, курортно лечение и възстановяване, правят доброволни здравни осигуровки и застраховки. Както може да се предположи, и в здравеопазването най-големият инвеститор е държавата.

Данните за бюджетните разходи (вж. таблица 33) сочат следното:

Таблица 33 Бюджетни разходи за здравеопазване в Република България (2008-2011 г.)

Показател	Година			
	2008	2009	2010	2011
Разходи за здравеопазване – млн. лв.	2830.8	2634.4	3000.8	3247.6
% от БВП	4.2	4.0	4.3	4.3
% от разходите на КДБ	11.2	10.3	11.5	12.4

Източник: Доклад по отчета за изпълнението на държавния бюджет на република България за 2008, 2009, 2010, 2011 г. Вж. www.minfin.bg- сайт на Министерство на финансите.

- в абсолютно изражение разходите растат след 2009 г.;
- нарастването на разходите за целия период е с 0.4 млрд. лв.;
- през 2011 г. в сравнение с 2010 г. разходите за здравеопазване нарастват с 247 млн. лв., което се дължи на завишаването на бюджета на НЗОК³⁸;
- относителният дял на разходите за здравеопазване от БВП остават сравнително постоянни;
- разходите в процент от КДБ варират в годините, но през последните 3 години се наблюдава тенденция на трайно нарастване – 2.1 процентни пункта от 2009 до 2011 г.

³⁸ От 1.03.2011 г. НЗОК пое заплащането на медикаменти за поддържаща хормонална терапия на болни от злокачествени заболявания, за лечение на трансплантирани пациенти, както и за лечение на редки заболявания.

Разходите на публичната власт в европейските страни³⁹ заемат различен дял от БВП. Нашата страна с годишни показатели от около 4% е в края на класацията. За съществени европейски или световни тенденции тук не може да се говори. Размерът на средствата, които се заделят за здравеопазване от държавата, зависи от конкретната необходимост от финансиране на здравеопазването за съответния период и възможностите на държавния бюджет на всяка страна. Данните за дела на общите разходи за здравеопазване в БВП показват, че в България той е съпоставим с този в Чехия и Словакия, а е по-висок от същия в редица държави – Естония, Кипър, Латвия, Литва, Люксембург, Полша, Румъния и Южна Корея. Общите разходи се формират от публичните и частните разходи и може да се прецени, че частният сектор (гражданите и работодателите) финансира в много голяма степен (средно около 30%, у нас до 40%, а в САЩ до 50%) здравеопазването.

По-добра представа за финансирането на здравеопазването се придобива от разходите на човек от населението. От данните се вижда, че нашата страна заедно с Румъния стои в края на класацията в номинално изражение и в стандарт на покупателна способност. Това рефлектира както върху качеството на здравните услуги, така и върху засилената емиграция сред българските медици.

Разходите за социално осигуряване и социално обслужване се насочват преди всичко към уязвими групи в обществото, но също дават своя принос за укрепването и развитието на човешкия капитал, например за подрастващото поколение, за активни мерки на пазара на труда, с които се осигурява развитието на политиката по намаляване на безработицата, съхраняване и поддържане на работната сила. Те се извършват предимно от държавата, която разпределя набраните осигурителни вноски и при необходимост ги допълва със средства от други източници. На практика работодателите и гражданите, освен задължението да се осигуряват за определените от закона случаи, ако извършват някакви социални дейности, го правят доброволно.

Разходите за социално осигуряване, подпомагане и грижи са с най-висок относителен дял като функция в държавния бюджет. Те са свързани и насочени преди всичко към: разходи за изплащане на пенсии за старост и инвалидност, разходи за безработни, разходи за насърчаване на раждаемостта, разходи за социален патронаж, разходи за предотвратяване на трудови злополуки и професионални заболявания и др. Над 90% от разходите се насочват за изплащане на пенсии, социални помощи и обезщетения, а останалите – към програми, дейности и служби по социалното осигуряване, подпомагане и заетостта⁴⁰.

Прегледът на данните за публичните разходи за социално осигуряване, подпомагане и грижи (вж. таблица 34) дава основание за следните констатации:

Таблица 34 Бюджетни разходи социално осигуряване, подпомагане и грижи в Република България (2008-2011 г.)

Показател	Година			
	2008	2009	2010	2011
Разходи за социално осигуряване, подпомагане и грижи – млн. лв.	7879.5	9104.7	9592.7	9701.7
% от БВП	11.8	13.7	13.6	12.9
% от разходите на КДБ	31.1	35.5	36.8	37.2

Източник: Доклад по отчета за изпълнението на държавния бюджет на република България за 2008, 2009, 2010, 2011 г. Вж. www.minfin.bg -сайт на Министерство на финансите.

³⁹ Вж. www.ec.europa.eu/eurostat. Сайт на статистическата служба на Европейския съюз.

⁴⁰ Вж. Доклад по отчета за изпълнението на държавния бюджет на република България за 2008, 2009, 2010, 2011 г. www.minfin.bg. Сайт на Министерство на финансите.

- Разходите растат непрекъснато, като за периода 2008-2011 г. нарастването е с 23%. Най-голямо е нарастването през 2009 г. – 1.2 млрд. лв. (22%). Този факт произтича от следните основни причини: на няколко стъпки през годината са реализирани мерките в политиката по пенсиите, включително: увеличение на минималните размери на пенсиите с 10 на сто от 01.01.2009 г.; увеличение на тежестта на една година осигурителен стаж от 1 на 1.1 на сто от 01.04.2009 г. в пенсионната формула; увеличение на максималния размер на изплащаните една или повече пенсии от 490 лв. на 700 лв. от 01.04.2009 г.; осъвременяване на пенсиите от 01.07. 2009 г. с 9% и т.н.
- Относителният дял на разходите спрямо БВП варира, но през последните години е по-висок отколкото през 2008 г. и се движи около 13-14%. Принос за това имат мерките на правителството с оглед ограничаване на негативните последици от кризата. То предприема действия, насочени основно към запазване на работните места, осигуряване на субсидирана заетост на безработните и повишаване на качеството на работната сила. Конкретните мерки за ограничаване нарастването на безработицата са: въвеждане на работа на непълно работно време, осигуряване на специализирани пакети от посреднически услуги по заетостта на новосъкратени лица, допълнителни възможности за обучение на безработни и заети лица чрез предоставяне на ваучери за обучение, субсидирана заетост и др.
- През последните 3 години се наблюдава нарастване на относителния дял в процент от разходите на КДБ с б.1 пункта. В голяма степен това се предопределя от икономически и демографски фактори, доминиращи в пенсионната система на страната, но също така и от съображения за активна политика на пазара на труда.

Като най-социалноориентирана държава в ЕС⁴¹ се очертава Франция с относителен дял от 31 до 34% през целия период, следвана от Дания, Германия, Холандия, Швеция, Финландия и др. Нашата страна с нива от 14-18% заедно с групата на Балтийските страни и Румъния е на последните места в класацията. Като се има предвид състоянието на БВП у нас, може да се направи заключение, че това са възможностите на бюджета и изоставането от напредналите страни няма да се преодолее бързо. Отнасянето на разходите за социално осигуряване и социално обслужване към броя на населението потвърждава и дори изостря тези негативни изводи и прогнози. В номинално изражение страната ни твърдо държи последната позиция. Ако от класацията се изключи Люксембург, който е далеч напред в сравнение с развитите държави и като еталон се приемат такива страни като Чехия, Унгария, Словения, Гърция се вижда, че изоставането ни е между 2 и 3 пъти.

Може да се обобщи, че по време на кризата българското правителство насочва част от средствата, предназначени за социално осигуряване, подпомагане и грижи към обучение и квалификационни услуги, т.е. към повишаване качеството на труда и равнището на човешкия капитал. Независимо от усилията на правителството, изоставането в областта на социалната политика от държавите в ЕС е много голямо и несигурността неминуемо се отразява на качеството на труда на заетите. Това оказва влияние върху цялостния духовен облик на българското население и респективно върху натрупването на човешки капитал.

Разходите на държавата, работодателите и гражданите за почивно дело, спорт и туризъм са многообразни и имат за цел физическото развитие и укрепване на населението. Те са свързани с управление, контрол и регулиране на процесите в тази област, с издръжката на

⁴¹ Вж. www.ec.europa.eu/eurostat. Сайт на статистическата служба на Европейския съюз.

детски и специализирани спортни школи за масова физкултура, за изграждане и поддържане на туристически бази, за осъществяване на международни програми за спорт и туризъм, за развитие на масовия и елитния спорт и т.н.

Държавата и тук е един от основните инвеститори⁴². Акцентите при бюджетните разходи у нас по направленията „почивно дело” и „физическа култура и спорт” за 2008-2011 г. (вж. таблица 35) са следните:

Таблица 35 Бюджетни разходи за почивно дело, физическа култура и спорт в Република България (2008-2011 г.)

Показател	Година			
	2008	2009	2010	2011
Разходи за почивно дело, физическа култура и спорт - млн. лв.	128.6	89.4	91.5	99.0
% от БВП	0.2	0.1	0.1	0.1
% от разходите на КДБ	0.5	0.4	0.4	0.4
В т.ч. :				
Физическа култура и спорт – млн. лв.	83.6	69.6	73.3	79.4
% от БВП	0.1	0.1	0.1	0.1
% от р-дите на КДБ	0.3	0.3	0.3	0.3
Почивно дело – млн. лв.	45.0	19.8	18.2	19.6
% от БВП	0.07	0.03	0.03	0.03
% от р-дите на КДБ	0.2	0.08	0.07	0.08

Източник: Доклад по отчета за изпълнението на държавния бюджет на република България за 2008, 2009, 2010, 2011 г. Вж. www.minfin.bg. Сайт на Министерство на финансите и собствени изчисления.

- Общите разходи спадат драстично (с 31%) след 2008 г.
- Процентът на общите разходи от БВП и от КДБ след 2007 г. е непроменен с изключение на олимпийската 2008 г. – съответно 0.1 и 0.4.
- Положителен факт е, че след олимпиадата разходите запазват относително постоянно равнище от 70-80 млн. лв. и при тях относителният дял от БВП и КДБ е постоянен през последните 4 години. Разходите за изграждане, поддържане и ремонт на високопланински туристически обекти също се включват в тази група разходи, но те оказват несъществено влияние върху общия обем на усвоените средства за физкултура и спорт.
- Разходите за почивно дело намаляват рязко спрямо 2008 г., а след 2009 г. запазват равнище от 18-20 млн. лв. Основната цел на публичните разходи за група „Почивно дело” е подобряване условията за отдых на работещите в съответните министерства и ведомства. През 2008 г. са изразходвани около 26 млн. лв. за капиталови разходи, които са причина за голямото покачване в тази група. През следващите години капиталовите разходи са значително занижени и това поддържа разходите за почивно дело на едно сравнително постоянно ниво. През последните три години относителният дял на разходите за почивно дело от БВП и КДБ поддържа равнище съответно от 0.03 и 0.08 %.

⁴² Официалната българска статистика и Евростат не отчитат разходите на работодателите и населението за физическа култура, спорт и туризъм. Разходите на домакинствата се кодират според приетата от Евростат Класификация на индивидуалното потребление по цели (COICOP-HBS). В статистиката на разходите на домакинствата у нас фигурира позицията „свободно време, културен отдых и образование”, в която може да се предположи, че има елементи на спорт и туризъм, но схемата не включва разходи за подобни дейности. Вж. www.nsi.bg. Сайт на НСИ. Доходи и разходи на домакинствата. Методология. Поради това анализът се ограничава до публичните разходи за физическа култура, спорт, туризъм и почивно дело.

Сравненията с другите страни от ЕС⁴³ показват, че почивното дело, спортът и туризмът у нас не се ползват с особена държавна подкрепа. Разходите по това направление са стотици пъти по-малко отколкото във Франция, Великобритания, Германия, Испания, десетки пъти от Италия, Холандия, Дания, Австрия, Португалия и др. Дори в Кипър – страна, която не се слави с големи спортни постижения, разходите за спорт и развлечения на държавата превишават през някои от годините на периода двукратно тези в България. В абсолютно изражение държавната подкрепа за физкултурата, спорта и туризма у нас е подобна на тази в Латвия и Литва. В процент от БВП разходите на българската държава за развлечения и спортни услуги са като на Малта и отстъпват няколкократно на всички други страни от ЕС. Най-висок относителен дял показват Холандия, Франция, Испания, Португалия, Естония, Швеция, Великобритания, а през 2010 г. също Словения и Полша.

От приложената информация може да се направи обоснованият извод, че след 2008 г. се наблюдава положителна промяна в отношението към спорта, почивното дело и туризма, което е показателно за грижите на българското правителство в това отношение. Едновременно с това се фиксира много голямо изоставане от другите страни в ЕС. Здравето е ключов фактор за изграждането и поддържането на човешкия капитал и неговата превенция, в т.ч. чрез почивно дело, масов спорт и туризъм, трябва да стане приоритет на българската държава.

Културата като съвкупност от материални и духовни ценности на обществото се изразява най-ярко чрез културните забележителности, литературата и изкуството. Нейното развитие се обуславя от традициите, психологията и други особености на нацията, но също така и от материалните условия и финансирането. Разходите за култура са изключително разнообразни. Някои от културните дейности като кино, театрално изкуство, радио и телевизионни предавания и др. могат (поне в някаква степен) да се самофинансират, но друга част (музеи, читалища, обществени библиотеки) не са способни да съществуват без съдействието на държавата.

Основните цели на публичните разходи в областта на културата са насочени към създаване на условия за устойчиво културно развитие, духовно консолидиране и просперитет на нацията, популяризиране на достиженията на българските творци и повишаване конкурентоспособността на българския културен продукт. Основните разходи на държавата за култура през последните години се насочват към: управление, контрол и регулиране на дейностите по културата; субсидии за филмопроизводството; опазване и съхраняване на движимите и недвижимите паметници на културата; проекти и програми в областта на развитие на културата; дейностите в областта на театралното изкуство, в т.ч. за подпомагане на творчески проекти и програми и подпомагане на фестивали; дейностите в областта на музикалното и танцово изкуство; дейностите по подпомагане развитието на българската култура и изкуства, на българския книжен сектор, библиотеки и читалища; популяризирането на българската култура и участия в международни фестивали и конкурси и т.н.

Участието на държавата във финансирането на културата (вж. таблица 36) е значително по-осезаемо в сравнение със спорта, туризма и почивното дело, но независимо от това величината на разходите намалява спрямо 2008 г. с 51 млн. лв. (11%). След 2009 г. тя остава на ниво, малко по-високо от 400 млн. лв. Относителният дял от БВП и КДБ намалява в сравнение с върховата 2008 г. с 0.2 пункта.

Разходите на държавата за култура в страните от ЕС⁴⁴ са значително по-големи, отколкото у нас. Изключение правят само най-малките страни от съюза – Кипър и Малта. Естествено,

⁴³ Вж. www.ec.europa.eu/eurostat. Сайт на статистическата служба на Европейския съюз.

⁴⁴ Вж. www.ec.europa.eu/eurostat. Сайт на статистическата служба на Европейския съюз.

величината на разходите зависи от възможностите на бюджета, но се вижда, че в страни със сравнително скромни възможности като Литва и Латвия също се заделят средства за култура, превишаващи през някои години почти двукратно финансирането от страна на българската държава. Относителният дял от БВП у нас е постоянен през годините, превишава единствено същия в Гърция с 0.3 пункта (четирикратно) и е еднакъв с този на Германия, Естония, Италия, Кипър и Великобритания.

Таблица 36 Бюджетни разходи за култура в Република България (2008-2011 г.)

Показател	Година			
	2008	2009	2010	2011
Разходи за култура – млн. лв.	460.9	440.5	403.0	409.8
% от БВП	0.7	0.7	0.6	0.5
% от разходите на КДБ	1.8	1.7	1.5	1.6

Източник: Доклад по отчета за изпълнението на държавния бюджет на република България за 2008, 2009, 2010, 2011 г. Вж. www.minfin.bg - сайт на Министерство на финансите; НСИ.

От краткия анализ на данните за финансирането на културата може да се направи заключение, че въпреки желанието на правителството, многообразието от прояви на културата води до невъзможност в достатъчна степен да се отговори на нейните потребности. Тук трябва да се отчете и negliжирането ѝ в годините непосредствено след началото на демократичните промени у нас.

Инвестициите в сферата на НИРД имат за цел да осигурят развитието на науката и научните изследвания, а това е от изключителна важност за развитието на човешкия капитал и качеството на труда във всички сектори на икономиката. Разходите за НИРД включват текущите разходи и разходите за придобиване на дълготрайни материални активи, предназначени за НИРД. Текущите разходи обхващат разходите за персонал, материали, външни услуги и другите текущи разходи (без амортизации), свързани с осъществяване на научноизследователската и развойна дейност. Разходите за придобиване на дълготрайни материални активи, предназначени за НИРД, включват разходите за закупуване на земя, за строеж и покупка на сгради, за основен ремонт, както и разходите за придобиване на машини и оборудване. Разходите за инвестиции имат няколко основни източника (вж. таблица 38). От данните в таблицата могат да се направят някои важни изводи:

Таблица 37 Средства за НИРД в Република България по източници на финансиране (2008-2011 г.)

Източници на финансиране	Година			
	2008	2009	2010	2011
Общо – млн. лв.	325.9	361.1	421.6	429.5
%	100.0	100.0	100.0	100.0
В т.ч.:				
Предприятия – млн. лв.	99.8	109.1	70.3	72.7
%	30.6	30.2	16.7	16.9
Държавен сектор – млн. лв.	199.4	218.3	182.0	166.5
%	61.2	60.5	43.2	38.8
Висше образование – млн. лв.	1.4	2.7	2.0	0.8
%	0.4	0.7	0.5	0.2
Нетърговски организации – млн. лв.	3.0	0.7	0.4	0.8
%	0.9	0.2	0.1	0.2
Чужбина – млн. лв.	22.3	30.3	166.9	188.7
%	6.9	8.4	39.5	43.9

Източник: НСИ и собствени изчисления

Забележка: Данните за 2011 г. са предварителни.

- Общите средства, които се инвестират в НИРД у нас, имат тенденция на растеж през всички години на периода, независимо от кризата, която е обхванала Европа и респективно България. Нарастването им за 2008-2011 г. е със 103.6 млн. лв., т.е. 32%. Нарастването забавя своята динамика през 2011 г. Спрямо предходната година то е едва 7.9 млн. лв., т.е. 1.9%.
- След растежа през 2009 г. разходите в предприятията намаляват осезаемо през 2010 г. (с 39 млн. лв., т.е. 36%) и поддържат нивото си през 2011 г. След 2008 г. намалява и участието им в средствата за НИРД, достигайки до 16. 9% през 2011 г.
- Приблизително същата е тенденцията при държавния сектор. След 2009 г. той редуцира подкрепата си за НИРД, като намалението за две години е 52 млн. лв., т.е. 24%.
- Разходите за НИРД във висшето образование и нетърговските организации са несъществени, непостоянни във времето и образуват много малък относителен дял от общите разходи.
- При инвестициите от чужбина се наблюдава постоянен ръст, който е най-голям през 2010 г. – 136.6 млн. лв., т.е. 450%. Любопитно е и това, че през 2011 г. средствата от чужбина стават основният източник за финансиране на НИРД в България. Чуждестранните фондове, използвани за НИРД, включват както държавни средства (други правителства, европейски програми, международни организации и т.н.), така и средства от чуждестранни предприятия.

Интерес представлява също така и информацията за насоките, в които се разпределят средствата за НИРД (вж. таблица 38). От разполагаемите данни произтичат следните изводи:

Таблица 38 Разходи за НИРД в Република България по направления (2008-2011 г.)

Направления на разходите	Година			
	2008	2009	2010	2011
Общо - млн. лв.	325.9	361.1	421.6	429.5
%	100.0	100.0	100.0	100.0
В т.ч.:				
Предприятия – млн. лв.	101.1	108.2	212.1	228.7
%	31.0	30.0	50.3	53.2
Държавен сектор – млн. лв.	190.1	199.5	157.1	153.9
%	58.3	55.2	37.3	35.8
Висше образование – млн. лв.	31.3	50.7	49.6	44.0
%	9.6	14.0	11.7	10.3
Нетърговски организации – млн. лв.	3.4	2.7	2.8	2.9
%	1.1	0.8	0.7	0.7

Източник: НСИ и собствени изчисления

Забележка: Данните за 2011 г. са предварителни.

- Предприятията постепенно се превръщат в основен разпоредител със средства за НИРД. Абсолютният размер на финансовите ресурси, които се използват от тях, се удвоява, а относителният им дял нараства с над 20 пункта през 2010 и 2011 г.
- Разходите в държавния сектор нарастват през 2009 г. с 9 млн. лв. (5%). Относителният дял на разходите търпи тенденция на понижение през всички години на периода, като за 2008-2011 г. то е около 23 процентни пункта.

- Висшето образование е третият по величина разпоредител на средства за НИРД. Нарастване се регистрира през 2009 г. (19 млн. лв., т.е. 62%), след което средствата намаляват (6.7 млн. лв. и съответно 13%). Делът им в общите разходи през 2011 г. намалява спрямо 2009 с 3.7 процентни пункта.
- Нетърговските организации поддържат най-малък абсолютен размер и относителен дял на разходи за НИРД, който остава сравнително постоянен през годините.

При паралелното проследяване на данните в таблиците се стига до три съществени извода:

- През първите 2 години в предприятията съществува относителен баланс между отделени и изразходвани, а през следващите години изразходваните от тях превишават 3 пъти отделените средства. Това означава, че отначало те са финансирани и други институции, а впоследствие дейността по НИРД се пренасочва основно към предприятията.
- Държавният сектор подпомага дейността по НИРД – най-вече висшето образование.
- Както е възприето за нормално, висшето образование финансира в много малка степен средствата и прави значително по-голяма част от разходите за НИРД. Сам по себе си този факт е показателен за това, че голяма част от дейността по НИРД се осъществява във висшите училища.

Допълнителна представа за състоянието и развитието на дейността по НИРД в нашата страна дават международните сравнения⁴⁵. България е една от страните в Европа с най-малък абсолютен размер на средствата за НИРД. Тя изпреварва само най-малките страни от евросъюза – Кипър, Латвия и Малта. Безспорен лидер в световен мащаб са САЩ, който изпреварва ЕС като цяло. Следват Япония, Германия, Франция, Великобритания и Китай. През последните три години от периода България изпреварва Румъния по средства за НИРД като процент от БВП. Двете страни са на последно място в класацията. На първите две места са Финландия и Швеция, които са постигнали далеч преди формулирането ѝ една от целите на стратегията „Европа 2020” (3% от БВП за НИРД), следвани от Япония и Южна Корея. Друга страна от ЕС, която през последните три години от периода изпълнява този критерий е Дания. Близко до целта са Германия и Австрия. Изненада в това отношение са Естония и Словения, които с показатели съответно 2.38% и 2.47% изпреварват някои от световните технологични лидери като Франция, Холандия и Великобритания. В подреждането по разходи за НИРД на човек от населението България твърдо заема последното място. Тук Финландия, Швеция и Дания изпреварват всички останали, включително САЩ и Япония. Разходите за НИРД на човек от населението през 2011 г. в нашата страна са 30-40 пъти по-малко отколкото в посочените страни, Германия, Люксембург, Австрия, Норвегия. Те са от 2 до 3 пъти по-малко от тези в по-слабо развитите страни като Хърватия, Полша, Малта, Кипър, Словакия и др.

България има да извърви дълъг път до постигането на референтните нива за НИРД съгласно „Европа 2020”. Остава съмнението дали това въобще е възможно. В тази връзка непременно трябва да се намеси държавата. Тя би могла по нормативен път да увеличи средствата за НИРД в предприятията, да засили своята подкрепа за висшите учебни заведения и БАН. В този аспект може да се посочи, че е подходящо финансирането на висшите училища да се обвърже преимуществено с тяхното участие в НИРД и по-точно с икономическия ефект от приложението в практиката на извършените от тях научни изследвания.

⁴⁵ Вж. www.ec.europa.eu/eurostat - сайт на статистическата служба на Европейския съюз.

Инвестициите в сферата на общото и професионалното образование и професионалното обучение трябва да осигурят функционирането на системата. В контекста на стратегия „Европа 2020” основната цел пред нея е ускореното модернизиране и оптимизиране на структурите и методите на обучение в образователната система и системата за професионално обучение с оглед повишаване на качеството на услугите и достигане на европейските образователни стандарти.

Разходите за образование и професионално обучение, извършвани от отделните групи инвеститори, са различни по характер. Публичната власт инвестира във всеки аспект – от създаването и функционирането на държавни институции, отговарящи за образователната система и системата за професионално обучение до осигуряването на учебници и учебни помагала за учениците. Работодателите обикновено правят разходи във връзка с: подпомагане на училища и университети; стипендии на ученици и студенти; заплащане обучението на свои служители; поддържане на собствена база за обучение и професионална квалификация и пр. Отделните личности и домакинствата заплащат учебници и учебни помагала, храна, квартири, транспорт, комуникации, курсове и други услуги, които не се предоставят от първите двама инвеститори. От характера на извършваните разходи е логично да се обоснове твърдението, че публичните разходи за общо и професионално образование и професионално обучение, независимо кой конкретен инвеститор ги извършва, са много пъти по-големи от частните.

От представената информация за бюджетните разходи за образование в България (вж. таблица 39) може да се заключи следното:

Таблица 39 Бюджетни разходи за образование в Република България (2008-2011 г.)

Показател	Година	2008	2009	2010	2011
Разходи за образование – млн. лв.		2768.4	2837.8	2678.2	2655.3
% от БВП		4.1	4.3	3.8	3.5
% от разходите на КДБ		10.9	11.1	10.3	10.2

Източник: Доклад по отчета за изпълнението на държавния бюджет на република България за 2008, 2009, 2010, 2011 г. Вж. www.minfin.bg - сайт на Министерство на финансите.

- Разходите на държавата за образование нарастват през 2009 г., след което започват постепенно да намаляват. Намалението се дължи отчасти на извършената оптимизация на структурите на първостепенните разпоредители с бюджетни кредити и рестриктивната разходна политика на директорите в държавните училища, а също така и на отлагането на по-ниско приоритетни разходи за следващи периоди. Спестените средства през 2010 г. се предоставят на държавните училища през 2011 г., което съответства на принципите на съставяне и изпълнение на делегирани бюджети. През 2010 и 2011 г. разходите превишават първоначално предвидените в държавния бюджет. Това се случва главно поради пренасочване на разходи за изпълнение на нови политики и програми като например: стартиралото поетапно въвеждане на задължителна предучилищна подготовка на децата, навършили 5-годишна възраст през учебната 2010-2011 година; целодневната организация на учебния ден за учениците от I и II клас и др.
- Общият размер на разходите за образование като процент от БВП през периода е между 3.5 и 4.3% и в номинално изражение тези разходи са близки до годишните разчети по Закона за държавния бюджет на Република България за разглежданите години.

- Отнесен към КДБ, относителният дял на разходите за образование е непостоянен като след 2009 г. се отчита тенденция на намаление. Това се дължи както на извършените реформи и заложените приоритети в образователната система и системата на финансиране на образованието и обучението, така и на състоянието на икономиката в годините на кризата.

От данните за публичните и частните разходи у нас (вж. таблица 40) се вижда, че на годишна база през всички години публичните разходи превишават частните между 6 и 7 пъти. Освен това частните разходи в края на периода превишават тези в началото, докато при публичните разходи не е така.

Таблица 40 ПУБЛИЧНИ И ЧАСТНИ РАЗХОДИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ (2008-2010 г.)

Видове разходи	Година	2008	2009	2010
Общо публични и частни разходи - хил. лв.		3 327 083	3 389 976	3 103 888
Публични разходи – хил. лв.		2 902 513	2 919 270	2 643 351
Частни разходи – хил. лв.		424 570	470 706	460 537

Източник: НСИ

Данните на Евростат⁴⁶ показват, че на съпоставима база годишните разходи на един учащ у нас са между 2.3 и 2.8 пъти по-ниски от средното равнище на ЕС. През последните две години съотношението намалява. България изпреварва единствено Румъния. Със завидно постоянство и високи размери на финансиране през всички години се отличават Дания, Австрия, Холандия, Великобритания, Швеция, Франция, Германия и други страни с високотехнологично производство, които ни превъзхождат между 2.4 и 3 пъти.

ППО е израз на концепцията за учене през целия живот. По методиката на Евростат ППО представлява обучение, проведено през „платеното работно време или платено поне частично от работодателите (ако обучителните дейности са организирани извън платеното работно време)”⁴⁷.

Мероприятията и дейностите по ППО на заетите лица, които се наблюдават от НСИ включват: вътрешни (организиращи и провеждани от самото предприятие) и външни (организиращи и провеждани от външни организации) курсове по ППО; планирани периоди за обучение, инструктажи или практическо обучение, като се използват обичайните средства за работа, директно на работното място или в работна ситуация; планирано обучение чрез ротация на работни места, заместване или асистирание; участие в обучаващи/квалификационни курсове (кръжоци); самообучение чрез отворено и/или дистанционно обучение (присъствено и задочно) – използваните методи за този вид обучение могат да включват използване на видео и аудио-касети, задочни курсове, компютърни методи, вкл. интернет или посещение на информационен център; теоретично обучение чрез присъствие на конференции, работни срещи, лекции и семинари, предназначени да опреснят и детайлизират знанията и да образоват работниците и служителите от предприятието. От изложеното до тук може да се направи извод, че повечето от прилаганите за ППО на заетите в предприятията и организациите лица методи на обучение са традиционни, познати от много години. Новите нюанси в тях са свързани преди всичко с приложението на интернет и информационните технологии. Съществен момент представлява също така теоретичното обучение с цел издигане на образователното и културното равнище на работниците и служителите – елемент, който е в унисон с принципите на икономиката на знанието.

⁴⁶ Вж. www.ec.europa.eu/eurostat. Сайт на статистическата служба на Европейския съюз.

⁴⁷ Вж. www.ec.europa.eu/eurostat. Сайт на статистическата служба на Европейския съюз.

Информацията за разходите, които правят работодателите от ЕС за ППО е от наблюденията, проведени в ЕС през 2005 и 2010 г.⁴⁸ Тя дава възможност да се направят някои важни изводи:

- През 2005 г. работодателите в България, Португалия и Румъния заделят за ППО 1.1% от общите си разходи за труд, изпреварвайки Гърция (0.6%) и Латвия (0.8%). През 2010 г. 5 страни показват еднакъв най-малък дял (1.1%) – България, Естония, Литва, Полша и Великобритания.
- През 2005 г. показателят на ЕС за ППО като относителния дял от общите разходи за труд надвишава този на България с 45%. В някои страни надвишението е още по-фрапиращо – Дания (145%), Франция (109%), Ирландия (100%), Швеция (91%) и др. Някои от бившите социалистически страни като Чехия, Унгария, Словакия и Словения също могат да се похвалят с по-високи от средните за ЕС показатели.
- През 2010 г. в някои страни, може би под влияние на кризата се забелязва отстъпление във връзка с разходите за ППО като относителен дял – Чехия, Естония, Великобритания, Финландия, Полша, Люксембург и др.
- В повечето държави по-голям процент за ППО заделят средните и големите предприятия, но не може да се изведе общоевропейска тенденция през 2005 г., докато през 2010 г. навсякъде, освен във Великобритания големите предприятия изразходват по-голям дял от средните.

Сред публикациите на НСИ⁴⁹ внимание заслужават тези, които са посветени на наблюденията, проведени през ноември 2003 г.⁵⁰, юни 2005 г.⁵¹ и юни-юли 2006 г.⁵², в чиито аналитични части се посочват почти еднакви, съществени изводи относно ППО, провеждано от предприятията за заетите в тях лица. Също така обстоен анализ на ППО, организирано от предприятията за заетите в тях лица, прави авторски колектив в съответствие с Плана за действие през 2005 година за реализиране на приетата през 2004 година от Министерския съвет на Република България „Национална стратегия за продължаващо професионално обучение 2005 - 2010“⁵³. Основните резултати от посочените публикации биха могли да се обобщат по следния начин:

- Политиката на ръководствата на предприятията по отношение на продължаващото обучение на заетите лица не е особено активна. Периодична оценка на съществуващите умения се извършва сравнително рядко. Предприятията организират обучение на персонала си най-често, когато в предприятието се въвеждат нови производства, продукти или услуги. Все повече работодатели предпочитат да наемат персонал с необходимата квалификация вместо да осигурят повишаване на квалификацията на заетите чрез обучаване в нови умения. Поради това над 2/3 от предприятията не организират ППО.

⁴⁸ Вж. www.ec.europa.eu/eurostat. Сайт на статистическата служба на Европейския съюз.

⁴⁹ Следва да се отбележи, че до извършването на анализа последната достъпна в книжен и/или електронен вариант публикация на НСИ, представя основните резултати от проведеното през 2007 г. статистическо наблюдение на лица на възраст от 25 до 64 години. Вж. Образование и обучение на възрастни. София, 2009.

⁵⁰ Вж. Продължаващо професионално обучение. София, 2004, с. 20-32.

⁵¹ Вж. Професионално обучение в предприятията. София, 2006, с. 28-47.

⁵² Вж. Продължаващо професионално обучение в предприятията през 2005 г. София, 2008, с.16-33.

⁵³ Вж. Баев, Ст. и др. Анализ на състоянието на продължаващото професионално обучение в страната. София, 2006, с. 35-40.

- Стремелът на ръководителите е обучението да се провежда на работното място, в работна среда с цел минимизиране на разходите.
- Малък е делът на предприятията, които осигуряват необходимите предпоставки за ППО – план/програма за организиране на обучение, предвиден бюджет и обучаващ ресурс (обучаващи центрове и преподаватели).
- Собствен обучаващ център имат много малко, предимно големи предприятия.
- В по-големите предприятия предпоставките за организиране на ППО са значително по-благоприятни, поради което делът на обучаващите предприятия е по-голям. Този факт може да се приеме като положителен, тъй като в тях работят около 50% от заетите лица в страната и това дава възможност на много хора да развият професионалните си умения, но не бива да се забравя, че в структурата на икономиката преобладават малките, средните и микропредприятията.
- Сред курсовете за ППО преобладават външно организираните, от една страна, поради липсата на собствен учебен център, а от друга – заради използване на преподавателския капацитет на външни обучаващи организации.
- Принципно в курсове за ППО участват лица от всички категории персонал, но най-често в обучение се включват ръководители и аналитични специалисти, докато достъпът на нискоквалифицирани заети лица е силно ограничен.
- В разпределението по области на обучение преобладава времето за обучение с техника и производство, включващо опериране и поддържане на автоматизирани системи и контрол по качеството. Следва обучението по други предмети, вкл. следдипломна квалификация, обучение по счетоводство и финанси, компютърни науки, опазване на околната среда и др.
- Няма добре развита система за оценяване на ефекта от проведеното обучение. По-голямата част от предприятията, които организират курсове за ППО, не извършват формални процедури за оценка на ползата от тях.
- В други форми (освен курсове) на ППО се включват заетите от всички категории персонал като съществуват значителни различия във формите на обучение за отделните категории персонал, предприятия и по икономически дейности. Обикновено ръководителите и аналитичните специалисти участват в конференции, лекции, работни срещи и семинари. Приложните специалисти се обучават главно чрез участие в планирани периоди на обучение, инструктажи или практически опит, а професионалното обучение на занаятчици, селскостопански и търговски работници и неквалифицирани работници се осъществява главно чрез придобиване на опит в работна среда.
- Участието на браншовите организации и синдикатите при осъществяването на политиката на ППО е символична, като едва около 5% от курсовете за ППО се организират по тяхна инициатива. Степента на обществена активност при осъществяването на ППО е ниска – малка е ролята на обществото в лицето на синдикални, обществени и др. организации и съюзи на работодателите при формиране на политиката на предприятията по ППО на заетите.

Данните във връзка с извършеното ППО в сектор „Строителство” са оскъдни (вж. таблици 41 и 42). Въз основа на тях може да се отбележи:

Таблица 41 ПЛАТЕНО РАБОТНО ВРЕМЕ В ППО КУРСОВЕ В СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО” И В БЪЛГАРИЯ (2010 г.)

Общо – часове (бр.)	Вътрешни курсове		Външни курсове	
	часове	%	часове	%
Строителство - 833 427	454 216	54.5	379 211	45.5
България - 7 539 909	4 612 623	61.2	2 927 286	38.8

Източник: НСИ.Образование и учене през целия живот

Таблица 42 РАЗХОДИ ЗА ППО КУРСОВЕ В СЕКТОР „СТРОИТЕЛСТВО” И В БЪЛГАРИЯ (2010 г.)

Общо разходи - хил. лв.	От общите разходи по видове							
	Хонорари и възнаграждения за курсове за заетите лица		Разходи и командировки		Разходи за труд (възнаграждени я) на вътрешни преподаватели		Разходи за поддържане на център за обучение, помещения или специфични зали и разходи за материали за обучение	
	хил. лв.	%	хил. лв.	%	хил. лв.	%	хил. лв.	%
Строителство - 2778	1862	71.8	546	21.0	113	4.4	73	2.8
България - 74 675	34 377	54.1	19 486	30.7	3 565	5.6	6 142	9.7

Източник: НСИ.Образование и учене през целия живот.

- Платеното работно време, изразходвано за ППО курсове в сектора през 2010 г., е 11% от общото за България. Съпоставено с относителния дял на заетите в строителството, то е 2 пъти повече.
- В сектора се разчита в по-голяма степен на провеждането на външни курсове, отколкото в останалите предприятия от българската икономика. Този извод се потвърждава от равнището на разходите за поддържането на обучаващи центрове.
- Разходите за ППО курсове в сектора са едва 5.4% от общите за икономиката и са съпоставими с относителния дял на заетите.

За специалистите в областта на управлението на човешките ресурси коментарът по така формулираните проблеми пред ППО на заетите лица е излишен. Следва да се отбележи, че към тях би следвало да добавим и използването на остаряла техника, оборудване и технологии в някои индустриални дейности, които правят ненужно участието на заетите в ППО⁵⁴. На фона на изложеното е прекалено оптимистично битуващото все още сред населението и бизнеса у нас мнение, че работната сила в България като цяло притежава добри професионално-квалификационни характеристики. Постиженията ни в икономическото развитие го опровергават.

Основни изводи и тенденции относно стратегиите за управление на дефицитите в човешкия капитал:

- Финансирането на висшите училища би следвало да се обвърже с тяхното участие в НИРД и по-точно с икономическия ефект от приложението в практиката на извършените от тях научни изследвания.

⁵⁴ В Националната програма за безопасност и здраве при работа за 2012 г. присъства следният текст: „Въпреки очертаните позитивни тенденции за намаляване на трудовия травматизъм и подобряване на условията на труд в предприятията, все още част от производството в редица икономически дейности се реализира с остарели машини и оборудване, които са основен източник на опасности за работещите от една страна, а от друга – намаляват производителността. Вж. www.strategy.bg. Сайт на Портал за обществени консултации към МС.

- С цел активизиране на дейността по ППО на заетите лица е уместно в КТ, чл. 228а да се предвиди текст, вменяващ задължение на работодателите да изготвят годишен план/програма и да предвиждат минимален бюджет за ППО на персонала си.
- Перспективите пред ППО на заетите лица у нас, като се имат предвид икономическата криза и обществените нагласи, биха могли да се определят по-скоро като песимистични в средносрочен план.
- За преодоляване поне на част от натрупаните проблеми в областта на ППО би могло да повлияе популяризирането на опита на развитите страни и на резултатите от проведените изследвания. Последните би следвало да са лесно достъпни за работодателите, да се изпращат на електронните им адреси, да се придружават от обяснителни бележки относно ползата от ППО, да се коментират в медиите. Крайната цел на тези действия е извършването на ППО на заети лица в предприятията да се наложи като елемент на организационната им култура. Поне засега информацията от проведените изследвания се предоставя на органите, определящи политиката в сферата на труда (Министерство на труда и социалната политика, Министерство на образованието и науката, браншови организации и синдикати), както и на международни и други държавни и обществени организации.
- Наблюдава се ниска степен на ангажираност на ръководствата на предприятията с провеждането на обучителни мероприятия, както и слаба финансова и организационна обезпеченост.
- Обучителните мероприятия са неравномерно разпределени по категории предприятия според броя на заетите лица.
- Толерира се обучението на висококвалифицираната работна сила за сметка на нискоквалифицираната.
- Има слаба обществена активност за формиране на положително отношение към ППО на заетите лица.

4.2. ОБРАЗОВАТЕЛНА СИСТЕМА И ЧОВЕШКИ РЕСУРСИ

Образователната подготовка е един от най-важните индикатори за качеството на човешките ресурси във всеки сектор и всяко предприятие. От голямо значение за сектор „Строителство” са връзките с образователните институции, подготвящи кадри за сектора. Качеството на обучението по строителни специалности се определя от три основни момента: специалностната структура, съдържанието на учебните планове и програми и методиката на преподаване.

Висшите училища у нас, предлагащи обучение по строителни специалности, са девет. От тях шест са в София, две - във Варна и едно - в Перник. Във висшите училища към 31.07.2013 г. са акредитирани общо 42 строителни специалности/магистърски програми в образователно-квалификационните степени професионален бакалавър, бакалавър и магистър и в различни форми на обучение (вж. приложение 33). Наименованията на една специалност е идентично и в трите степени, а на шест специалности са идентични в бакалавърска и магистърска степен. По образователно-квалификационни степени разпределението на специалностите е както следва: професионален бакалавър – 2; бакалавър – 10; магистър – 39. От специалностите само две са икономически. Забелязва се, че сред многобройните специалности има някои, които в близко

бъдеще ще определят облика на сектора: Саниране и дизайн на сгради, Устройство и управление на земи и имоти, Възстановяване и усилване на строителни конструкции, Устойчиво строителство и енергийна ефективност, Трудова и екологична безопасност в строителството, Обновяване на сгради и съоръжения, Геотехническо инженерство, Управление на проекти в строителството и др., т.е. дефицитът на съвременните технически специалности, който беше характерен за близкото минало, постепенно се преодолява. Разбира се, не трябва да се омаловажава присъствието на останалите, защото те са безусловно необходими.

Желаещите и издържали съответните конкурси могат да се обучават и по 46 докторски програми със строителна проблематика, по-голяма част от които са със съвременно звучене.⁵⁵

Във връзка с обучението по строителни специалности в областта на професионалното образование, провеждано от строителните гимназии у нас, могат да се представят някои данни. През 2013 г. у нас се провежда обучение по 11 строителни професии: Геодезист, Реставратор- изпълнител, Техник-реставратор, Строителен техник, Строител, Строител монтажник, Монтажник на ВиК мрежи, Пътен строител, Пещостроител, Помощник в строителството и Помощник пътен строител. Специалностите по тези професии са 31 на брой (вж. приложение 34). Те покриват целия спектър от традиционни строителни специалности. Прави впечатление липсата на съвременни специалности, свързани например със „зеленото” строителство и новите строителни технологии. Четирите предлагани специалности с по-съвременни наименования са „Конструктивна реставрация”, „Декоративна реставрация”, „Архитектурна реставрация” и „Сухо строителство”. Прави впечатление отпадането от списъка на специалност „Парково строителство и озеленяване”. Трябва да се отбележи и това, че голяма част от дейностите, практикувани в строителството, се изучават в други професионални направления, например Електрически инсталации, Заваряване, Пътностроителна техника, Електрически инсталации и др. Освен това липсват специалности, свързани с възобновяемите енергийни източници.

ЦПО отразяват необходимостта от допълващо професионално обучение. По данни на НСИ⁵⁶, през 2005 г. в България има 114 ЦПО, в края на 2007 г. броят им е 207, а към септември 2012 г. се отчитат 338 регистрирани ЦПО, провеждащи програми за придобиване степен на професионална квалификация във всички сектори. Преобладаващата част (96%) от ЦПО са частни. ЦПО, лицензирани към НАПОО във всички области на икономиката, към 31.07.2013 г. са 886 бр. В ЦПО се добиват знания, умения, професионална реализация. Всеки желаещ да се развива може да се обучава по подходяща за него професия и специалност.

Лицензираните в сферата на строителството и архитектурата ЦПО провеждат квалификационни курсове, както и обучение по строителни професии и специалности. В професионално направление 581 Архитектура, урбанизъм и геодезия своите услуги предлагат само 8 ЦПО, докато в професионално направление 582 Строителство броят им е 385. Предлаганите специалности, свързани със строителството, в тях са 27 на брой (вж. приложение 35). Най-много са ЦПО, обучаващи по специалности от стандартната традиционна професия „строител”. Следват обучаващите по професиите „строител-монтажник”, „помощник в строителството” и т.н. Положението с атрактивността от гледна точка на бъдещето и тук е същото като при средните училища. Всички специалности са приложими в момента, актуални са с оглед на извършващото се сега строителство у нас. Единствената по-модерна специалност е „Сухо строителство”.

⁵⁵ Вж. www.mon.bg. Сайт на МОН. Регистър на висшите училища. Програмна акредитация.

⁵⁶ Вж. www.nsi.bg. Образование и учене през целия живот.

ДОИ за придобиване на квалификация по професии от Списъка на професиите за професионално образование и обучение по чл. 6 от ЗПОО са документи, които са от основно значение за обучението на кадри в сектора. Както беше споменато по-рано в анализа, в ДОИ се формулират конкретни професионални компетенции на обучаваните лица. Компетенциите са разделени в две групи: общи за професията и специфични за всяка специалност, включена в съответната професия. С ДОИ за придобиване на квалификация по професии се определят задължителните професионални компетенции, необходими за упражняване на професията и те са задължителни за всички обучаващи институции, които имат право да организират обучение завършващо с издаване на Свидетелство за професионална квалификация или Удостоверение за професионално обучение. Освен това във всяка една от наредбите за придобиване на квалификация са представени основните изисквания към материално-техническата база и обучаващите лица. Общото мнение е, че наредбите дават достатъчно указания и представят достатъчно обхватно компетенциите, които трябва да придобият обучаваните при завършване на обучението.

В резултат от направено анкетно проучване екип от БСК, извършил изследване на компетенциите на човешките ресурси в строителството, излага интересни данни по отношение на тяхното образователно и квалификационно развитие⁵⁷. От извършването на проучването е изминало много малко време и повечето от изводите са актуални към настоящия момент:

- Строителните фирми имат много по-високи очаквания и изисквания към професионалното обучение по строителство. Преобладаващото мнение е, че подготвяните в професионалните гимназии и във висшите училища строителни кадри не отговарят на изискванията на строителния бранш.
- В същото време 4.9 % от предприятията са участвали самостоятелно в проекти за развитие на човешките ресурси, а други 6.9% - в партньорство. Имат желание за участие в проекти 66% от предприятията. Но капацитет за това имат 53.8%, а опит в управлението на проекти имат 23.5% от предприятията.
- Основните акценти в стратегиите и плановете на предприятията за развитие на човешките ресурси са: а) провеждане на курсове за разширяване и повишаване на квалификацията на инженерно-техническия и изпълнителския персонал, непрестанно професионално обучение в новостите на строителните технологии, в това число създаване на собствен център за професионално обучение; б) вътрешно фирмено обучение съгласно интегрирана схема за обучение; в) създаване на творческа и мотивираща работна среда, чрез подобряване условията на труд и предоставянето на възможности за израстване във вътрешната йерархия на предприятието; г) привличане на млади квалифицирани специалисти посредством по-тесни връзки с висши и средни училища – провеждане на производствените стажове, отпускане на стипендии и предварителни договори за работа с изявените ученици); специални грижи за младите кадри, включително чрез наставничество и допълнителни стимули за професионално израстване; д) атрактивно и редовно заплащане за труда; е) запазване на кадрите – преференции за персонала с над 5 г. стаж във фирмата; ж) осигуряване на социални придобивки за работещите –

⁵⁷ Тук се представят само тези от изводите, които имат непосредствено отношение към образователната система, подготвяща кадри за сектор „Строителство”. За повече подробности вж. Секторен анализ на компетенциите на работната сила в сектор „Строителство”. Основни тенденции, проблеми и прогнози за развитие в България”. София, Декември, 2011 г., с. 36-51.

общезитие, карти за пътуване, з) обучение в контекста на фирмената политика за здраве и безопасност при труд, наречена „нулеви злополуки”.

- Прегледът на проведените от строителните фирми, членуващи в КСБ, квалификационни курсове показва, че инженерно-техническият персонал е бил включен преобладаващо в курсове за здравословни и безопасни условия на труд (64.3%). Очевидно предприятията са се съобразили с изискването на Главна инспекция на труда (ГИТ) за обучение на ръководния персонал в новото законодателство и наредбите по ЗБУТ. В същото време 22.9% от инженерно-техническият персонал е преминал през курсове за разширяване или придобиване на квалификация, други 11.9% от предприятията са включили своите инженерно-технически и административни кадри в курсове за придобиване на квалификационна степен, а в 15.9% от случаите предприятията са провели модулно обучение само по дадена специалност.
- За същия този период мерките по отношение на професионалното израстване на работниците са били следните: 37.5% от предприятията са организирали и провели обучение за разширяване или придобиване на квалификация, 27.9% от предприятията за провели курсове за придобиване на квалификационна степен, други 12.8% - модулно обучение по част от професията. Курсове по здравословни и безопасни условия на труд за работниците са проведени едва в 28.8% от предприятията.
- Строителните фирми споделят преобладаващо умерени и критични оценки по отношение качествените параметри на професионалното обучение по строителство. На първо място, предприятията не са доволни от качеството на провежданото обучение (20.6% изцяло критични оценки и 58.9% умерени оценки). На второ място, предприятията считат, че обучението по строителни специалности като цяло не съответства на реалните потребности на строителството от работна сила. Цели 61.2% от предприятията са на мнение, че само до известна степен има припокриване между търсенето на работна сила и обучението на такъв тип кадри, а 12.3% от фирмите са категорични, че между обучението и търсенето няма никакво съответствие. Към тези данни следва да се добавят и оценките на предприятията за осъществявания прием по специалности. Тук отново преобладават въздържаните и критичните оценки, което показва, че като цяло според фирмите липсва съответствие между приеманите бройки за обучение и реалните потребности: в някои случаи има завишен прием по специалности, по които вече има пренасищане на кадри, а в същото време приемът по най-търсените специалности е занижен или направо липсва.
- Трайно сътрудничество със средни професионални гимназии имат 15.7% от строителните фирми, а други 23.9% от предприятията поддържат определени контакти, но те са по-скоро по отделни поводи и не предполагат изпълнението на взаимни ангажименти. Още по-критично стоят нещата по отношение на контактите с висши училища. Трайно сътрудничество имат едва 5.5% от фирмите, 8.4% - имат контакти по конкретни поводи. Близко две трети от предприятията до този момент не са имали никакви контакти с висше училище, а никакво сътрудничество с професионална гимназия не са имали 36.6% от фирмите.

- Конкретните измерения на сътрудничеството на предприятията със средни и/или висши училища се свеждат предимно до предоставянето на базата на фирмите за провеждане на производствени стажове, приемане завършващите на работа в предприятията, приемане на ученици и студенти на следдипломна квалификация.
- Сътрудничеството между строителните фирми и професионалните гимназии е по-добре поставено, в сравнение с контактите с висшите училища. Те са в рамките на изключението и по правило се поддържат от най-големите и най-стабилните фирми. Но като относителни дялове, тези форми на сътрудничество говорят за поразително ниски нива на използване на капацитета на предприятията и на висшите училища. Гимназиите търсят мненията и оценките на строителните фирми за обратна връзка по въпросите на обучението далеч по-рядко: с молба за организиране на производствени стажове – 41.5%; с молба за спонсорство по конкретни поводи – 27.1%; с молба за извършване на ремонтни дейности – 17.8%; с молба за назначаване на млади специалисти – 17.1%; с молба за дискутиране на актуалните потребности от специалисти в строителството – 13.0%; с молба за обсъждане на качеството на обучението – 9.3%; с молба за участие в изпитни комисии при дипломирането – 6.4%; с молба за осигуряване на стипендии на ученици/студенти – 4.7%.

Основни изводи и тенденции, вкл. препоръки към системата за обучение:

- да се разработи съответна наредба за придобиване на квалификация по професията „Пещостроител“;
- в строителството у нас се подценява необходимостта от провеждането на целенасочена политика за управление на човешките ресурси;
- връзките на строителните фирми с образователните и обучаващите институции са слаби и строителната практика не взема участие в разработването на плановете за необходимостта от строителни специалисти;
- в професионалното образование, осъществявано в строителните гимназии и ЦПО в България, има дефицит по отношение подготовката по съвременни строителни специалности.

Раздел 5. АДМИНИСТРАТИВНА СРЕДА. ПРЕПОРЪКИ, ВКЛЮЧИТЕЛНО ЗА ПРОМЯНА В НОРМАТИВНАТА УРЕДБА

Административната среда би следвало да се тълкува като съвкупност от административните и институционалните структури на национално, регионално и местно равнище и нормативната уредба. Отнесена към компетенциите на работната сила, административната среда включва:

- Институции на национално равнище – Министерският съвет; Министерството на образованието и науката; Министерството на труда и социалната политика; Агенцията по заетостта; НАПОО; Министерството на културата; Министерството на здравеопазването; Отрасловите министерства; Представителните организации на работодателите и организациите на работниците и служителите на национално равнище; Националният съвет за насърчаване на заетостта; Националният консултативен съвет по професионална квалификация на работната сила.
- Институции на регионално равнище – Дирекциите „Регионална служба по заетостта”; Регионалните инспекторати по образование; Постоянните и временните комисии по заетостта към областните съвети за регионално развитие; Областната администрация.
- Институции на местно равнище – Общините; Дирекциите „Бюро по труда”; Съветите за сътрудничество към дирекциите „Бюро по труда” на Агенцията по заетостта.
- Образователни структури – професионалните училища, професионалните гимназии, професионалните колежи, ЦПО и висшите училища.
- Нормативна уредба – Конституцията на Република България; КТ; Закон за народната просвета; ЗПОО; Закон за висшето образование; Закон за насърчаване на заетостта; Закон за занаятите; Закон за народните читалища; Конвенция за техническо и професионално образование, както и съответни подзаконови нормативни актове, свързани с уреждането на въпроси по устройството и дейността на отделните структури и прилагането на законите.

Общото впечатление, което създава горното изброяване е, че въпросът за компетенциите на работната сила е от компетенциите на прекалено много институции – над 20. Въпреки че степента на влияние е фиксирана в правилниците за устройството и дейността на съответните институции, големият им брой създава предпоставки за неадекватна намеса в работата на основните обучаващи звена и за прокарване на лобистки интереси.

Нормативната уредба на Република България, отнасяща се до професионалното образование и обучение, в това число и за работната сила от сектор „Строителство”, е хармонизирана с европейското законодателство. Могат да се направят някои промени, но в общи линии заложеното в нея отговаря на съвременното състояние на сектора и перспективите пред неговото развитие. Както беше посочено по-рано в анализа, преобладаващата част от дефектите в системата за образование и професионално обучение се дължат на практиката при прилагането на нормативните актове, а не на тяхната липса или непълнота. Все пак би могло да се препоръча:

- Държавната субсидия на висшите училища да се обвърже с тяхното участие в НИРД и по-точно с икономическия ефект от приложението в практиката на извършените от тях научни изследвания.

- С цел активизиране на дейността по ППО на заетите лица в КТ, чл. 228а да се предвиди текст, вменяващ задължение на работодателите да изготвят годишен план/програма и да придвиждат минимален бюджет за ППО на персонала си.
- НАПОО да се задължи да популяризира опита на развитите страни и на резултатите от проведените изследвания за проведени ППО. Последните да се изпращат на електронните адреси на работодателите, да се придружават от обяснителни бележки относно ползата от ППО.
- Настоящата класификация на работната сила по класове професии не дава представа за възможностите на даден работник или служител. Освен професията е важна и степента на квалификация. Това изисква КСБ и НАПОО да разработят система за професионална квалификация на строителните работници, която задължително да валидира професията и квалификационната степен на всеки работник от всяка фирма, вписана в ЦПРС. За целта да се водят регистри и да се издават необходимите сертификати. При придобиване на нова професия или при изменение в степента на квалификация това веднага да се отразява в регистъра и в съответния сертификат. Така при промяна на месторабота новият работодател ще разполага с информация относно възможностите на постъпващия на работа.

В разработката, посветена на компетенциите на работната сила в сектор „Специализирани строителни дейности“⁵⁸, се срещат предложения за усъвършенстване на системата за професионално обучение, които са логични и могат да се въведат незабавно:

- В методиката на преподаване да се въведат новите технологии, актуални към момента. Учебното съдържание да се актуализира своевременно, за да отговаря на последните тенденции и очакванията на бизнеса.
- В последната година на обучение в учебните програми да се въведе задължително практическо обучение в предприятията от сектора. Това ще помогне да се прилага повсеместно менторството, което от своя страна ще повиши ефективността от прилагане на стажантските програми, входящото обучение на новоназначените и загубата на знания и умения при пенсиониране на дългогодишни служители. Към настоящия момент много малка част от персонала притежава умения за предаване на натрупания професионален опит.
- Във връзка с професионалното ориентиране на учениците да се формират ясно двата основни клона – хуманитарно и техническо образование. Висшето образование надгражда вече придобити знания и умения в средното образование. Ако тази основа липсва, т.е. бъдещият студент е завършил езикова гимназия, в общия случай е чиста загуба на време и средства, ако продължи в инженерни специалности. Това се отнася и за магистърската степен. Тя се смята за надграждане на компетенции след бакалавърската степен. Би трябвало да има регламентация и в тази насока. Тази липса на последователност в надграждането на знания и умения води до трудно намиране на подходяща длъжност и кариерно развитие за по-дълъг период от време.
- Да се въведе обучение за придобиване на управленски умения. За да бъдеш ръководител, преди всички други компетенции е необходимо да можеш да си

⁵⁸ Вж. Секторен анализ на компетенциите на работната сила в сектор „Специализирани строителни дейности“. КСБ, 2012.

добър организатор, стратег и най-вече да умееш да управляваш хора. Тези умения са необходими не само на висшите ръководители, но и на тези на средно мениджърско ниво.

- Да се въведе регистър на професиите с минимално образователно ниво. Работодателят да бъде задължен нормативно да назначава, само ако степента на професионална квалификация и завършено образование на кандидата отговарят на минимално изискваните в кода на длъжността. Ако назначи работник или служител, който не покрива минималните изисквания за длъжността, то работодателят е длъжен да осигури възможност новоназначеният да придобие необходимите знания и умения в процеса на работа или чрез други форми на обучение – задочно, дистанционно и т.н.
- Да се приспадат от печалбата преди облагането ѝ с данък разходите за обучение, които работодателят е направил през годината.
- Да се допълни в Кодекса на труда, че при направени инвестиции от страна на работодателя за повишаване на квалификацията или преквалификацията на работника или служителя, то същият няма право да напуска до 5 г. след годината на обучение. Ако той едностранно реши да напуска преди изтичане на срока, то той да дължи обезщетение в размер на инвестицията или частта от нея пропорционално на неотработените месеци до края на срока.

Раздел 6. ИЗВОДИ И ЗАКЛЮЧЕНИЯ

1. Относно мястото на сектора в икономиката на Европа и мястото на България в неговото развитие:

- След кризата, макар и бавно в европейската икономика настъпват положителни промени на възстановяване.
- Българската икономика е най-слабо развитата в ЕС. Това означава, че българските предприятия, в това число и строителните, трябва по-смело да излизат на международния пазар, да развият дейност в страни с високо равнище на икономиката, доходи и спестявания на населението. Това ще доведе до увеличаване на техните печалби, а също така и до нарастване на благосъстоянието на българското население.
- В страните с намаляваща заетост след 2008 г., между които е България, неминуемо ще се стигне до известно реструктуриране на икономиката. Освободените човешки ресурси ще потърсят реализация в други предприятия и сектори, възможно е да започнат собствен бизнес. Това е предпоставка за повишаване на търсенето на строителна продукция и респективно на човешки ресурси.
- Анализът на темпа на нарастване на потребителските цени в Европейския съюз, в това число и България, поставя под съмнение възможностите за контрол на инфлацията. Изборът на обществото между висока инфлация и висока безработица по всяка вероятност ще бъде в полза на инфлацията. Това ще рефлектира върху себестойността на строителната продукция и ще се окаже фактор със задържащ ефект по отношение на нейното търсене. В това отношение влияние ще окаже съотношението между степента на нарастване на доходите и степента на нарастване на цените на строителната продукция.
- Данните за размера на спестяванията на населението показват, че то има потенциал да инвестира. Ако се приеме за вярно твърдението, че инвестициите в недвижими, скъпоценни камъни, благородни метали и валута губят най-малко от своята стойност във време на инфлация, може да се очаква повишаване на търсенето на жилищна недвижима собственост.
- Строителството е сектор с голямо значение за европейската икономика. Независимо от кризата, започнала през 2008 г., той продължава да формира значителна част от БДС на ЕС като цяло и икономиките на отделните страни от него.
- Сектор „Строителство“ в ЕС продължава да бъде притегателен и да осигурява работа на голяма част от човешките ресурси, заети в икономиката. Доказателство за това е и умереното намаление на броя на строителните предприятия.
- Фактът, че само в пет страни от евросъюза заетостта в строителството през 2011 г. е по-голяма от тази преди кризата, означава, че надеждите за бързо възстановяване на сектора, каквито имаше у много от строителните предприемачи в България, са нереални. По-скоро може да се очаква стабилизиране до сегашните нива или малко под тях.
- Ниското равнище на БДС на едно заето лице в България е сигнал, който трябва да предизвика реакция от страна на институциите, които управляват процесите в сектора. С тези показатели българските строителни компании са неконкурентни на

международния строителен пазар. Следва да бъдат завишени изискванията за сертифициране на строителните фирми. Разполагаемите техника, технология и работна сила трябва да отговарят реално, а не само документално на вида строежи, които има право да изпълнява дадената фирма.

- От анализа на индекса на строителната продукция става ясно, че строителният бизнес в ЕС все още не е възстановен след кризата. В голяма част от по-развитите страни от съюза равнището от 2008 г. не е достигнато.
- Жилищното строителство е засегнато в по-голяма степен от кризата в сравнение с инженерното. Това обосновава мнението, че големите строителни компании у нас следва да се насочат и специализират в изпълнението на инфраструктурни обекти.

2. Относно мястото на сектора в икономиката на България:

- Строителството е сектор с традиции в българската икономика, който реагира на кризата, като се реструктурира и редуцира броя на заетите лица.
- Намаляването на размерите на строителните предприятия налага обединяване на техните сили, което ще доведе до по-висока конкурентоспособност, повишени възможности за строителство на обекти извън България, за привличане на инвестиции, за набавяне на технологично оборудване. Ако действат самостоятелно, българските предприятия едва ли ще могат да отговорят на съвременното ниво на техническо и технологично развитие.
- Променената структура и перспективите за развитие на строителния бранш налагат ревизиране на компетенциите на заетите лица и привеждането им в съответствие с използваните в развитите страни технологии и материали.
- Наблюдава се пренасочване на заетите от традиционните строителни дейности към тези, свързани с изграждане на инфраструктура, тръбопроводи и инсталации.
- Работодателите в сектора имат възможности за избор на работна сила с необходимите компетенции и това привидно им дава сигурност в това отношение.
- Сектор „Строителство“ към момента е с по-висока производителност на труда от средните за страната, но разликата между секторния и националния показател постепенно намалява. Строителството е сектор с национална значимост и, за да остане такъв, са необходими инвестиции във високопроизводителна техника, съвременни технологии и качество на човешките ресурси, заети в сектора.

3. Относно икономическата и конкурентната среда:

- Продължава увеличението на БВП, БДС, производителността, заплатите, износа, приходите от туризма. Стабилизирано се около едно постоянно ниво оборотът в търговията на дребно, индивидуалното крайно потребление, заетостта, ХИПЦ, очакванията за продажните цени.
- Неблагоприятните и обезпокоителни сигнали за състоянието на икономиката са основно от ръста на безработицата и неблагоприятното състояние на чуждестранните инвестиции.
- Икономиката на страната ще се позиционира около сегашното си негативно състояние за един доста продължителен период от време. Несъмнено политическата нестабилност у нас, която се забелязва през 2012 г. и в началото на

2013 г., както и съмненията за бъдещето на ЕС сред редица страни-членки на съюза, също ще окажат влияние в тази посока.

- Независимо от преобладаващия брой положителни сигнали може да се предвиди, че в състава на работната сила скоро няма да настъпят съществени изменения. Положението на заетите, в това число и от сектор „Строителство“, от гледна точка на заплащане и условия на труд ще се подобрява, а условията за живот на безработните лица ще се влошават.

4. Относно технологиите и организационната структура:

- По света постоянно се изобретяват нови материали, техника и технологии. Тези постижения на науката в преобладаващата си част са насочени към икономията на енергия, подобряване на екологичните характеристики на околната среда, към „зелено“ строителство. Това са основните тенденции в строителството, които се налагат по света. С оглед на тяхната конкурентоспособност човешките ресурси у нас трябва да придобият знания, умения и компетентности в тези области и това може да се осъществи чрез целенасочена политика в областта на професионалното образование и обучение.
- Строителството на сгради е водещо в исторически план и е с основен принос за сегашното състояние на човешките ресурси в строителството. В бъдеще, след осъществяването на големите инфраструктурни проекти, то отново ще направлява стандартите в сектора.
- Предстои промяна в професионално-квалификационната структура на човешките ресурси в строителството, продиктувана от технико-технологичния напредък и от вкусовете и предпочитанията на инвеститорите в жилищни недвижими имоти.

5. Относно професиите и работните места:

- Наблюдава се изместване на акцента в извършваните СМР към дейности, изискващи по-високо специално и общо образователно равнище и умения да се работи с производителна техника.
- Образователното равнище на заетите в българското строителство е адекватно на характера на труда, който се практикува сега в сектора. С промяната на характера на труда, която е неизбежна, ще се засили необходимостта от кадри с високо образование.
- В близко бъдеще ще се увеличи недостигът на квалифицирани работници, на оператори на строителни машини и на монтажници – професии с висока сложност и качество на труда.
- Разликата между производителността в строителството и в България намалява. Ако това явление се превърне в тенденция, скоро значението на строителството за националната икономика ще намалее.
- Понастоящем, възползвайки се от възможността, дадена от КТ за подбор при съкращения, работодателите у нас предпочитат да оставят на работа хората с производствен опит и съответно на по-висока възраст за сметка на младите хора. Това неминуемо ще рефлектира върху бъдещето на строителния бранш.
- Върху състава на работната сила в сектор „Строителство“ в бъдеще негативно влияние ще оказват редица демографски фактори, както и: ниската мотивацията за работа в строителството; несигурната икономическа среда във времето на криза;

заплащането на труда в сектора; емиграцията на майстори строители към страни с по-добри условия на труд и заплащане и др.

- Нормативната и институционалната база, върху която се осъществява обучението в професионалните и висшите училища, съответства на съвременните виждания и изисквания. ЗПОО е разработен в съответствие с НКР и ЕКР.
- Учебните планове и програми за професионално обучение отговарят на развитието на сектор „Строителство“ в български условия.

6. Относно бизнес и регулаторния климат:

- Административната среда е сложна, наблюдава се наличие на прекалено много институции с компетенции в областта на професионалното образование и обучение.
- Нормативната уредба на Република България, отнасяща се до професионалното образование и обучение, в това число и за работната сила от сектор „Строителство“, е хармонизирана с европейското законодателство. По-голямата част от дефектите в системата за образование и професионално обучение се дължат на практиката при прилагането на нормативните актове, а не на тяхната липса или непълнота.

Раздел 7. ЛИТЕРАТУРНИ ИЗТОЧНИЦИ

1. Баев, Ст. и др. Анализ на състоянието на продължаващото професионално обучение в страната. София, 2006.
2. Белева, И. Политиката по заетостта и безработицата в България в преходния период: Анализ, оценки и перспективи. София: „Марин Дринов“, 2001.
3. Владимирова, К. Стратегическо управление на човешките ресурси. София: изд. на Нов български университет, 2009.
4. Георгиева, П. Изграждане на компетентностен модел за управление подбора на човешки ресурси. сп. „Икономически алтернативи“, бр. 6, 2009.
5. Дейност на нефинансовите предприятия за 2009 г. – предварителни данни. София: НСИ, 2009.
6. Доклад по отчета на държавния бюджет на република България за 2008, 2009, 2010, 2011 г.
7. Енергийна стратегия на Република България до 2020 г. За надеждна, ефективна и по-чиста енергетика.
8. Илиев, Пл. Актуални въпроси на развитието на строителството. Варна, „Наука и икономика“, 2011.
9. Калчев, Р. Актуални въпроси на качеството на труда в сектор „Строителство“ в България. Варна: ИК „Геа – Принт“, 2013.
10. Образование и обучение на възрастни. София, 2009.
11. Отрасял строителство – Икономически сравнителен анализ за 2011 година – разширен преглед на КСБ. www.ksb.bg. Сайт на Камарата на строителите в България.
12. Пипер, Р., К. Рихтер. Мениджмънт. Управлението на прехода. София, 1993.
13. Продължаващо професионално обучение. София, 2004.
14. Продължаващо професионално обучение в предприятията през 2005 г. София, 2008.
15. Професионално обучение в предприятията. София, 2006.
16. Секторен анализ на компетенциите на работната сила в сектор „Специализирани строителни дейности“. БСК, 2012.
17. Секторен анализ на компетенциите на работната сила в сектор „Строителство“. Основни тенденции, проблеми и прогнози за развитие в България. София, декември, 2011 г.
18. Томов, Т. Разработване на компетентностни модели, или какво поведение е необходимо за успешно трудово представяне. www.trudipravo.bg.
19. Закон за малките и средните предприятия. обн. ДВ, бр. 84/1999 г., посл. изм. ДВ, бр. 82/2009.
20. Класификация на икономическите дейности (КИД-2008). София, изд. на НСИ, 2008.
21. Наредба № 35 от 01.07.2010 г. за придобиване на квалификация по професията „Геодезист“. обн. ДВ, бр. 67 от 27.08.2010 г.
22. Наредба № 33 от 01.07.2010 за придобиване на квалификация по професията „Строителен техник“. обн. ДВ, бр. 67 от 27.08.2010 г.
23. Наредба № 5 от 09.01.2012 г. за придобиване на квалификация по професията „Строител“. обн. ДВ, бр. 9 от 31.01.2012 г.
24. Наредба № 6 от 09.01.2012 г. за придобиване на квалификация по професията „Строител-монтажник“. обн. ДВ, бр. 9 от 31.01.2012 г., в сила от 31.01.2012 г., Изд. от министъра на образованието, младежта и науката.
25. Наредба № 7 от 09.01.2012 г. за придобиване на квалификация по професията „Монтажник на водоснабдителни и канализационни мрежи“. обн. ДВ, бр. 10 от 03.02.2012 г.
26. Наредба № 8 от 09.01.2012 г. за придобиване на квалификация по професията „Пътен строител“. обн. ДВ, бр. 10 от 03.02.2012 г.
27. Националната програма за безопасност и здраве при работа за 2012 г.
28. НКПД. Списък на длъжностите в националната класификация на професиите и длъжностите, 2011. Приложение 4 към Заповед № РД01-931/27.12.2010 г. с влезлите в сила промени в НКПД-2011 от 01.01.2013 г.

29. www.nsi.bg - сайт на НСИ. Инфлация и индекси на потребителските цени.
30. www.bnb.bg - сайт на Българска народна банка.
31. www.ec.europa.eu/eurostat –сайт на статистическата служба на Европейския съюз.
32. www.noi.bg - сайт на НОИ.
33. www.bia-bg.com - сайт на Българска стопанска камара – съюз на българския бизнес.
34. www.mi.government.bg - сайт на Министерство на икономиката и енергетиката.
35. www.trudipravo.bg.
36. www.minfin.bg - сайт на Министерство на финансите.
37. www.strategy.bg -сайт на Портал за обществени консултации към МС.
38. www.mon.bg - сайт на МОН.

Раздел 8. ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1

БВП по текущи цени в ЕС и други страни от Европа (2008-2012 г.), в млн. EUR

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
ЕС (28)		12 547 178	11 816 577	12 344 438	12 715 351	12 972 302
Белгия		346 375	340 739	356 069	369 981	376 229
България		35 431	34 933	36 052	38 505	39 668
Чехия		154 270	142 197	149 932	155 486	152 311
Дания		235 133	223 576	236 477	240 453	245 037
Германия		2 473 800	2 374 500	2 496 200	2 592 600	2 644 200
Естония		16 235	13 762	14 323	15 951	16 998
Ирландия		178 882	161 275	156 487	158 993	163 595
Гърция		233 198	231 081	222 152	208 532	193 749
Испания		1 087 788	1 048 060	1 048 883	1 063 355	1 049 525
Франция		1 933 195	1 885 762	1 936 720	2 001 398	2 032 296
Хърватия		47 538	44 778	44 423	44 384	43 904
Италия		1 575 144	1 519 695	1 551 886	1 578 497	1 565 916
Кипър		17 157	16 854	17 406	17 979	17 887
Латвия		22 890	18 521	18 039	20 211	22 258
Литва		32 414	26 654	27 608	30 807	32 864
Люксембург		37 372	36 027	39 906	42 626	44 426
Унгария		105 536	91 415	96 585	99 819	97 674
Малта		5964	5956	6324	6584	6803
Холандия		594 481	573 235	588 740	601 973	600 638
Австрия		282 744	276 151	286 397	300 712	310 847
Полша		363 175	310 681	354 616	370 851	381 213
Португалия		171 983	168 529	172 860	171 053	165 247
Румъния		139 765	118 196	124 328	131 327	131 747
Словения		37 244	35 556	35 607	36 172	35 466
Словакия		64 414	62 794	65 870	69 108	71 463
Финландия		185 670	172 318	178 796	189 489	194 469
Швеция		333 256	292 472	349 945	387 596	409 221
Великобритания		1 836 126	1 590 858	1 731 809	1 770 910	1 926 650
Исландия		10 292	8675	9487	10 110	10 628
Лихтенщайн		3467	3246	3861	4383	:
Норвегия		311 285	272 959	317 862	352 858	388.866
Швейцария		357.725	367.134	414.884	474.689	490.424
Черна гора		3.086	2.981	3.104	3.234	3.346
Македония		6.693	6.702	7.057	7.479	7.490
Сърбия		32.679	28.952	27.968	31.472	29.932

Източник: Евростат; : - няма данни.

Приложение 2

БВП на човек от населението по текущи цени в ЕС и други страни от Европа (2008-2012 г.), в EUR

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
Европейски съюз (28)		24 900	23 400	24 400	25 100	25 500
Белгия		32 400	31 600	32 700	33.700	34 000
България		4600	4600	4800	5200	5400
Чехия		14 800	13 600	14 300	14 800	14 500
Дания		42 800	40 500	42 600	43 200	43 800
Германия		30 100	29 000	30 500	31 700	32 299
Естония		12 100	10 300	10 700	11 900	12 700
Ирландия		39 800	35 500	34 300	34 700	35 600
Гърция		20 800	20 500	19 600	18 500	17 200
Испания		23 900	22 800	22 800	23 100	22 700
Франция		30 100	29 300	29 900	30 700	31 100
Хърватия		10 700	10 100	10 100	10 400	10 300
Италия		26 300	25 200	25 700	26 000	25 700
Кипър		21 800	20 900	21 000	21 100	20 500
Латвия		10 500	8600	8600	9800	10 900
Литва		10 100	8400	8900	10 200	11 000
Люксембург		76 400	72 300	78 600	82 100	83 600
Унгария		10 500	9100	9700	10 000	9800
Малта		14 500	14 400	15 300	15 900	16 300
Холандия		36 200	34 700	35 400	36 100	35 900
Австрия		33 900	33 000	34 100	35 700	36 800
Полша		9500	8100	9200	9600	9900
Португалия		16 200	15 900	16 300	16 100	15 600
Румъния		6500	5500	5800	6100	6200
Словения		18 400	17 400	17 400	17 600	17 200
Словакия		11 900	11 600	12 100	12 800	13 200
Финландия		34 900	32 299	33 300	35 200	35 900
Швеция		36 100	31 500	37 300	41 000	43 000
Великобритания		29 900	25 700	27 800	28 200	30 500
Исландия		32 200	27 200	29 800	31 700	33 100
Лихтенщайн		97 400	90 400	106 800	:	:
Норвегия		65 300	56 500	65 000	71 200	77 500
Швейцария		46 400	47 100	53 300	60 300	61 800
Черна гора		:	:	:	:	:
Македония		3300	3300	3400	3600	:
Сърбия		4400	4000	3800	4300	:

Източник: Евростат; : - няма данни.

Приложение 3

**Темп на прираста на БВП спрямо предходната година в ЕС
и други страни от Европа (2008-2012 г.), в %**

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
Европейски съюз (28)		0.4	-4.5	2.1	1.6	-0.4
Белгия		1.0	-2.8	2.4	1.8	-0.3
България		6.2	-5.5	0.4	1.8	0.8
Чехия		3.1	-4.5	2.5	1.9	-1.3
Дания		-0.8	-5.7	1.6	1.1	-0.4
Германия		1.1	-5.1	4.2	3.0	0.7
Естония		-4.2	-14.1	3.3	8.3	3.2
Ирландия		-2.1	-5.5	-0.8	1.4	0.9
Гърция		-0.2	-3.1	-4.9	-7.1	-6.4
Испания		0.9	-3.7	-0.3	0.4	-1.4
Франция		-0.1	-3.1	1.7	2.0	0.0
Хърватия		2.1	-6.9	-2.3	0.0	-2.0
Италия		-1.2	-5.5	1.7	0.4	-2.4
Кипър		3.6	-1.9	1.3	0.5	-2.4
Латвия		-3.3	-17.7	-0.9	5.5	5.6
Литва		2.9	-14.8	1.5	5.9	3.7
Люксембург		-0.7	-4.1	2.9	1.7	0.3
Унгария		0.9	-6.8	1.3	1.6	-1.7
Малта		3.9	-2.8	3.2	1.8	1.0
Холандия		1.8	-3.7	1.6	1.0	-1.0
Австрия		1.4	-3.8	2.1	2.7	0.8
Полша		5.1	1.6	3.9	4.5	1.9
Португалия		0.0	-2.9	1.9	-1.6	-3.2
Румъния		7.3	-6.6	-1.1	2.2	0.7
Словения		3.4	-7.8	1.2	0.6	-2.3
Словакия		5.8	-4.9	4.4	3.2	2.0
Финландия		0.3	-8.5	3.3	2.8	-0.2
Швеция		-0.6	-5.0	6.6	3.7	0.7
Великобритания		-0.8	-5.2	1.7	1.1	0.2
Исландия		1.2	-6.6	-4.1	2.9	1.6
Норвегия		0.1	-1.6	0.5	1.2	3.1
Швейцария		2.2	-1.9	3.0	1.8	1.0
Черна гора		6.9	-5.7	2.5	3.2	-0.5
Македония		5.0	-0.9	2.9	2.8	-0.2
Сърбия		3.8	-3.5	1.0	1.6	-1.7

Източник: Евростат; - няма данни.

**Относителен дял на БВП на страните от ЕС
 (2008-2012 г.), в %**

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
Европейски съюз (28)		100.4	100.4	100.4	100.4	100.3
Белгия		2.8	2.9	2.9	2.9	2.9
България		0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
Чехия		1.2	1.2	1.2	1.2	1.2
Дания		1.9	1.9	1.9	1.9	1.9
Германия		19.8	20.2	20.3	20.5	20.5
Естония		0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
Ирландия		1.4	1.4	1.3	1.3	1.3
Гърция		1.9	2.0	1.8	1.6	1.5
Испания		8.7	8.9	8.5	8.4	8.1
Франция		15.5	16.0	15.7	15.8	15.7
Хърватия		0.4	0.4	0.4	0.4	0.3
Италия		12.6	12.9	12.6	12.5	12.1
Кипър		0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
Латвия		0.2	0.2	0.1	0.2	0.2
Литва		0.3	0.2	0.2	0.2	0.3
Люксембург		0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
Унгария		0.8	0.8	0.8	0.8	0.8
Малта		0.0	0.1	0.1	0.1	0.1
Холандия		4.8	4.9	4.8	4.8	4.6
Австрия		2.3	2.3	2.3	2.4	2.4
Полша		2.9	2.6	2.9	2.9	2.9
Португалия		1.4	1.4	1.4	1.3	1.3
Румъния		1.1	1.0	1.0	1.0	1.0
Словения		0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
Словакия		0.5	0.5	0.5	0.5	0.6
Финландия		1.5	1.5	1.5	1.5	1.5
Швеция		2.7	2.5	2.8	3.1	3.2
Великобритания		14.7	13.5	14.1	14.0	14.9

Източник: Евростат; - няма данни.

**Заети лица в националната икономика на страните от ЕС
(2008-2012 г.), в хил.**

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
Европейски съюз (28)		229 698.1	225 583.1	224 526.6	225 191.1	224 036.6
Белгия		4461.0	4453.0	4483.0	4545.0	4553.0
България		3825.3	3725.0	3550.7	3431.0	3281.9
Чехия		5203.7	5111.0	5058.8	5057.2	5077.4
Дания		2952.0	2852.0	2783.0	2776.0	2769.0
Германия		40 348.0	40 370.0	40 603.0	41 164.0	41 619.0
Естония		642.9	578.5	550.9	589.3	602.5
Ирландия		2129.3	1962.3	1882.7	1849.4	1838.5
Гърция		4865.8	4836.2	4711.7	4446.8	4076.2
Испания		20 687.1	19 337.9	18 855.5	18 563.5	17 776.7
Франция		27 137.3	26 782.7	26 797.8	26 965.8	26 955.8
Хърватия		1635.2	1605.2	1523.0	1487.2	1429.5
Италия		25 255.8	24 839.5	24 659.8	24 739.1	24 661.0
Кипър		393.0	391.6	390.9	392.7	376.6
Латвия		1127.7	979.3	932.5	856.5	878.4
Литва		1518.8	1415.1	1342.7	1369.7	1277.7
Люксембург		349.7	353.4	359.7	370.1	378.6
Унгария		4146.1	4043.0	4070.8	4087.5	4089.7
Малта		161.0	160.7	163.5	168.0	171.7
Холандия		8732.9	8670.6	8636.4	8698.2	8686.4
Австрия		4066.1	4036.8	4069.2	4138.9	4184.1
Полша		15 739.8	15 803.4	15 876.3	16 034.5	15 484.3
Португалия		5147.1	5014.2	4937.0	4861.2	4655.6
Румъния		9365.9	9181.0	9156.1	9058.1	9197.9
Словения		1001.9	983.7	962.5	947.0	935.1
Словакия		2247.1	2203.2	2169.8	2208.3	2209.4
Финландия		2550.2	2483.9	2482.0	2509.5	2516.7
Швеция		4565.2	4454.7	4497.7	4601.8	4634.6
Великобритания		29 442.0	28 955.3	29 019.5	29 167.5	29 524.8

Източник: Евростат; : - няма данни.

Приложение 6

**Индекс на производителността на труда в страните от ЕС
 спрямо средната за съюза (2008-2012 г.)**

(ЕС 27 = 100)

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
Европейски съюз (28)		99.8	99.8	99.8	99.9	99.9
Белгия		126.8	127.7	128.4	127.5	127.4
България		39.6	39.9	41.2	43.9	46.4
Чехия		74.0	75.8	73.5	73.8	72.0
Дания		105.7	106.7	113.0	111.5	111.4
Германия		107.8	104.1	105.9	106.4	105.3
Естония		65.6	65.0	68.3	67.9	67.1
Ирландия		125.9	132.0	136.1	139.5	142.4
Гърция		97.5	98.1	92.3	89.2	91.7
Испания		104.2	109.4	107.7	108.3	111.2
Франция		115.2	117.1	116.2	116.3	115.1
Хърватия		78.2	76.1	75.1	77.4	80.2
Италия		112.8	112.4	109.9	108.7	107.0
Кипър		90.9	92.2	90.9	90.8	92.8
Латвия		51.5	52.8	53.7	62.3	63.4
Литва		61.9	57.9	62.4	64.7	71.8
Люксембург		168.2	161.0	166.8	168.7	167.8
Унгария		70.6	72.3	70.8	71.0	70.4
Малта		94.3	97.0	97.2	95.1	92.5
Холандия		115.3	112.5	112.0	111.4	109.1
Австрия		116.4	116.1	116.3	116.5	117.0
Полша		62.3	65.4	67.3	68.9	72.2
Португалия		73.4	76.0	76.9	75.4	75.2
Румъния		49.1	49.3	48.4	49.3	50.1
Словения		83.6	80.3	79.2	80.4	79.4
Словакия		79.7	79.9	81.1	80.0	81.1
Финландия		113.2	110.0	108.7	109.2	108.8
Швеция		114.1	112.0	114.3	115.5	116.0
Великобритания		108.8	106.9	107.1	105.3	104.8

Източник: Евростат; : - няма данни.

Приложение 7

**Среден годишен хармонизиран индекс на потребителските
 цени в ЕС и други страни от Европа (2008-2012 г.)**

(индекс, 2005=100)

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
Европейски съюз (28)		108.42	109.49	111.77	115.23	118.28
Белгия		108.56	109.63	111.91	115.38	118.43
България		108.87	108.86	111.40	115.14	118.16
Чехия		129.36	132.56	136.58	141.21	144.58
Дания		111.7	112.4	113.7	116.2	120.3
Германия		107.3	108.4	110.8	113.8	116.5
Естония		107.0	107.2	108.4	111.1	113.5
Ирландия		123.31	123.56	126.95	133.40	139.02
Гърция		108.9	107.1	105.4	106.6	108.7
Испания		110.90	112.40	117.68	121.35	122.61
Франция		110.91	110.64	112.90	116.35	119.18
Хърватска		106.82	106.93	108.79	111.28	113.75
Италия		112.19	114.68	115.93	118.49	122.46
Кипър		108.0	108.8	110.6	113.8	117.5
Латвия		109.03	109.22	112.02	115.93	119.52
Литва		135.21	139.62	137.91	143.73	147.02
Люксембург		122.01	127.09	128.60	133.90	138.14
Унгария		110.01	110.02	113.10	117.32	120.72
Малта		119.05	123.85	129.70	134.79	142.42
Холандия		108.13	110.12	112.37	115.19	118.91
Австрия		105.54	106.57	107.56	110.23	113.34
Полша		107.28	107.71	109.53	113.42	116.34
Португалия		108.3	112.6	115.6	120.1	124.5
Румъния		108.34	107.36	108.85	112.72	115.85
Словения		120.69	127.43	135.17	143.04	147.88
Словакия		112.28	113.25	115.62	118.03	121.35
Финландия		110.41	111.43	112.21	116.79	121.16
Швеция		106.91	108.66	110.49	114.16	117.77
Великобритания		106.65	108.72	110.80	112.31	113.36
Исландия		108.5	110.8	114.5	119.6	123.0
Норвегия		122.29	142.18	152.79	159.22	168.79
Швейцария		106.7	109.2	111.8	113.1	113.6
Турция		104.2	103.4	104.1	104.2	103.4

Източник: Евростат; : - няма данни.

Приложение 8

Среден нетен доход на човек от населението в ЕС и други страни от Европа (2008-2012 г.), в EUR

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
Европейски съюз (28)		:	:	16 864	17 037	:
Белгия		19 986	21 002	21 353	21 628	:
България		2662	3278	3498	3423	:
Чехия		6810	8262	7981	8440	:
Дания		26 030	25 897	26 915	28 581	:
Германия		21 086	21 223	21 470	21 549	:
Естония		6333	7207	6782	6570	:
Ирландия		26 809	25 635	24 071	22 886	:
Гърция		12 766	13 505	13 974	12 626	:
Испания		14 583	14 948	14 747	14 251	:
Франция		22 561	23 191	23 532	23 882	:
Хърватска		:	:	6488	6163	:
Италия		17 734	17 963	18 136	18 056	:
Кипър		18 571	19 103	19 350	20 022	:
Латвия		5942	6625	5517	5093	5456
Литва		4945	5892	5017	4609	:
Люксембург		35 448	36 475	36 410	36 662	:
Унгария		4827	5201	4631	5108	:
Малта		11 197	11 962	11 800	12 139	:
Холандия		22 303	22 790	22 692	22 556	:
Австрия		21 381	22 106	23 160	23 642	:
Полша		4940	5984	5116	5813	:
Португалия		10 288	10 393	10 540	10 407	:
Румъния		2323	2516	2374	2413	:
Словения		11 709	12 743	12 653	12 885	:
Словакия		5180	6290	6785	6979	:
Финландия		22 008	23 119	23 528	24 150	25 148
Швеция		21 805	2.627	20 910	23 868	:
Великобритания		22 805	19 391	20 517	20 788	:
Исландия		37 411	26 559	20 670	20 698	:
Норвегия		34 415	36 240	34 849	39 054	:
Швейцария		31 379	33 992	35 224	39 044	:

Източник: Евростат; :- няма данни.

Приложение 9

Нетни спестявания на човек от населението в ЕС и други страни от Европа (2008-2012 г.), в EUR

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
Европейски съюз (28)		1700	800	1000	1100	1000
Белгия		2800	1000	2100	1800	1400
България		100	300	400	400	500
Чехия		1200	200	100	300	200
Дания		3500	1000	2400	2900	2900
Германия		3200	1900	2600	2800	2900
Естония		1000	600	800	1400	1300
Ирландия		2100	500	1000	700	2200
Гърция		-1400	-2000	-2200	-2600	-2300
Испания		1100	800	500	300	500
Франция		2000	900	1000	1300	:
Хърватска		:	:	:	:	:
Италия		700	0	-100	-300	-200
Кипър		200	-400	0	400	-600
Латвия		300	900	400	700	1000
Литва		200	-100	300	400	400
Люксембург		10 400	-1000	3600	7600	:
Унгария		200	100	300	400	:
Малта		:	:	:	:	:
Холандия		3900	2200	2800	4200	3900
Австрия		4200	2500	3.000	3500	3700
Полша		700	500	600	700	700
Португалия		-1100	-1300	-1300	-1200	-700
Румъния		300	200	200	1400	:
Словения		2000	900	700	700	500
Словакия		500	-200	0	300	400
Финландия		3300	1200	1300	1300	600
Швеция		5800	2900	4600	5700	5300
Великобритания		1700	400	400	700	-200
Исландия		-4800	-4000	-3500	-2300	-1900
Норвегия		18 100	10 900	13 600	16 400	19 700
Швейцария		3100	5700	9100	8700	9900
Сърбия		-300	-200	-200	-200	:

Източник: Евростат; : - няма данни.

**Относителен дял на секторите от националната икономика
в създаването на БДС в страните от ЕС през 2008 г., в %**

Сектори (групи сектори) Страна	A	B-E	F	G-I	J	K	L	M-N	O-Q	R-U	Общо
Европейски съюз (28)	1.7	19.7	6.8	19.3	4.8	5.4	10.5	10.2	18.2	3.4	100.0
Белгия	0.7	17.9	5.8	20.7	4.2	5.3	9.5	12.9	21.1	2.0	100.0
България	7.2	21.8	9.3	20.8	6.0	6.4	9.0	4.6	12.4	2.6	100.0
Чехия	2.3	31.2	6.8	20.2	5.1	4.0	6.6	7.2	14.4	2.2	100.0
Дания	1.0	19.5	6.0	19.7	4.3	6.1	9.9	7.7	22.5	3.3	100.0
Германия	1.0	25.9	4.2	15.9	3.9	3.8	12.0	11.6	17.1	4.5	100.0
Естония	2.8	20.2	9.8	22.6	4.8	4.0	10.4	8.4	14.6	2.3	100.0
Ирландия	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	100.0
Гърция	3.1	12.4	6.8	26.9	4.6	4.6	13.1	5.6	19.0	3.9	100.0
Испания	2.5	16.9	13.6	23.1	4.1	5.4	6.9	7.4	16.7	3.4	100.0
Франция	1.8	13.6	6.6	18.4	5.0	3.6	13.7	12.5	21.4	3.3	100.0
Хърватия	5.0	19.2	8.5	21.7	5.0	6.6	9.9	7.6	14.0	2.5	100.0
Италия	2.0	20.4	6.4	20.3	4.4	5.3	12.8	8.6	16.5	3.3	100.0
Кипър	2.3	9.3	13.2	24.1	4.0	7.8	9.9	6.0	19.6	3.7	100.0
Латвия	3.0	15.1	10.1	26.9	4.2	4.9	8.4	7.6	16.5	3.3	100.0
Литва	3.7	21.4	11.2	28.2	3.4	3.3	6.9	5.7	14.6	1.7	100.0
Унгария	0.4	9.5	6.3	16.9	6.0	25.5	9.3	10.7	13.8	1.8	100.0
Малта	4.0	25.5	4.9	18.7	5.2	4.1	8.3	8.2	18.0	3.0	100.0
Холандия	1.5	17.2	4.7	22.6	5.3	4.5	6.0	9.4	18.0	10.8	100.0
Австрия	1.7	19.5	5.9	19.3	5.0	5.7	8.0	12.3	20.3	2.4	100.0
Полша	1.6	22.7	7.1	22.4	3.3	5.4	9.0	8.9	16.9	2.7	100.0
Португалия	3.7	24.0	7.7	25.0	4.1	5.3	6.1	6.9	13.9	3.4	100.0
Румъния	2.4	17.3	7.3	23.0	3.8	7.7	8.3	6.6	21.0	2.7	100.0
Словения	7.4	25.8	12.2	21.7	4.4	2.5	6.9	4.3	12.2	2.6	100.0
Словакия	2.3	25.3	8.5	21.0	4.0	4.7	7.3	8.9	15.5	2.6	100.0
Финландия	4.1	28.8	10.0	22.4	4.0	3.3	6.0	7.1	12.1	2.2	100.0
Швеция	2.7	24.6	7.3	17.2	4.8	2.8	10.8	7.5	19.2	2.9	100.0
Великобритания	1.7	21.5	5.2	18.2	5.3	3.9	9.3	9.0	23.0	2.9	100.0

Източник: Евростат; : - няма данни.

Забележка: При представянето на данните е използвана класификацията на икономическите дейности NACE-R2, като секторите са групирани както следва: А – Селско, горско и рибно стопанство; В-Е – Добивна промишленост; Преработваща промишленост; Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива; Доставка на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване; F – Строителство; G-I – Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети; Транспорт, складиране и пощи; Хотелиерство и ресторантьорство; J – Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения; K – Финансови и застрахователни дейности; L – Операции с недвижими имоти; M-N – Професионални дейности и научни изследвания; Административни и спомагателни дейности; O-Q – Държавно управление; Образование; Хуманно здравеопазване и социална работа; R-U – Култура, спорт и развлечения; Други дейности; Дейности на домакинствата като работодатели, недиференцирани дейности на домакинства по производство на стоки и услуги за собствено потребление; Дейности на екстериториални организации и служби.

**Относителен дял на секторите от националната икономика
в създаването на БДС в страните от ЕС през 2012 г., в %**

Сектори (групи сектори) Страна	A	B-E	F	G-I	J	K	L	M-N	O-Q	R-U	Общо
Европейски съюз (28)	1.8	19.2	5.9	19.3	4.7	5.5	10.9	10.2	19.2	3.5	100.0
Белгия	0.8	16.5	5.7	20.1	4.2	5.9	9.0	13.0	22.7	2.1	100.0
България	6.4	24.5	5.9	20.1	5.3	8.2	9.2	5.1	13.0	2.4	100.0
Чехия	2.3	31.2	6.4	19.2	4.9	4.4	7.0	7.1	15.2	2.3	100.0
Дания	1.5	16.7	4.7	19.7	4.4	6.8	10.8	8.1	23.9	3.4	100.0
Германия	1.0	26.1	4.5	16.0	3.9	4.0	11.4	10.7	18.0	4.5	100.0
Естония	3.7	22.3	7.4	21.4	5.3	3.3	10.1	9.0	15.0	2.5	100.0
Ирландия	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	100.0
Гърция	3.4	14.3	2.1	23.3	4.9	4.9	16.7	4.8	20.8	4.8	100.0
Испания	2.7	16.9	9.1	25.5	4.3	4.3	8.1	7.6	17.7	3.8	100.0
Франция	2.0	12.5	6.3	18.3	4.5	4.8	13.2	12.4	22.6	3.4	100.0
Хърватия	5.0	20.8	5.4	20.4	4.7	7.0	10.8	7.3	15.9	2.6	100.0
Италия	2.0	18.3	5.9	20.7	4.1	5.3	14.1	9.0	16.8	3.8	100.0
Кипър	2.3	9.2	6.2	23.2	4.4	9.2	11.6	7.4	22.2	4.3	100.0
Латвия	5.0	19.5	6.1	30.0	4.3	3.5	9.0	6.8	13.2	2.4	100.0
Литва	3.9	24.9	6.1	33.1	3.2	2.1	5.7	5.6	13.6	1.8	100.0
Унгария	0.3	7.7	5.8	17.5	6.6	23.5	9.2	12.5	14.9	1.9	100.0
Малта	3.9	27.3	3.7	18.1	5.2	4.5	8.8	8.6	17.0	2.9	100.0
Холандия	1.5	13.4	4.0	21.4	5.5	8.1	5.9	9.6	19.6	11.1	100.0
Австрия	1.7	19.8	4.8	18.6	4.6	8.7	5.9	11.0	22.4	2.6	100.0
Полша	1.4	22.9	6.9	22.2	2.9	4.7	10.0	8.8	17.5	2.8	100.0
Португалия	4.0	24.8	7.4	26.0	3.7	4.6	5.8	7.1	13.7	3.0	100.0
Румъния	2.2	18.5	4.9	24.8	3.5	6.6	9.9	6.9	19.6	3.1	100.0
Словения	6.0	32.5	9.8	13.1	4.6	2.9	9.6	6.7	11.9	3.0	100.0
Словакия	2.6	25.1	5.5	21.0	4.1	4.8	7.8	9.0	17.5	2.7	100.0
Финландия	3.6	27.8	8.1	21.1	4.6	3.7	7.0	7.5	13.2	3.3	100.0
Швеция	2.9	20.4	6.8	17.3	5.0	2.6	12.3	8.1	21.5	3.2	100.0
Великобритания	1.6	20.3	5.8	17.8	5.5	4.1	8.6	9.8	23.6	3.0	100.0

Източник: Евростат; : - няма данни.

Приложение 12

БДС по текущи цени в сектор „Строителство” в ЕС и други страни от Европа (2008-2012 г.), в млн. EUR

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
ЕС (28)		764 807	704 065	679 176	692 864	681 383
Белгия		17 996	17 751	17 934	18 898	19 150
България		2754	2767	2220	2157	2012
Чехия		9447	9163	9919	9514	8734
Дания		12 022	10 205	8882	9955	9882
Германия		93 320	93 350	100 430	106 050	107 410
Естония		1421	858	736	894	1097
Ирландия		:	:	:	:	:
Гърция		13 890	10 553	6772	4561	3616
Испания		135 659	127 146	104 762	98 546	87 719
Франция		113 829	109 182	106 202	110 984	114 134
Хърватия		3459	3058	2551	2296	2018
Италия		90 254	86 719	83 587	85 182	82 988
Кипър		2002	1574	1403	1269	1017
Латвия		2081	1336	856	987	1224
Литва		3262	1589	1462	1811	1801
Люксембург		2102	2070	2161	2223	2339
Унгария		4413	3755	3466	3410	3066
Малта		247	250	247	240	237
Холандия		30 956	30 678	27 985	28 727	26 190
Австрия		18 314	17 523	17 444	18 499	19 329
Полша		24 368	22 327	25 290	26 826	25 086
Португалия		10 888	9964	9465	8517	7066
Румъния		15 242	12 455	11 339	11 220	11 313
Словения		2762	2465	2017	1889	1702
Словакия		5849	5.654	5466	5698	5311
Финландия		11 874	10 683	10 460	11 161	11 415
Швеция		15 212	13 082	15 943	18 968	20 752
Великобритания		110 106	92 673	97 764	100 001	102 321
Исландия		812	397	379	387	:
Норвегия		15 056	13 908	15 358	17 341	20 412
Швейцария		17 112	18 312	21 379	25 185	26 738
Черна гора		:	:	152	158	:
Македония		:	349	389	487	:
Сърбия		1543	1189	1111	1330	1108

Източник: Евростат; : - няма данни.

Брой заети лица в сектор „Строителство” в ЕС и други страни от Европа (2008-2012 г.), в хил.

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
ЕС (28)		17612.8	16686.4	15962.6	15502.0	14887.6
Белгия		269.0	271.0	273.0	278.0	278.0
България		297.2	270.9	223.0	193.1	173.1
Чехия		473.9	490.3	485.4	474.1	467.3
Дания		195.0	174.0	159.0	159.0	161.0
Германия		2346.0	2355.0	2383.0	2424.0	2456.0
Естония		72.6	50.1	37.0	45.8	46.9
Ирландия		240.9	159.3	121.9	108.4	102.3
Гърция		386.3	368.8	322.1	249.6	207.2
Испания		2455.7	1911.0	1670.6	1409.7	1146.5
Франция		1877.0	1880.7	1856.8	1847.6	1842.0
Хърватия		:	:	:	:	:
Италия		1981.0	1953.2	1916.0	1864.9	1767.0
Кипър		41.3	39.4	37.1	35.3	30.1
Латвия		128.5	78.7	63.4	59.3	61.7
Литва		166.0	122.3	93.1	93.5	89.0
Люксембург		39.4	39.3	39.5	40.2	40.7
Унгария		308.9	292.3	275.0	269.2	261.8
Малта		9.6	9.6	9.5	9.3	9.2
Холандия		506.4	497.0	484.9	476.3	465.8
Австрия		285.8	286.1	287.7	293.6	296.3
Полша		1214.7	1,81.5	1250.2	1286.1	1212.6
Португалия		533.7	491.1	468.2	440.8	369.4
Румъния		733.1	724.4	701.6	677.7	692.5
Словения		92.1	91.3	82.6	73.2	67.2
Словакия		181.0	187.5	183.8	178.9	174.0
Финландия		193.2	182.2	185.6	190.3	190.8
Швеция		296.4	293.5	301.0	315.6	320.0
Великобритания		2136.3	2040.0	1933.8	1890.3	1847.5
Лихтенщайн		2.4	2.5	2.5	:	:
Норвегия		199.0	190.0	187.0	193.0	201.0
Швейцария		316.2	314.6	324.7	334.7	:
Македония		:	34.7	36.2	36.7	:

Източник: Евростат; : - няма данни.

Приложение 14

**Относителен дял на зетите лица в сектор „Строителство” в ЕС
и други страни от Европа (2008-2012 г.), в %**

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
ЕС (28)		7.7	7.4	7.1	6.9	6.6
Белгия		6.0	6.1	6.1	6.1	6.1
България		7.8	7.3	6.3	5.6	5.3
Чехия		9.1	9.6	9.6	9.4	9.2
Дания		6.6	6.1	5.7	5.7	5.8
Германия		5.8	5.8	5.9	5.9	5.9
Естония		11.3	8.7	6.7	7.8	7.8
Ирландия		11.3	8.1	6.5	5.9	5.6
Гърция		7.9	7.6	6.8	5.6	5.1
Испания		11.9	9.9	8.9	7.6	6.4
Франция		6.9	7.0	6.9	6.9	6.8
Хърватска		:	:	:	:	:
Италия		7.8	7.9	7.8	7.5	7.2
Кипър		10.5	10.1	9.5	9.0	8.0
Латвия		11.4	8.0	6.8	6.9	7.0
Литва		10.9	8.6	6.9	6.8	7.0
Люксембург		11.3	11.1	11.0	10.9	10.8
Унгария		7.5	7.2	6.8	6.6	6.4
Малта		5.9	6.0	5.8	5.5	5.4
Холандия		5.8	5.7	5.6	5.5	5.4
Австрия		7.0	7.1	7.1	7.1	7.1
Полша		7.7	8.1	7.9	8.0	7.8
Португалия		10.4	9.8	9.5	9.1	7.9
Румъния		7.8	7.9	7.7	7.5	7.5
Словения		9.2	9.3	8.6	7.7	7.2
Словакия		8.1	8.5	8.5	8.1	7.9
Финландия		7.6	7.3	7.5	7.6	7.6
Швеция		6.5	6.6	6.7	6.9	6.9
Великобритания		7.3	7.0	6.7	6.5	6.3
Лихтенщайн		7.3	7.5	7.4	:	:
Норвегия		7.6	7.3	7.2	7.4	7.5
Швейцария		7.0	6.9	7.1	7.1	:
Македония		:	6.3	6.5	6.4	:

Източник: Евростат; : - няма данни.

Предприятия в сектор „Строителство” в ЕС и други страни от Европа (2008-2011 г.), бр.

Страна	Година	2008	2009	2010	2011
ЕС (28)		3 284 810	3 176 672	3 292 331	:
Белгия		75 037	81 796	92 203	92 635
България		21 493	23 606	21 164	19 526
Чехия		157 479	163 097	167 470	174 707
Дания		36 028	33 135	31 588	31 489
Германия		236 717	240 747	238 924	240 697
Естония		8317	7911	7446	7852
Ирландия		47 518	47 539	32 293	:
Гърция	:		112 952	:	:
Испания		419 570	377 029	371 025	350 216
Франция		437 788	403 863	456 747	639 847
Хърватия		24 824	27 083	24 671	21 987
Италия		634 988	623 355	60 771	:
Кипър		6444	6019	6709	6393
Латвия		7599	7137	6874	6528
Литва		22 429	12 112	12 201	12 527
Люксембург		2971	3078	3178	3013
Унгария		74 175	69 611	67 354	64 924
Малта	:		:	:	:
Холандия		99 934	112 193	127 684	128 000
Австрия		29 837	29 878	31 196	31 269
Полша		238 125	226 387	233 019	239 235
Португалия		117 027	107 536	106 710	104 640
Румъния		59 389	60 135	49 348	43 503
Словения		19 433	19 499	19 190	18 826
Словакия		5436	5474	91 432	92 479
Финландия		42 538	42 444	42 485	43 029
Швеция		78 234	81 258	87 119	91 281
Великобритания		292 801	275 968	265 336	265 219
Исландия	:		:	:	:
Лихтенщайн	:		:	:	:
Норвегия		47 964	49 135	49 283	50 578
Швейцария	:		20 290	20 033	19 905
Македония	:		:	:	:
Турция	:		106 878	:	:

Източник: Евростат; : - няма данни.

Приложение 16

**Обем на произведената продукция в сектор „Строителство” в ЕС
и други страни от Европа (2008-2011 г.), в млн. EUR**

Страна	Година	2008	2009	2010	2011
ЕС (28)		1 935 296.0	1 592 413.5	1 566 513.4	1 554 638.7
Белгия		46 000.1	49 160.0	85 260.9	62 610.6
България		11 034.7	9866.1	6774.8	6552.7
Чехия		35 217.9	30 490.1	30 987.0	30 728.0
Дания		32 651.4	25 644.5	22 982.2	26 178.1
Германия		174 181.6	167 640.5	173 471.9	184 743.3
Естония		2899.8	1924.1	1676.8	2238.9
Ирландия		31 447.1	23 795.3	8759.0	:
Гърция	:	:	15 656.3	:	:
Испания		368 266.5	271 777.2	198 416.9	157 602.8
Франция		272 024.3	247 284.2	254 942.0	283 212.9
Хърватия		11 167.1	9528.0	6945.3	6068.3
Италия		296 983.6	206 942.6	227 625.0	220 411.6
Кипър		4304.0	3376.3	3186.6	2903.5
Латвия		5993.2	3288.8	2712.1	3139.6
Литва		6231.8	2711.9	2739.8	3158.1
Люксембург		4180.8	4050.3	4002.7	3971.0
Унгария		9693.9	7903.2	7370.8	7047.9
Малта	:	:	:	:	:
Холандия		99 064.6	97 178.5	83 893.5	87 864.6
Австрия		40 935.3	39 374.4	38 790.2	38 852.0
Полша		53 987.9	46 629.3	50 415.0	57 368.9
Португалия		35 461.9	32 523.3	32 422.2	28 129.1
Румъния		26 087.1	18 721.3	18 066.5	19 087.3
Словения		8210.1	6639.5	5670.4	5090.6
Словакия		7485.2	6345.1	8483.1	9200.9
Финландия		27 181.3	23 875.3	24 371.9	27 251.5
Швеция		47 198.2	40 712.6	48 256.6	55 677.8
Великобритания		279 754.6	208 131.0	208 807.2	212 087.7
Лихтенщайн	:	:	:	:	:
Норвегия		42 473.9	35 016.0	38 784.3	45 801.2
Швейцария	:	:	43 136.6	46 325.8	53 252.3
Македония	:	:	:	:	:

Източник: Евростат; : - няма данни.

Индекс на обема на строителната продукция в ЕС и други страни от Европа (2008-2012 г.)

(годишни данни, 2010=100)

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
ЕС (28)		113.45	104.95	100.02	100.13	94.80
Белгия		:	:	:	:	:
България		137.30	117.50	100.05	87.17	86.70
Чехия		109.03	108.45	100.24	96.62	89.46
Дания		129.97	112.52	100.05	109.28	101.28
Германия		99.92	99.93	99.40	107.15	105.99
Естония		155.92	109.50	100.20	127.60	151.12
Ирландия		225.62	142.21	100.00	82.67	78.23
Гърция		171.32	141.30	100.03	71.95	53.14
Испания		141.42	126.05	99.94	80.77	76.52
Франция		110.25	104.69	99.62	101.72	98.76
Хърватия		127.01	118.71	100.11	91.44	81.60
Италия		117.09	103.63	100.02	95.99	82.68
Кипър		121.54	108.68	99.98	90.45	70.57
Латвия		201.30	130.95	100.31	112.83	128.78
Литва		209.67	108.37	100.27	122.53	113.69
Люксембург		99.60	99.78	99.96	101.95	96.53
Унгария		116.93	111.82	100.15	92.30	86.72
Малта		101.06	104.50	100.00	97.35	95.62
Холандия		118.77	112.24	99.88	104.28	95.54
Австрия		106.21	104.37	100.12	102.07	104.04
Полша		93.51	97.20	100.35	117.00	111.54
Португалия		116.98	109.24	100.00	89.76	74.52
Румъния		136.67	116.10	100.51	103.53	104.93
Словения		152.42	120.52	100.16	75.25	62.55
Словакия		118.61	105.52	100.74	98.76	86.73
Финландия		106.75	93.10	99.99	108.26	105.94
Швеция		102.03	91.95	99.47	112.73	118.58
Великобритания		105.53	93.27	100.04	102.21	93.78
Норвегия		109.07	100.08	100.00	103.31	110.62
Швейцария		96.87	98.26	100.13	101.88	100.69
Черна гора		124.78	100.78	100.08	118.65	127.72
Македония		77.52	86.85	100.18	134.08	148.86
Турция		100.78	84.43	100.17	111.59	112.38

Източник: Евростат; : - няма данни.

Индекс на обема на строителството на сгради в ЕС и други страни от Европа (2008-2012 г.)

(годишни данни, 2010=100)

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
ЕС (28)		115.59	104.48	100.01	99.89	95.33
Белгия		:	:	:	:	:
България		172.23	139.12	100.05	92.94	88.14
Чехия		116.55	108.68	100.26	99.79	93.59
Дания		135.74	113.67	100.07	108.17	99.31
Германия		98.81	98.65	99.37	106.05	105.44
Естония		171.31	111.80	100.18	130.79	157.06
Ирландия		267.28	148.92	100.02	88.79	77.04
Гърция		218.50	165.91	99.85	58.42	39.62
Испания		145.88	121.31	99.96	81.03	78.62
Франция		108.88	104.56	99.59	101.62	98.69
Хърватия		130.65	120.34	99.69	89.42	77.21
Италия		:	:	:	:	:
Кипър		135.72	115.82	99.94	86.79	69.56
Латвия		261.88	132.21	100.17	115.89	130.34
Литва		284.97	129.85	100.18	125.07	115.91
Люксембург		:	:	:	:	:
Унгария		121.19	106.00	100.20	88.57	81.82
Малта		:	:	:	:	:
Холандия		:	:	:	:	:
Австрия		103.75	103.13	100.15	102.55	103.71
Полша		122.77	100.79	100.25	115.94	126.13
Португалия		127.65	114.07	99.99	87.72	74.01
Румъния		161.32	132.51	98.26	101.92	101.49
Словения		150.24	116.37	100.06	60.37	49.94
Словакия		124.91	106.04	101.30	98.07	89.33
Финландия		115.89	97.37	98.90	111.99	108.52
Швеция		100.12	91.63	99.53	113.85	121.78
Великобритания		108.00	94.03	100.04	101.59	93.70
Норвегия		107.54	99.72	100.00	100.89	105.19
Швейцария		104.04	101.36	100.11	105.63	107.55
Черна гора		99.28	75.75	62.52	132.16	140.53
Македония		:	:	99.61	142.10	171.82
Турция		106.57	84.63	100.19	115.97	116.74

Източник: Евростат; : - няма данни.

Приложение 19

Индекс на обема на инженерното строителство в ЕС и други страни от Европа (2008-2012 г.)

(годишни данни, 2010=100)

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
ЕС (28)		105.02	105.76	100.06	101.67	93.20
Белгия		:	:	:	:	:
България		94.06	90.75	100.05	80.07	84.92
Чехия		94.49	108.03	100.18	90.49	81.46
Дания		114.86	112.43	100.12	108.68	98.21
Германия		101.11	101.47	99.49	112.20	108.43
Естония		131.43	105.98	100.28	122.67	142.46
Ирландия		148.71	129.62	99.95	71.20	80.20
Гърция		150.64	130.51	100.11	77.88	59.06
Испания		122.49	144.68	99.86	79.88	68.15
Франция		115.63	105.10	99.75	102.18	98.98
Хърватска		124.54	116.81	99.98	93.08	86.34
Италия		:	:	:	:	:
Кипър		80.02	87.76	100.09	101.16	73.54
Латвия		157.88	129.88	100.35	110.56	127.39
Литва		148.92	91.05	100.35	120.48	111.90
Люксембург		:	:	:	:	:
Унгария		111.88	118.70	100.26	96.48	92.50
Малта		:	:	:	:	:
Холандия		:	:	:	:	:
Австрия		117.99	110.75	100.25	100.13	106.25
Полша		74.84	94.20	100.41	117.43	101.64
Португалия		107.64	104.95	100.02	91.46	74.97
Румъния		118.95	104.50	100.75	104.10	107.57
Словения		153.97	123.54	100.22	84.77	70.64
Словакия		101.24	102.44	101.76	99.69	74.90
Финландия		106.29	99.45	99.62	98.77	102.40
Швеция		124.63	95.82	98.91	99.68	80.38
Великобритания		80.48	85.58	100.01	108.50	94.78
Норвегия		114.98	102.01	100.03	111.65	130.52
Швейцария		90.38	98.72	100.17	104.69	97.89
Черна гора		62.08	53.18	61.68	92.95	118.85
Македония		:	:	100.07	123.52	126.19
Турция		81.73	83.76	100.16	97.20	97.91

Източник: Евростат; : - няма данни.

Приложение 20

Индекс на издадените разрешителни за строителство на нови жилища (на база кв.м полезна площ) в ЕС и други страни от Европа (2008-2012 г.)

(годишни данни, 2010=100)

Страна	Година	2008	2009	2010	2011	2012
ЕС (28)		141.13	104.21	100.05	101.20	88.33
Белгия		104.76	91.51	99.98	91.51	94.45
България		392.00	160.80	100.03	95.21	84.88
Чехия		148.60	125.42	100.06	97.44	81.53
Дания		108.47	63.71	100.19	92.63	68.02
Германия		91.77	94.45	100.13	121.64	124.83
Естония		210.82	95.95	100.00	114.45	113.60
Ирландия		343.59	206.63	99.88	69.14	41.96
Гърция		159.50	123.28	100.32	57.08	31.35
Испания		261.32	132.64	100.09	90.39	65.35
Франция		106.41	87.35	100.11	114.38	102.43
Хърватия		165.26	125.41	100.00	92.34	63.16
Италия		:	:	:	:	:
Кипър		130.09	111.06	99.75	66.65	47.84
Латвия		215.68	116.21	100.11	112.39	110.82
Литва		168.87	96.57	100.16	85.21	106.04
Люксембург		102.98	93.30	100.09	111.14	116.01
Унгария		232.20	163.31	99.98	75.55	65.95
Малта		:	:	:	:	:
Холандия		145.86	118.03	100.16	93.06	57.57
Австрия		93.27	92.46	100.07	112.03	99.15
Полша		127.67	104.85	100.07	101.51	87.49
Португалия		173.57	108.33	100.02	73.98	50.83
Румъния		208.56	120.11	100.08	93.78	91.88
Словения		143.68	107.16	99.89	70.01	61.16
Словакия		166.50	117.21	100.01	81.81	81.11
Финландия		87.25	79.92	99.95	101.52	92.31
Швеция		92.37	78.55	99.98	96.73	78.39
Великобритания		108.97	98.29	99.97	97.31	98.48
Норвегия		101.72	94.44	100.03	118.88	120.91

Източник: Евростат; : - няма данни.

Структура на сектор „Строителство” съгласно КИД-2008

41 Строителство на сгради

41.1 Дейности по реализиране на инвестиционни проекти за сгради

41.10 Дейности по реализиране на инвестиционни проекти за сгради

41.2 Строителство на жилищни и нежилищни сгради

41.20 Строителство на жилищни и нежилищни сгради

42 Строителство на съоръжения

42.1 Строителство на пътища, вкл. релсови

42.11 Строителство на автомагистрали, пътища и самолетни писти

42.12 Строителство на подземни и надземни релсови пътища

42.13 Строителство на мостове и тунели

42.2 Строителство на преносни и разпределителни проводни и мрежи

42.21 Строителство на преносни и разпределителни тръбопроводи

42.22 Строителство на преносни и разпределителни електрически и далекосъобщителни мрежи

42.9 Строителство на други съоръжения

42.91 Строителство на хидротехнически съоръжения

42.99 Строителство на други съоръжения, неклассифицирани другаде

43 Специализирани строителни дейности

43.1 Разчистване и подготовка на строителната площадка

43.11 Събаряне и разрушаване

43.12 Земни работи

43.13 Сондиране и пробиване

43.2 Изграждане на инсталации

43.21 Изграждане на електрически инсталации

43.22 Изграждане на водопроводни, канализационни, отоплителни и климатични инсталации

43.29 Изграждане на други инсталации

43.3 Довършителни строителни дейности

43.31 Полагане на мазилки

43.32 Монтаж на дограма и дърводелски работи

43.33 Полагане на облицовки и настилки

43.34 Боядисване и стъклопоставяне

43.39 Други довършителни строителни дейности

43.9 Други специализирани строителни дейности

43.91 Покривни работи

43.99 Други специализирани строителни дейности, неклассифицирани другаде

Източник: НОИ.

Приложение 22

**БДС на едно заето лице в сектор „Строителство” в Европейския съюз
и други страни (2006-2011 г.), в хил. EUR**

Страна	Година	2008	2009	2010	2011
ЕС (28)		52.13	46.08	47.14	:
Белгия		67.8	66.3	66.9	:
България		10.1	10.0	7.9	:
Чехия		27.6	25.5	26.1	:
Дания		57.0	65.6	61.6	:
Германия		46.6	44.6	47.2	:
Естония		16.9	14.2	13.6	:
Ирландия		71.7	125.9	66.9	:
Гърция		:	26.5	:	:
Испания		55.3	54.7	49.8	:
Франция		68.2	54.3	54.7	:
Хърватия		21.2	20.3	18.3	:
Италия		69.0	50.6	55.9	:
Кипър		58.6	50.2	46.0	:
Латвия		15.0	10.5	9.7	:
Литва		15.0	8.3	8.4	:
Люксембург		51.6	49.8	50.6	:
Унгария		15.3	14.2	13.7	:
Холандия		73.7	75.8	71.0	:
Австрия		61.2	56.1	55.2	:
Полша		26.9	22.4	20.7	:
Португалия		20.3	20.5	22.4	:
Румъния		13.1	11.0	11.9	:
Словения		27.8	23.6	21.2	:
Словакия		17.8	16.6	28.0	:
Финландия		57.3	56.0	54.1	:
Швеция		60.3	54.1	60.6	:
Великобритания		80.7	60.2	67.4	:
Норвегия		79.9	71.7	78.8	:
Швейцария		:	:	:	:
Турция		:	15.0	:	:

Източник: Евростат; : - няма данни.

**Относителен дял на заетите в клас „Ръководители” по подсектори
 и дейности на сектор „Строителство” (2008-2012 г.), в %**

Код	Подсектор/дейност	Година				
		2008	2009	2010	2011	2012
4110	Дейности по реализиране на инвестиционни проекти за сгради	1.7	1.8	1.7	2.3	2.3
4120	Строителство на жилищни и нежилищни сгради	49.5	46.1	44.9	39.7	37.4
4211	Строителство на автомагистрала, пътища и самолетни писти	9.9	11.1	11.7	12.0	12.5
4212	Строителство на подземни и надземни релсови пътища	1.0	1.3	1.3	1.9	1.7
4213	Строителство на мостове и тунели	0.6	0.5	0.5	0.1	0.2
4221	Строителство на преносни и разпределителни тръбопроводи	1.5	1.8	1.9	3.0	2.7
4222	Строителство на преносни и разпределителни електрически и далекосъобщителни мрежи	2.0	2.3	2.4	4.4	4.0
4291	Строителство на хидротехнически съоръжения	2.1	2.3	2.1	2.1	2.2
4299	Строителство на други съоръжения, неклассифицирани другаде	3.1	3.3	3.7	5.8	6.1
4311	Събаряне и разрушаване	0.3	0.4	0.5	0.3	0.3
4312	Земни работи	0.9	1.0	1.0	1.4	1.2
4313	Сондиране и пробиване	1.4	1.3	1.4	0.8	1.0
4321	Изграждане на електрически инсталации	4.5	5.2	5.3	4.8	6.4
4322	Изграждане на водопроводни, канализационни, отоплителни и климатични инсталации	3.9	4.4	4.8	4.6	4.6
4329	Изграждане на други инсталации	2.5	2.6	2.4	2.8	3.1
4331	Полагане на мазилки	0.5	0.4	0.5	0.2	0.2
4332	Монтаж на дограма и дърводелски работи	1.1	1.0	1.0	0.8	0.7
4333	Полагане на облицовки и настилки	1.1	1.0	1.0	0.9	0.8
4334	Боядисване и стъклопоставяне	0.3	0.2	0.3	0.2	0.1
4339	Други довършителни строителни дейности	3.8	3.5	2.9	3.8	4.0
4391	Покривни работи	0.4	0.5	0.4	0.5	0.4
4399	Други специализирани строителни дейности, неклассифицирани другаде	7.9	8.0	8.5	7.7	8.0

Източник: Собствени изчисления по данни на НОИ

Относителен дял на заетите в клас „Аналитични специалисти” по подсектори и дейности на сектор „Строителство” (2008-2012 г.) в %

Код	Подсектор/дейност	Година				
		2008	2009	2010	2011	2012
4110	Дейности по реализиране на инвестиционни проекти за сгради	2.0	1.7	1.7	1.7	1.3
4120	Строителство на жилищни и нежилищни сгради	47.7	44.7	43.9	38.8	37.8
4211	Строителство на автомагистрала, пътища и самолетни писти	8.2	9.2	10.1	10.5	12.4
4212	Строителство на подземни и надземни релсови пътища	1.4	1.2	1.2	1.8	1.8
4213	Строителство на мостове и тунели	0.5	0.5	0.3	0.2	0.1
4221	Строителство на преносни и разпределителни тръбопроводи	1.6	1.9	2.2	3.7	3.4
4222	Строителство на преносни и разпределителни електрически и далекосъобщителни мрежи	1.9	2.3	2.6	4.4	3.7
4291	Строителство на хидротехнически съоръжения	2.5	2.8	2.7	2.3	2.1
4299	Строителство на други съоръжения, некласифицирани другаде	4.1	4.5	4.7	6.5	7.0
4311	Събаряне и разрушаване	0.3	0.3	0.3	0.1	0.1
4312	Земни работи	0.6	0.6	0.6	1.1	0.9
4313	Сондиране и пробиване	1.8	1.6	1.9	1.5	1.5
4321	Изграждане на електрически инсталации	5.1	5.7	6.1	6.3	7.2
4322	Изграждане на водопроводни, канализационни, отоплителни и климатични инсталации	5.0	5.4	5.5	5.3	5.4
4329	Изграждане на други инсталации	2.4	2.3	2.2	2.6	2.7
4331	Полагане на мазилки	0.3	0.4	0.5	0.1	0.1
4332	Монтаж на дограма и дърводелски работи	0.6	0.4	0.6	0.3	0.3
4333	Полагане на облицовки и настилки	0.6	0.7	0.6	0.5	0.4
4334	Боядисване и стъклопоставяне	0.2	0.2	0.2	0.1	0.1
4339	Други довършителни строителни дейности	2.7	2.8	2.7	3.3	3.2
4391	Покривни работи	0.4	0.4	0.6	0.3	0.3
4399	Други специализирани строителни дейности, некласифицирани другаде	10.0	10.6	9.0	8.8	8.2

Източник: Собствени изчисления по данни на НОИ

Относителен дял на заетите в клас „Техници и други приложни специалисти” по подсектори и дейности на сектор „Строителство” (2008-2012 г.), в %

Код	Подсектор/дейност	Година				
		2008	2009	2010	2011	2012
4110	Дейности по реализиране на инвестиционни проекти за сгради	1.2	1.3	1.2	1.1	1.0
4120	Строителство на жилищни и нежилищни сгради	52.9	47.8	45.7	41.0	39.9
4211	Строителство на автомагистрала, пътища и самолетни писти	10.4	12.3	13.8	13.1	13.7
4212	Строителство на подземни и надземни релсови пътища	1.1	1.1	1.1	2.3	2.2
4213	Строителство на мостове и тунели	0.4	0.4	0.3	0.1	0.1
4221	Строителство на преносни и разпределителни тръбопроводи	1.9	1.9	2.1	3.8	3.6
4222	Строителство на преносни и разпределителни електрически и далекосъобщителни мрежи	1.8	2.0	2.2	4.5	4.1
4291	Строителство на хидротехнически съоръжения	2.2	2.6	2.0	1.6	1.9
4299	Строителство на други съоръжения, неклассифицирани другаде	2.8	3.3	3.6	6.4	5.9
4311	Събаряне и разрушаване	0.2	0.2	0.3	0.2	0.2
4312	Земни работи	0.5	0.5	0.6	0.8	0.9
4313	Сондиране и пробиване	0.7	0.8	0.8	0.4	0.5
4321	Изграждане на електрически инсталации	4.2	4.4	4.8	4.3	5.3
4322	Изграждане на водопроводни, канализационни, отоплителни и климатични инсталации	4.2	4.6	4.4	3.9	4.0
4329	Изграждане на други инсталации	3.5	4.0	4.0	4.0	4.3
4331	Полагане на мазилки	0.5	0.4	0.5	0.2	0.2
4332	Монтаж на дограма и дърводелски работи	0.4	0.3	0.4	0.2	0.2
4333	Полагане на облицовки и настилки	0.7	0.7	0.8	0.6	0.7
4334	Боядисване и стъклопоставяне	0.3	0.3	0.3	0.1	0.1
4339	Други довършителни строителни дейности	3.4	3.5	3.3	4.2	4.4
4391	Покривни работи	0.5	0.6	0.4	0.3	0.2
4399	Други специализирани строителни дейности, неклассифицирани другаде	6.4	7.1	7.2	7.1	6.7

Източник: Собствени изчисления по данни на НОИ

Относителен дял на заетите в клас „Административен персонал” по подсектори и дейности на сектор „Строителство” (2008-2012 г.), в %

Код	Подсектор/дейност	Година				
		2008	2009	2010	2011	2012
4110	Дейности по реализиране на инвестиционни проекти за сгради	1.2	1.2	1.3	1.5	1.1
4120	Строителство на жилищни и нежилищни сгради	49.1	46.7	45.7	41.8	41.1
4211	Строителство на автомагистрала, пътища и самолетни писти	6.9	7.6	8.3	8.4	9.5
4212	Строителство на подземни и надземни релсови пътища	0.6	0.7	0.8	1.2	1.2
4213	Строителство на мостове и тунели	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1
4221	Строителство на преносни и разпределителни тръбопроводи	1.8	2.0	2.1	2.8	2.5
4222	Строителство на преносни и разпределителни електрически и далекосъобщителни мрежи	1.8	2.1	2.4	3.2	3.2
4291	Строителство на хидротехнически съоръжения	2.1	2.1	1.8	1.7	1.9
4299	Строителство на други съоръжения, неklasифицирани другаде	2.3	2.5	2.5	4.2	4.6
4311	Събаряне и разрушаване	0.4	0.3	0.5	0.3	0.3
4312	Земни работи	1.0	1.0	1.0	1.2	1.3
4313	Сондиране и пробиване	0.9	0.9	1.0	0.6	0.6
4321	Изграждане на електрически инсталации	5.1	5.9	5.8	5.5	5.9
4322	Изграждане на водопроводни, канализационни, отоплителни и климатични инсталации	4.8	4.9	5.0	5.1	4.9
4329	Изграждане на други инсталации	2.9	3.0	2.8	3.3	3.1
4331	Полагане на мазилки	0.8	0.8	0.8	0.5	0.5
4332	Монтаж на дограма и дърводелски работи	2.3	2.2	2.0	1.6	1.5
4333	Полагане на облицовки и настилки	1.5	1.7	1.6	1.4	1.3
4334	Боядисване и стъклопоставяне	0.5	0.4	0.4	0.3	0.2
4339	Други довършителни строителни дейности	5.1	5.1	5.0	6.6	6.4
4391	Покривни работи	0.8	0.9	0.8	0.6	0.5
4399	Други специализирани строителни дейности, неklasифицирани другаде	7.8	7.9	8.1	8.0	8.2

Източник: Собствени изчисления по данни на НОИ

Приложение 27

Относителен дял на заетите в клас „Персонал зает с услуги за населението, охрана и търговия” по подсектори и дейности на сектор „Строителство” (2008-2012 г.), в %

Код	Подсектор/дейност	Година				
		2008	2009	2010	2011	2012
4110	Дейности по реализиране на инвестиционни проекти за сгради	2.6	3.0	3.2	3.8	4.1
4120	Строителство на жилищни и нежилищни сгради	53.2	51.2	51.2	46.3	49.3
4211	Строителство на автомагистралаи, пътища и самолетни писти	5.2	5.7	6.0	8.0	9.9
4212	Строителство на подземни и надземни релсови пътища	0.2	0.2	0.1	0.3	0.5
4213	Строителство на мостове и тунели	0.2	0.2	0.2	0.0	0.1
4221	Строителство на преносни и разпределителни тръбопроводи	1.4	1.5	1.6	2.7	2.0
4222	Строителство на преносни и разпределителни електрически и далекосъобщителни мрежи	1.2	1.3	1.3	2.5	2.2
4291	Строителство на хидротехнически съоръжения	1.3	1.3	1.0	1.1	1.5
4299	Строителство на други съоръжения, неклассифицирани другаде	1.6	1.5	1.9	4.1	3.1
4311	Събаряне и разрушаване	0.1	0.3	0.4	0.1	0.1
4312	Земни работи	1.2	0.9	1.0	1.3	1.5
4313	Сондиране и пробиване	0.7	0.6	0.7	0.3	0.3
4321	Изграждане на електрически инсталации	4.0	4.5	4.1	4.2	4.2
4322	Изграждане на водопроводни, канализационни, отоплителни и климатични инсталации	3.6	3.3	3.3	3.1	3.4
4329	Изграждане на други инсталации	1.7	1.7	1.7	1.9	1.7
4331	Полагане на мазилки	0.7	0.5	0.7	0.6	0.6
4332	Монтаж на дограма и дърводелски работи	3.0	2.9	2.9	2.9	2.9
4333	Полагане на облицовки и настилки	1.9	2.2	2.1	1.7	1.1
4334	Боядисване и стъклопоставяне	1.4	1.3	1.2	0.5	0.3
4339	Други довършителни строителни дейности	5.8	5.4	5.2	7.2	5.7
4391	Покривни работи	0.8	0.9	0.7	0.5	0.3
4399	Други специализирани строителни дейности, неклассифицирани другаде	8.4	9.5	9.1	6.9	5.2

Източник: Собствени изчисления по данни на НОИ

Приложение 28

Относителен дял на заетите в клас „Квалифицирани производствени работници и сродни на тях занаятчии” по подсектори и дейности на сектор „Строителство” (2008-2012 г.), в %

Код	Подсектор/дейност	Година				
		2008	2009	2010	2011	2012
4110	Дейности по реализиране на инвестиционни проекти за сгради	0.1	0.1	0.1	0.4	0.1
4120	Строителство на жилищни и нежилищни сгради	58.7	51.3	49.8	44.7	42.8
4211	Строителство на автомагистралаи, пътища и самолетни писти	4.2	5.7	6.4	6.0	6.0
4212	Строителство на подземни и надземни релсови пътища	0.4	0.6	0.8	1.0	0.8
4213	Строителство на мостове и тунели	0.4	0.4	0.1	0.1	0.2
4221	Строителство на преносни и разпределителни тръбопроводи	1.4	1.6	1.7	2.3	2.3
4222	Строителство на преносни и разпределителни електрически и далекосъобщителни мрежи	2.3	3.2	3.8	6.5	5.4
4291	Строителство на хидротехнически съоръжения	1.7	2.1	2.2	1.7	2.0
4299	Строителство на други съоръжения, неклассифицирани другаде	2.8	3.9	4.5	8.9	8.0
4311	Събаряне и разрушаване	0.2	0.1	0.2	0.2	0.2
4312	Земни работи	0.3	0.4	0.4	0.7	0.7
4313	Сондиране и пробиване	0.5	0.5	0.5	0.3	0.3
4321	Изграждане на електрически инсталации	6.2	7.8	7.3	6.0	8.3
4322	Изграждане на водопроводни, канализационни, отоплителни и климатични инсталации	5.2	6.1	6.2	5.5	5.9
4329	Изграждане на други инсталации	2.6	3.1	2.6	2.5	3.1
4331	Полагане на мазилки	0.6	0.4	0.4	0.2	0.2
4332	Монтаж на дограма и дърводелски работи	0.8	0.9	1.0	0.5	0.5
4333	Полагане на облицовки и настилки	1.5	1.4	1.1	0.8	0.8
4334	Боядисване и стъклопоставяне	0.4	0.4	0.4	0.3	0.2
4339	Други довършителни строителни дейности	3.7	3.6	2.9	4.2	4.1
4391	Покривни работи	0.5	0.6	0.4	0.5	0.6
4399	Други специализирани строителни дейности, неклассифицирани другаде	5.5	6.0	6.9	6.6	7.5

Източник: Собствени изчисления по данни на НОИ

Приложение 29

Относителен дял на заетите в клас „Оператори на машини и съоръжения и работници по монтаж на изделия” по подсектори и дейности на сектор „Строителство” (2008-2012 г.), в %

Код	Подсектор/дейност	Година				
		2008	2009	2010	2011	2012
4110	Дейности по реализиране на инвестиционни проекти за сгради	0.3	0.4	0.4	0.3	0.1
4120	Строителство на жилищни и нежилищни сгради	33.3	30.7	29.0	26.5	24.4
4211	Строителство на автомагистралаи, пътища и самолетни писти	26.9	29.5	31.7	30.0	32.8
4212	Строителство на подземни и надземни релсови пътища	1.3	1.4	1.6	1.7	1.4
4213	Строителство на мостове и тунели	0.7	0.7	0.4	0.2	0.2
4221	Строителство на преносни и разпределителни тръбопроводи	2.8	2.9	2.9	5.4	4.9
4222	Строителство на преносни и разпределителни електрически и далекосъобщителни мрежи	1.8	2.1	2.3	3.7	3.5
4291	Строителство на хидротехнически съоръжения	3.8	4.2	3.1	2.3	2.5
4299	Строителство на други съоръжения, некласифицирани другаде	2.9	3.2	3.2	5.2	5.5
4311	Събаряне и разрушаване	1.0	0.9	1.1	0.6	0.8
4312	Земни работи	4.2	3.7	3.7	4.5	5.2
4313	Сондиране и пробиване	1.9	1.7	1.9	1.7	1.8
4321	Изграждане на електрически инсталации	2.9	3.1	3.1	2.5	2.5
4322	Изграждане на водопроводни, канализационни, отоплителни и климатични инсталации	2.6	2.7	2.6	2.1	2.1
4329	Изграждане на други инсталации	0.8	1.3	0.8	1.2	1.1
4331	Полагане на мазилки	0.3	0.2	0.2	0.1	0.0
4332	Монтаж на дограма и дърводелски работи	1.6	1.2	1.0	0.8	0.8
4333	Полагане на облицовки и настилки	0.5	0.4	0.4	0.4	0.3
4334	Боядисване и стъклопоставяне	0.2	0.2	0.1	0.3	0.0
4339	Други довършителни строителни дейности	1.8	1.6	1.7	1.8	1.9
4391	Покривни работи	0.3	0.2	0.3	0.1	0.1
4399	Други специализирани строителни дейности, некласифицирани другаде	8.2	7.6	8.6	8.5	8.1

Източник: Собствени изчисления по данни на НОИ

**Относителен дял на заетите в клас „Професии,
 неизискващи специална квалификация” по подсектори и дейности
 на сектор „Строителство” (2008-2012 г.), в %**

Код	Подсектор/дейност	Година				
		2008	2009	2010	2011	2012
4110	Дейности по реализиране на инвестиционни проекти за сгради	0.3	0.4	0.4	0.6	0.6
4120	Строителство на жилищни и нежилищни сгради	58.2	52.6	50.5	47.9	47.6
4211	Строителство на автомагистрала, пътища и самолетни писти	7.5	9.8	11.2	10.4	10.6
4212	Строителство на подземни и надземни релсови пътища	0.4	0.5	0.6	0.8	0.8
4213	Строителство на мостове и тунели	0.2	0.3	0.1	0.1	0.1
4221	Строителство на преносни и разпределителни тръбопроводи	1.6	1.5	1.8	3.0	2.5
4222	Строителство на преносни и разпределителни електрически и далекосъобщителни мрежи	1.4	1.8	2.0	3.5	3.1
4291	Строителство на хидротехнически съоръжения	1.3	1.6	1.4	1.1	1.6
4299	Строителство на други съоръжения, неklasифицирани другаде	2.4	2.8	3.4	4.2	4.1
4311	Събаряне и разрушаване	0.2	0.2	0.3	0.2	0.2
4312	Земни работи	0.4	0.6	0.6	0.8	0.8
4313	Сондиране и пробиване	0.4	0.4	0.5	0.4	0.4
4321	Изграждане на електрически инсталации	3.5	4.2	4.3	3.3	3.6
4322	Изграждане на водопроводни, канализационни, отоплителни и климатични инсталации	3.1	3.7	3.6	3.2	3.3
4329	Изграждане на други инсталации	1.5	1.6	1.6	1.7	1.6
4331	Полагане на мазилки	1.3	1.0	1.1	0.9	0.7
4332	Монтаж на дограма и дърводелски работи	1.1	1.3	1.3	1.0	0.9
4333	Полагане на облицовки и настилки	1.8	1.8	1.7	1.6	1.4
4334	Боядисване и стъклопоставяне	0.6	0.5	0.5	0.3	0.3
4339	Други довършителни строителни дейности	5.1	4.7	4.8	6.7	7.9
4391	Покривни работи	0.8	0.8	0.8	0.6	0.6
4399	Други специализирани строителни дейности, неklasифицирани другаде	7.0	8.0	7.5	7.7	7.0

Източник: Собствени изчисления по данни на НОИ

**Относителен дял на заетите без клас по подсектори и дейности
 на сектор „Строителство” (2008-2012 г.), в %**

Код	Подсектор/дейност	Година				
		2008	2009	2010	2011	2012
4110	Дейности по реализиране на инвестиционни проекти за сгради	1.1	1.1	1.2	1.4	1.5
4120	Строителство на жилищни и нежилищни сгради	34.4	34.9	35.6	32.6	32.5
4211	Строителство на автомагистралаи, пътища и самолетни писти	2.3	2.1	1.6	1.9	1.7
4212	Строителство на подземни и надземни релсови пътища	0.2	0.2	0.3	0.4	0.2
4213	Строителство на мостове и тунели	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0
4221	Строителство на преносни и разпределителни тръбопроводи	0.9	0.8	0.9	0.8	0.8
4222	Строителство на преносни и разпределителни електрически и далекосъобщителни мрежи	0.8	0.8	0.9	1.5	1.5
4291	Строителство на хидротехнически съоръжения	0.6	0.6	0.6	0.8	0.9
4299	Строителство на други съоръжения, неклассифицирани другаде	1.8	1.7	1.5	2.7	2.8
4311	Събаряне и разрушаване	0.4	0.4	0.4	0.4	0.5
4312	Земни работи	1.9	2.0	2.1	2.4	2.4
4313	Сондиране и пробиване	0.6	0.6	0.7	0.5	0.6
4321	Изграждане на електрически инсталации	6.4	7.0	7.3	6.6	6.4
4322	Изграждане на водопроводни, канализационни, отоплителни и климатични инсталации	6.3	6.4	6.4	6.8	6.9
4329	Изграждане на други инсталации	4.4	4.2	4.4	4.5	4.5
4331	Полагане на мазилки	2.0	1.9	1.8	1.5	1.4
4332	Монтаж на дограма и дърводелски работи	4.8	4.9	4.9	5.1	5.2
4333	Полагане на облицовки и настилки	3.6	3.8	3.7	3.6	3.1
4334	Боядисване и стъклопоставяне	1.7	1.6	1.5	1.2	1.1
4339	Други довършителни строителни дейности	11.3	10.8	10.3	13.9	14.5
4391	Покривни работи	1.3	1.3	1.4	1.3	1.1
4399	Други специализирани строителни дейности, неклассифицирани другаде	13.2	12.9	12.3	10.1	10.2

Източник: Собствени изчисления по данни на НОИ

**Списък на професиите и длъжностите в строителството
 съгласно НКПД-2011**

1	РЪКОВОДИТЕЛИ	
13	РЪКОВОДИТЕЛИ В ПРОИЗВОДСТВОТО И СПЕЦИАЛИЗИРАНИТЕ УСЛУГИ	
132	Ръководители в преработващата и добивната промишленост, строителството и дистрибуцията	
1323	Ръководители в строителството	
1323	5001	Управител , проектиране
1323	5002	Управител, строителство
1323	6003	Главен инженер, строителство
1323	3004	Строителен предприемач
1323	6005	Инженер, строителен надзор
1323	7006	Началник, строителен обект
1323	6007	Началник, строеж
1323	6008	Ръководител, отдел в строителството
1323	7009	Ръководител, отдел в проектирането
1323	7010	Ръководител, група в строителството
1323	6011	Мениджър, инвестиционни проекти
2	СПЕЦИАЛИСТИ	
2142	Строителни инженери	
2142	6001	Инженер, хидролог
2142	6002	Инженер, водоснабдяване и канализация
2142	6003	Инженер, железопътно строителство
2142	6004	Инженер, инвеститорски контрол
2142	6005	Инженер, иригации
2142	6006	Инженер, конструктор в строителството
2142	6007	Инженер, мостово строителство
2142	6008	Инженер, пристанищно строителство
2142	6009	Инженер, строителство на сгради и съоръжения
2142	6010	Инженер, пътно строителство
2142	6011	Инженер, санитарно строителство
2142	6012	Инженер, строителен
2142	6013	Инженер, строителни конструкции
2142	6014	Инженер, строителство във вода
2142	6015	Инженер, строителство на комини
2142	6016	Инженер, строителство на куполи и кули
2142	6017	Инженер, технолог в строителството
2142	6018	Инженер-технолог, производство на стоманобетонни конструкции
2142	6019	Инженер, тунелно строителство
2142	6020	Инженер, хидроенергийно строителство
2142	6021	Инженер, хидромелиоративно строителство
2142	6022	Инженер, проектант
216	Архитекти, проектанти, земемери и дизайнери	
2161	Архитекти	
2161	7002	Архитект
2161	7003	Архитект, интериор
2162	Ландшафтни архитекти	

2162	7001	Ландшафтен архитект
2164	Урбанисти	
2164	6001	Урбанист
2164	6002	Специалист, пространствено и градско планиране
2421	Анализатори по управление и организация	
2421	6003	Експерт, капитално строителство
3	ТЕХНИЦИ И ПРИЛОЖНИ СПЕЦИАЛИСТИ	
31	ПРИЛОЖНИ СПЕЦИАЛИСТИ В ПРИРОДНИТЕ И ТЕХНИЧЕСКИТЕ НАУКИ	
311	Приложни специалисти във физическите и техническите науки	
3112	Строителни техници	
3112	3001	Техник, водно строителство
3112	3002	Техник, водоснабдяване и канализация
3112	3003	Техник, геодезия, фотограмметрия и картография
3112	3004	Техник, гражданско строителство (конструктор)
3112	3005	Техник, гражданско строителство (хидравлик)
3112	3006	Техник, земемерство, земеустройство
3112	3007	Техник, инвеститорски контрол
3112	3008	Техник, ръководител на група по поддържане на железния път
3112	3009	Техник, строителство и архитектура
3112	3010	Строителен техник, проектно-технически отдел
3112	3011	Техник, строителство на метрополитен
3112	3012	Техник, транспортно строителство
3112	3013	Дефектоскопист по железния път и съоръженията
3112	3014	Техник, поддържане на железния път в подземен тунел на метрополитен
3112	3015	Техник, поддържане на инженерни съоръжения в подземен тунел на метрополитен
3112	3016	Инспектор, противопожарна охрана на сграда
3112	3017	Инспектор, противопожарна охрана
3112	3018	Диагностик, В и К мрежи
3112	3019	Техник, водоснабдяване
3112	3020	Техник, озеленител
312	Приложни специалисти с контролни функции в добивната и преработващата промишленост и строителството	
3123	Приложни специалисти с контролни функции в строителството	
3123	3001	Технически ръководител, строителство
3123	3002	Инспектор, технически надзор
3123	3003	Технически ръководител, водоснабдяване и канализация
3123	4004	Координатор по безопасност и здраве
3123	4005	Организатор, група в строителството
7	КВАЛИФИЦИРАНИ РАБОТНИЦИ И СРОДНИ НА ТЯХ ЗАНЯЯТЧИИ	
71	СТРОИТЕЛНИ РАБОТНИЦИ И СРОДНИ НА ТЯХ, БЕЗ ЕЛЕКТРОТЕХНИЦИ	
711	Строители на сгради и сродни на тях	
7111	Строители на жилищни сгради	
7111	2001	Строител, жилища
7111	2002	Строител, сгради от сглобяеми елементи
7112	Зидари и сродни на тях	
7112	2001	Зидар
7112	2002	Зидар, комини
7112	2003	Монтажник, панели/формовани блокове

7112	2004	Зидар, пещи
7112	2005	Зидар, сгради (конструкции)
7112	2006	Зидар, облицовка на пещи
7112	2007	Зидар при горещ ремонт на металургични пещи и съоръжения
7112	2008	Зидаромазач
7112	2009	Редач, огнеупорни тухли
7113	Каменоделци, каменоцепачи, каменорезачи и каменодръбачи	
7113	2003	Каменар, каменна зидария
7113	2005	Каменоредач (оформител)
7113	2009	Каменоделец, облицовки
7113	2015	Трошач, камъни (чрез взривяване)
7113	2020	Работник, полагане на паваж
7114	Бетонджии, кофражисти и сродни на тях	
7114	2001	Арматурист
7114	2002	Бетонджия
7114	2003	Кофражист
7114	2005	Мозайкаджия
7114	2006	Работник, бетонобъркачка
7115	Дърводелци и дограмаджии	
7115	2001	Дограмаджия, дърво/пластмаса/алуминий
7115	2002	Дърводелец
7115	2003	Дърводелец, мина
7115	2004	Дърводелец, дървени конструкции
7115	2005	Дърводелец, мостови конструкции
7115	2006	Дърводелец, поддръжка
7115	2009	Дърводелец, строителен
7119	Строители на сгради и сродни на тях, н.д.	
7119	2001	Строител, релсови пътища
7119	2002	Строител, пътища
7119	2003	Строител, стоманобетонни промишлени комини
7119	2004	Строител, комини
7119	2006	Асфалтаджия
7119	2007	Строител, алпинист
7119	2008	Монтажник, скеле
7119	2009	Монтажник, стоманобетонни конструкции и изделия
7119	2010	Монтажник, строителни подпори
7119	2011	Работник, стоманобетонни конструкции и изделия
7119	2012	Работник, разрушаване на сгради
7119	2013	Работник, полагане на пътни настилки
7119	2014	Работник, ремонт на комини
7119	2015	Работник, строителство и ремонт на кули
7119	2016	Работник, поддръжка на сгради
7119	2017	Работник, специално фундиране
7119	2018	Работник, строителни подпори
712	Работници по довършителни работи в строителството и сродни на тях	
7121	Работници по изграждане и ремонт на покриви	
7121	2001	Работник, изграждане и ремонт на покривни покрития
7121	2002	Тенекеджия, довършителни работи в строителството

7122	Работници по поставяне на подови настилки и облицовки	
7122	2001	Работник, подови облицовки и настилки
7122	2002	Паркетчия
7123	Гипсаджии	
7123	2001	Гипсаджия
7123	2002	Гипсаджия, орнаменти
7123	2003	Гипсаджия, мазач
7123	2004	Шпакловчик
7124	Работници по изолации	
7124	2002	Строителен импрегнатор
7124	2003	Хидроизолаторчик
7124	2004	Работник, акустична изолация
7124	2005	Работник, изолация
7124	2006	Работник, изолация на хладилни и климатични инсталации
7124	2007	Работник, ремонт на топлинна изолация
7124	2008	Работник, строителна изолация
7125	Работници по стъклопоставяне	
7125	2001	Монтажник, стъкла в сгради
7125	2002	Монтажник, художествено стъкло
7125	2003	Стъклар
7125	2004	Стъклар, двойно остъкляване
7125	2005	Стъклар, остъкляване на покриви
7126	Водопроводчици и тръбопроводчици	
7126	2001	Водопроводчик (външно водоснабдяване и канализация)
7126	2002	Водопроводчик (вътрешно водоснабдяване и канализация)
7126	2008	Каналджия
7126	2009	Монтьор, водопроводни тръби
7126	2013	Монтьор, паропроводни тръби
7126	2015	Монтьор, тръби за продуктопроводи
7126	2016	Пробивач, кладенци
7126	2017	Работник, ремонт и поддръжка на линейни газопроводи
7126	2018	Работник, полагане на дренаж
7126	2019	Водопроводчик, аварийна група
7127	Механици на климатични и охладителни инсталации	
7127	2002	Монтажник, хладилни и климатични инсталации
7127	2003	Монтьор, вътрешноотоплителни инсталации
7127	2004	Монтьор, топлофикационни съоръжения
713	Бояджии, чистачи на фасади и сродни на тях	
7131	Строителни бояджии и сродни на тях	
7131	1001	Бояджия, сгради
7131	1003	Бояджия, декоратор на сгради
7131	1004	Бояджия, декоратор на стенни пана
7131	1005	Бояджия, корабни корпуси
7131	1006	Варосвач, баданосвач
7131	1007	Тапетаджия
7132	Бояджии с лакови бои и сродни на тях	
7132	1001	Бояджия, стоманени конструкции
7132	1005	Грундирувач

74	РАБОТНИЦИ ПО ИНСТАЛИРАНЕ И РЕМОНТ НА ЕЛЕКТРИЧЕСКИ И ЕЛЕКТРОННИ СЪОРЪЖЕНИЯ	
741	Работници по инсталиране и ремонт на електрически съоръжения	
7411	Строителни електротехници и сродни на тях	
7411	2005	Електротехник, строителен
8	МАШИННИ ОПЕРАТОРИ И МОНТАЖНИЦИ	
82	МОНТАЖНИЦИ	
821	Монтажници	
8219	Монтажници, н.д.	
8219	2001	Монтажник, изделия от метал
8219	2005	Монтажник, дограма
8219	2006	Монтажник, окачени тавани
83	ВОДАЧИ НА МОТОРНИ ПРЕВОЗНИ СРЕДСТВА И ОПЕРАТОРИ НА ПОДВИЖНИ СЪОРЪЖЕНИЯ	
833	Водачи на тежкотоварни автомобили и автобуси	
8332	Водачи на тежкотоварни автомобили	
8332	2003	Шофьор, самосвал
8332	2010	Шофьор, товарен автомобил
8332	2008	Шофьор, тежкотоварен самосвал - 12 и повече тона
834	Оператори на подвижни съоръжения	
8342	Оператори на земекопни съоръжения и сродни на тях	
8342	2002	Машинист, еднокочов багер
8342	2003	Машинист, многокочов багер
8342	2004	Машинист, булдозер
8342	2005	Машинист, валеж
8342	2007	Машинист, пътно-строителни машини
8342	2008	Оператор, пътно-строителни машини
8342	2010	Оператор, сонетка, пилотонабивачка
8342	2011	Оператор, съоръжения за прокаране на тунели (строителство)
8343	Кранисти и сродни на тях оператори на повдигателни съоръжения	
8343	2001	Кранист
8343	2002	Кранист (подвижен)
8343	2003	Шофьор, автокран
8343	2006	Машинист, автовишка
8343	2011	Оператор, вдигачка (лебедка, хаспел)
9	ПРОФЕСИИ, НЕИЗИСКВАЩИ СПЕЦИАЛНА КВАЛИФИКАЦИЯ	
93	РАБОТНИЦИ В ДОБИВНАТА И ПРЕРАБОТВАЩАТА ПРОМИШЛЕНОСТ, СТРОИТЕЛСТВОТО И ТРАНСПОРТА	
931	Работници в добивната промишленост и строителството	
9312	Работници по строителство и поддържане на пътища, язовири и други строителни съоръжения	
9312	0001	Варогасач
9312	0002	Земекопач
9312	0003	Работник, строителството
9312	0004	Работник, водни кладенци
9312	0005	Работник, сонди
9312	0006	Работник, поддръжка на пътища
9312	0007	Работник, поддръжка на язовири
9312	0008	Работник, поддръжка
9312	0009	Работник, поддържане на железен път и съоръжения
9312	0010	Работник, проучвателни и земемерни работи

9312	0012	Работник-копач, канали и изкопи
9312	0013	Ринач-копач
9312	0001	Варогасач
9313	Работници по строителство на сгради	
9313	0001	Общ работник, строителство на сгради
9313	0002	Общ работник, разрушаване на сгради
9313	0003	Общ работник, поддържане на сгради

Източник: НКПД. Списък на длъжностите в националната класификация на професиите и длъжностите, 2011. Приложение 4 към Заповед № РД01-931/27.12.2010 г. с влезлите в сила промени в НКПД-2011 от 01.01.2013 г.

Забележка: Длъжностите са кодирани на принципа на серийно-поредната система посредством осемзначен цифров код, който съдържа информация за класа, подкласа, групата, единичната група и съответната длъжност. Пълният цифров код на длъжността има следната структура:

XXXX XXXX, където:

X - - - - - Знак, указващ класа, към който се числи длъжността.

- **X** - - - - - Знак, указващ подкласа от състава на съответния клас длъжности.

-- **X** - - - - - Знак, указващ групата от състава на съответния подклас.

--- **X** - - - - - Знак, указващ единична група от състава на съответната група.

---- **X** - - - - - Знак, указващ минималното образователно и квалификационно ниво, което се препоръчва за заемане на длъжността.

----- **X X X** Знаци, обозначаващи поредния номер на длъжността в рамките на единичната група.

В Класификацията са определени девет образователни и квалификационни нива:

Образователно и квалификационно ниво 0 - без изискване за степен на професионална квалификация и образователно равнище;

Образователно и квалификационно ниво 1 - първа степен на професионална квалификация и минимално образователно равнище завършен VI клас;

Образователно и квалификационно ниво 2 - втора степен на професионална квалификация и минимално образователно равнище завършен X клас;

Образователно и квалификационно ниво 3 - трета степен на професионална квалификация и минимално образователно равнище средно образование или придобито право за явяване на държавни зрелостни изпити за завършване на средно образование;

Образователно и квалификационно ниво 4 - четвърта степен на професионална квалификация и минимално образователно равнище средно образование;

Образователно и квалификационно ниво 5 – образователно-квалификационна степен „специалист по...”;

Образователно и квалификационно ниво 6 - образователно-квалификационна степен „бакалавър”;

Образователно и квалификационно ниво 7 - образователно-квалификационна степен „магистър”;

Образователно и квалификационно ниво 8 – длъжността се упражнява по призвание;

Образователно и квалификационно ниво 9 – длъжността се заема чрез избор.

**Строителни специалности/магистърски програми във
 висшите училища в България по образователно-квалификационни степени**

ОКС	Специалност	Висше училище			
Проф. бакалавър	Строителство на сгради и съоръжения	ВСУ			
	Саниране и дизайн на сгради	ВСУ			
Бакалавър	Дизайн за архитектурна среда	ВСУВ			
	Строителство на сгради и съоръжения	ВСУ	ВСУВ		
	Строителство и архитектура на сгради и съоръжения	ВСУ			
	Икономика на строителството	ИУ			
	Транспортно строителство	ВТУ			
	Строително инженерство	ЕПУ			
	Маркшайдерство и геодезия	МГУ			
	Подземно строителство	МГУ			
	Урбанизъм	УАСГ			
	Устройство и управление на земи и имоти	УАСГ			
Магистър	Архитектура	ВСУВ	ЕПУ	ВСУ	УАСГ
	Строителни конструкции	ВСУВ			
	Пътно строителство	ВСУВ	УАСГ		
	Противопожарна техника и автоматика	ВСУВ			
	Водоснабдяване и канализационни системи и съоръжения	ВСУВ			
	Възстановяване и усилване на строителни конструкции	ВСУВ			
	Устойчиво строителство и енергийна ефективност	ВСУВ			
	Инженерна логистика на строителството	ВСУВ			
	Трудова и екологична безопасност в строителството	ВСУВ			
	Управление на инвестиционни проекти в строителството	ВСУВ			
	Строителен мениджмънт и одит	ВСУВ			
	Интелигентни системи за сигурност	ВСУВ			
	Нормативна уредба в строителството	ВСУВ			
	Строителство на сгради и съоръжения	ВСУ	УАСГ		
	Икономика на строителството (Строително предприемачество)	ИУ			
	Транспортно строителство	ВТУ	УАСГ		
	Майсторско архитектурно проектиране	ЕПУ			
	Обновяване на сгради и съоръжения	ЕПУ			
	Сеизмично инженерство	ЕПУ			
	Ландшафтна архитектура	ЛТУ			
	Маркшайдерство и геодезия	МГУ			
	Подземно строителство	МГУ			
	Геотехника и възобновяеми енергийни източници	НБУ			
	Урбанизъм	УАСГ			
	Водоснабдяване и канализация	УАСГ			
	Хидротехническо строителство	УАСГ			
	Хидромелиоративно строителство	УАСГ			
	Геодезия	УАСГ			
	Конструктивно инженерство	УАСГ			
	Реконструкция и модернизация на сгради и съоръжения	УАСГ			
	Изследване и проектиране на строителни конструкции	УАСГ			
	Геотехническо инженерство	УАСГ			
Железопътно строителство	УАСГ				
Управление на водни ресурси	УАСГ				
Управление на европейски инфраструктурни проекти	УАСГ				
Кадастър	УАСГ				

	Водоснабдяване и канализация – ВК мрежи и съоръжения				
	Водоснабдяване и канализация – пречистване на води	УАСГ			
	Управление на проекти в строителството	УАСГ			
	Газоснабдяване	УАСГ			

Източник: МОН

Забележка: Аббревиатурите на университетите са както следва:

ВСУ – Висше строително училище „Л. Каравелов” – София;

ВСУВ – Варненски свободен университет „Черноризец Храбър”;

ИУ – Икономически университет – Варна;

ВТУ – Висше транспортно училище „Т. Каблешков” – София;

ЕПУ – Европейски политехнически университет – Перник;

МГУ – Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски” – София;

НБУ – Нов Български университет – София

УАСГ – Университет по архитектура, строителство и геодезия – София;

ЛТУ – Лесотехнически университет – София.

**Списък на специалностите за професионално образование и обучение
в област на образование „Архитектура и строителство”**

1. Геодезия
2. Конструктивна реставрация
3. Декоративна реставрация
4. Архитектурна реставрация
5. Строителство и архитектура
6. Водно строителство
7. Транспортно строителство
8. Кофражи
9. Армировка и бетон
10. Зидария
11. Бояджийски работи
12. Строително дърводелство
13. Строително тенекеджийство
14. Покриви
15. Стоманобетонни конструкции
16. Метални конструкции
17. Дограма и стъклопоставяне
18. Изолации в строителството
19. Външни ВиК мрежи
20. Строител на релсови пътища и съоръжения към тях
21. Пещостроителство
22. Строител на пътища, магистрали и съоръжения към тях
23. Релсови пътища и съоръжения
24. Мазилки и шпакловки.
25. Вътрешни облицовки и настилки.
26. Външни облицовки и настилки
27. Сухо строителство
28. Основни и довършителни работи
29. Пътища, магистрали и съоръжения
30. Вътрешни ВиК
31. Армировка и бетон

Източник: МОН

**Брой ЦПО, обучаващи по професии и специалности
 в сектор „Строителство” към 31.07. 2013 г.**

Професия	ЦПО (бр.)	Специалност	ЦПО (бр.)
581010 Геодезист	8	5810101 Геодезия - III СПК	8
582010 Строителен техник	55	5820101 Строителство и архитектура - III СПК	50
		5820103 Водно строителство - III СПК	23
		5820104 Транспортно строителство - III СПК	23
582030 Строител	319	5820302 Кофражи - II СПК	264
		5820303 Армировка и бетон - II СПК	261
		5820304 Зидария - II СПК	292
		5820305 Мазилки и шпакловки - II СПК	285
		5820306 Вътрешни облицовки и настилки - II СПК	292
		5820307 Външни облицовки и настилки - II СПК	265
		5820309 Бояджийски работи - II СПК	280
		5820310 Строително дърводелство - II СПК	212
		5820311 Строително тенекеджийство - II СПК	198
582040 Строител – монтажник	186	5820401 Стоманобетонни конструкции - II СПК	114
		5820402 Метални конструкции - II СПК	132
		5820403 Сухо строителство - II СПК	145
		5820404 Дограма и стъклопоставяне - II СПК	149
		5820405 Изолации в строителството - II СПК	50
582050 Монтажник на ВиК мрежи	116	5820501 Вътрешни ВиК мрежи - II СПК	115
		5820502 Външни ВиК мрежи - II СПК	103
582060 Пътен строител	108	5820601 Строител на пътища, магистрали и съоръжения към тях - II СПК	103
		5820602 Строител на релсови пътища и съоръжения към тях - II СПК	14
582070 Пещостроител	3	5820701 Пещостроителство - II СПК	3
582080 Помощник в строителството	140	5820801 Основни и довършителни работи - I СПК	140
582090 Помощник пътен строител	111	5820901 Пътища, магистрали и съоръжения - I СПК	111
		5820902 Релсови пътища и съоръжения - I СПК	8

Източник: НАПОО

Списък на таблиците и фигурите

Таблица 1	БДС на едно заето лице в сектор „Строителство” в ЕС и други страни от Европа (2008-2012 г.), в хил. EUR	16
Таблица 2	Среден брой заети лица в едно предприятие от сектор „Строителство” в ЕС и други страни от Европа (2008-2011 г.), бр.	18
Таблица 3	Инвестиции в машини и оборудване на едно заето лице в сектор „Строителство” в ЕС и други страни от Европа (2008-2011 г.), в хил. EUR	21
Таблица 4	Структура на сектор „Строителство” според броя на предприятията, в %	25
Таблица 5	Структура на сектор „Строителство” в България (2008-2011 г.) по групи предприятия според броя на заетите лица, среден брой заети в група строителни предприятия	26
Таблица 6	Предприятия в сектор „Строителство” и нефинансови предприятия в икономиката на България (2008-2011 г.)	27
Фиг. 1	Промяна на броя на предприятията в сектор „Строителство” и в нефинансовия сектор в България (2008-2011 г.)	28
Таблица 7	Заети лица в сектор „Строителство” и в икономиката на България (2008-2011 г.)	28
Фиг. 2	Промяна на заетостта в сектор „Строителство” и в нефинансовия сектор в България (2008-2012 г.)	29
Таблица 8	Брой заети лица в едно предприятие от сектор „Строителство” и в нефинансовите предприятия в България (2008-2011 г.)	29
Таблица 9	БДС по текущи цени общо и на едно заето лице в сектор „Строителство” и в България (2008-2012 г.), в млн. лв.	30
Фиг. 3	Темп на промяна на производителността на труда в сектор „Строителство” и в България през 2008-2012 г.	31
Таблица 10	Средна годишна работна заплата в сектор „Строителство” (2008-2011 г.)	31
Фиг. 4	Ръст на средната годишна работна заплата в Република България и в сектор „Строителство” (2009-2011 г.)	32
Таблица 11	Оборот общо и на едно заето лице в сектор „Строителство” (2008-2011 г.), в млн. лв.	33
Фиг. 5	Динамика на оборота на предприятията и на оборота на едно заето лице от сектор „Строителство” (2009-2011 г.)	33
Таблица 12	Приходи общо и на едно заето лице в сектор „Строителство” (2008-2011 г.)	34
Фиг. 6	Динамика на приходите на предприятията и на приходите на едно заето лице от сектор „Строителство” (2009-2011 г.)	35
Таблица 13	Приходи от строително-монтажни работи по видове строителство (2008-2011 г.)	35
Фиг. 7	Динамика на относителния дял на приходите от СМР по видове строителство (2008-2011 г.)	36
Таблица 14	Произведена строителна продукция общо и на едно заето лице в сектор „Строителство” (2008-2011 г.)	36
Фиг. 8	Динамика на произведената строителна продукция и произведената строителна продукция на едно заето лице от сектор „Строителство” (2009-2011 г.)	37
Таблица 15	Основни разходи в сектор „Строителство” в България (2008-2011 г.)	37
Таблица 16	Ключови икономически показатели за България (2008-2012 г.)	40
Таблица 17	Основни демографски показатели на България за 2008-2012 г.	45
Таблица 18	Население на България по възраст и възрастова структура	46
Таблица 19	Население на 7 и повече навършени години по степен на завършено образование и по година на преброяване	47
Фиг. 9	Относителен дял на населението на 7 и повече навършени години с висока/ниска степен на образование в България според проведените преброявания след 1934 г.	48

Таблица 20	Нетни коефициенти на записване на населението на България в образователната система за учебната 2008/2009 – 2012/2013 г., в %	48
Таблица 21	Общи коефициенти и индекси на честота и тежест на трудовите злополуки в сектор „Строителство“ в България (2006-2010 г.)	51
Таблица 22	Структура на сектор „Строителство“ според броя на заетите лица по подсектори и дейности към месец декември 2012 г., в %	53
Таблица 23	Заети по възраст и възрастова структура на заетите в сектор „Строителство“ (2008-2012 г.)	55
Таблица 24	Възрастова структура на заетите лица в икономиката на България (2008-2012 г.), в %	56
Таблица 25	Заети лица в сектор „Строителство“ по степен на образование и образователна структура (2006- 2011 г.)	57
Таблица 26	Заети лица в България по степен на образование и образователна структура (2006-2011 г.)	58
Таблица 27	Квалификационна структура на заетите в сектор „Строителство“ (2008-2012 г.) според класовете на заеманите длъжности (НКПД)	59
Таблица 28	Квалификационна структура на заетите в България (2008-2012 г.) според класовете на заеманите длъжности (НКПД), в %	61
Таблица 29	Полова структура на заетите в сектор „Строителство“ (2008-2012 г.)	62
Таблица 30	Полова структура на заетите в икономиката на България (2008-2012 г.)	63
Таблица 31	Структура на заетите в сектор „Строителство“ (2008-2011 г.) по статистически райони	63
Таблица 32	Бюджетни разходи за формиране на човешки капитал в Р. България (2008-2011 г.)	87
Таблица 33	Бюджетни разходи за здравеопазване в Република България (2008-2011 г.)	88
Таблица 34	Бюджетни разходи социално осигуряване, подпомагане и грижи в Република България (2008-2011 г.)	89
Таблица 35	Бюджетни разходи за почивно дело, физическа култура и спорт в Република България (2008-2011 г.)	91
Таблица 36	Бюджетни разходи за култура в Република България (2008-2011 г.)	93
Таблица 37	Средства за НИРД в Република България по източници на финансиране (2008-2011 г.) ...	93
Таблица 38	Разходи за НИРД в Република България по направления (2008-2011 г.)	94
Таблица 39	Бюджетни разходи за образование в Република България (2008-2011 г.)	96
Таблица 40	Публични и частни разходи за образование в България (2008-2010 г.)	97
Таблица 41	Платено работно време в ППО курсове в сектор „Строителство“ и в България (2010 г.) .	100
Таблица 42	Разходи за ППО курсове в сектор „Строителство“ и в България (2010 г.)	100